

Sodobni vojaški izzivi

Contemporary Military Challenges

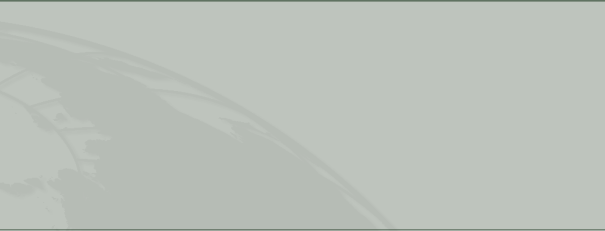
Znanstveno-strokovna publikacija Slovenske vojske

ISSN 2463-9575
Oktober 2020 – 22/št. 4

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OBRAMBO
GENERALŠTAB SLOVENSKE VOJSKE

W
R
U
G
B
M
Z
W
R
U
B
U
Z

Sodobni vojaški izzivi

Contemporary Military Challenges

Znanstveno-strokovna publikacija Slovenske vojske

ISSN 2463-9575
UDK 355.5(479.4)(055)
Oktober 2020 – 22/št. 4

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OBRAMBO
GENERALŠTAB SLOVENSKE VOJSKE

Izdajatelj Publisher	Generalštab Slovenske vojske General Staff of the Slovenian Armed Forces
Glavni urednik Executive Editor	brigadir Robert Glavaš (OF-6)
Odgovorni urednik Managing Editor	dr. Liliana Brožič
Uredniški odbor Editorial Board	višja vojaška uslužbenka XIII. razreda dr. Valerija Bernik (OF-4) višji vojaški uslužbenec XIV. razreda dr. Denis Čaleta (OF-5) polkovnik dr. Tomaž Kladnik (OF-5) dr. Igor Kotnik dr. Maja Garb dr. Tibor Szvircsev Tresch, Militärakademie an der ETH, Zürich dr. Thomas Young, Center for Civil-Military Relations, Monterey
Sekretarka Secretary	višja praporščakinja Nataša Cankar (OR-9)
Uredniški svet Editorial Council	dr. Andrej Anžič, Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica dr. Gorazd Bajc, Narodna in študijska knjižnica, Trst dr. Anton Bebler, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana dr. Bastian Giegerich, International Institute for Strategic Studies, London dr. Olivera Injac, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica dr. Sergei Konoplyev, Harvard University, Cambridge dr. Julie T. Manta, US Army War College, Carlise dr. Thomas Mockaitis, DePaul University, Chicago dr. Klaus Olshausen (OF-8, ret.), Clausewitz-Gesellschaft e.V., Hamburg generalpodpolkovnik dr. Iztok Podbregar (OF-8), Fakulteta za organizacijske vede, Kranj
Prevajanje Translation	Iris Žnidarič
Lektoriranje Proofreading	Marjetka Brulec, Tina Pečovnik, Vesna Vrabič
Oblikovanje Design & Graphic	Skupina Opus Design
Tisk Print	ABO grafika. d. o. o.
ISSN	2232-2825 (tiskana različica/print version) 2463-9575 (spletna različica/on line version)
Naklada Edition	300 izvodov/copies Izhaja štirikrat na leto/Four issues per year
Revija je dostopna na spletni strani Publication web page	https://dk.mors.si/sodobni-vojaski-izzivi https://dk.mors.si/sodobni-vojaski-izzivi
E-naslov urednice Managing Editor e-mail address	liliana.brozic@mors.si

Prispevki, objavljeni v Sodobnih vojaških izzivih, niso uradno stališče Slovenske vojske niti organov, iz katerih so avtorji prispevkov. Publikacija je uvrščena v bibliografsko zbirko podatkov COBISS.SI in PAIS International.

Articles, published in the Contemporary Military Challenges do not reflect the official viewpoint of the Slovenian Armed Forces nor the bodies in which the authors of articles are employed.

The publication is indexed in bibliography databases COBISS.SI and PAIS International.

KONCEPT KREPITVE ODPORNOSTI DRUŽBE

»Odpornost je sprejemanje vaše nove resničnosti, čeprav je manj dobra kot tista, ki ste jo imeli prej. Proti temu se lahko borite, lahko le kričite o tem, kaj ste izgubili, lahko pa to sprejmete in poskusite sestaviti nekaj dobrega.«

Elizabeth Edwards, 1949–2010

THE CONCEPT OF BUILDING SOCIETAL RESILIENCE

»Resilience is accepting your new reality, even if it's less good than the one you had before. You can fight it, you can do nothing but scream about what you've lost, or you can accept that and try to put together something that's good.«

Elizabeth Edwards, 1949 – 2010

VSEBINA

CONTENTS

Liliana Brožič	7 UVODNIK KONCEPT KREPITVE ODPORNOSTI DRUŽBE
Liliana Brožič	11 EDITORIAL THE CONCEPT OF BUILDING SOCIETAL RESILIENCE
Mojca Pešec	15 KITAJSKA, VARNOSTNI IZZIV ZA EVROPSKO UNIJO CHINA, SECURITY CHALLENGE FOR THE EUROPEAN UNION
Damjan Štrucl	31 TERMINOLOŠKA ZMEDA PRI ZAGOTAVLJANJU VARNOSTI V KIBERNETSKEM PROSTORU TERMINOLOGY CONFUSION IN ENSURING CYBERSPACE SECURITY
Darko Lubi	49 METODOLOŠKI MODEL ZA UGOTAVLJANJE NACIONALNE KRITIČNE INFRASTRUKTURE METHODOLOGICAL MODEL FOR NATIONAL CRITICAL INFRASTRUCTURE IDENTIFICATION
Gregor Potočnik	67 SODELOVANJE SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE PRI NALOGAH NOTRANJE STABILNOSTI IN VARNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE COOPERATION OF THE SLOVENIAN ARMED FORCES AND THE POLICE IN THE TASKS OF INTERNAL STABILITY AND SECURITY OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Karmen Poklukar
Pavel Vuk

85

VKLJUČEVANJE ŽENSK V SPECIALNE SILE
INTEGRATION OF WOMEN INTO SPECIAL FORCES

Matjaž Bizjak

107

MINSKA NEVARNOST NA KOSOVU MED LETOMA 1999 IN 2001
MINE THREAT IN KOSOVO BETWEEN 1999 AND 2001

127

SLIKOVNO GRADIVO
FIGURES

135

AVTORJI
AUTHORS

142

NAVODILA ZA AVTORJE

146

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

UVODNIK

KONCEPT KREPITVE ODPORNOSTI DRUŽBE

Pojem koncept krepitve odpornosti družbe se najpogosteje uporablja v različnih dokumentih Evropske unije. Med najpomembnejše spada Globalna strategija Evropske unije za zunanjo in varnostno politiko iz leta 2016. Pojem odpornosti največkrat povezujemo z zdravjem in odpornostjo organizma na različne viruse, bakterije in druge pojave, ki ogrožajo posameznikovo zdravje. Odpornost družbe pa zveni kot skupek dejavnosti, ki je potreben zato, da bi bila celotna družba odporna na tisto, kar nas vse skupaj ogroža. Najpogosteje to imenujemo grožnje, in takrat, ko se pojavi pojem groženj, se nemudoma znajdemo na področju varnosti. Vendar koncept krepitve odpornosti družbe zajema veliko več kot samo zoperstavljanje varnostnim grožnjam. Strategija EU za varno unijo se sklicuje na definicijo, ki jo je uporabil Svet EU o odpornosti že leta 2013, in sicer, da je odpornost družbe »zmožnost posameznika, gospodinjstva, skupnosti, države ali regije, da se pripravi na stresne razmere in pretese, se jim zoperstavi, se jim prilagodi in si od njih hitro opomore, ne da bi to ogrozilo dolgoročne razvojne možnosti«.

Dokumenti, ki so nastali v Evropski uniji na temo koncepta krepitve odpornosti družbe, so seveda zelo pomembni. Dolgo časa v razvoju Evropske unije pojem varnosti ni bil med prioriteta. S pojavom različnih neprijetnosti in nevarnosti, ki jih povzročajo podnebne spremembe, terorizem, množične in ilegalne migracije, družbene in politične spremembe, potrjujejo, da je koncept krepitve odpornosti družbe še kako pomemben, in to v najširšem mogočem smislu.

Odpornost slovenske družbe je bila že velikokrat na preizkušnji. Naj samo na kratko omenimo prelomno leto 1991, ko se je za vse prebivalke in prebivalce Slovenije veliko spremenilo. Sledila so leta, ko so poplave pokazale vso svojo moč in razsežnost. Žled leta 2014 nas je posebej presenetil in zahteval nov, drugačen razmislek o zagotavljanju nacionalne varnosti. Sledile so množične migracije leta 2015, ki so se kot evropska migrantska kriza končale marca 2016. Ilegalne migracije

leta 2020 zahtevajo intenzivno delovanje Policije in Slovenske vojske. Covid-19 je presenetil ves svet na različnih področjih in bo pustil svoj pečat tudi v prihodnje. Med epidemijo so bili v dejavnosti za preprečitev, zaježitev in pomoč pri organizaciji vključeni številni državni organi, tudi Slovenska vojska.

Vse naštete izkušnje so samo razlog več za pripravo koncepta krepitev slovenske odpornosti družbe, ki bo kot sestavni del evropske družine narodov lahko prispeval več k varnosti in blaginji v domovini in širše, v Evropi.

Tokratna številka je nastala v okviru koncepta krepitev odpornosti družbe. To je zelo široko področje, zato smo se osredotočili samo na nekaj tem, ki so povezane z varnostjo, obrambo in oboroženimi silami.

Kitajska, varnostni izziv za Evropsko unijo je prispevek **Mojce Pešec**. Vpliv Kitajske je v svetu vedno večji, največji pa je na ekonomskem in geopolitičnem področju. Ta država je vedno bolj prisotna tudi na drugih področjih. Avtorica se v prispevku najbolj posveča političnim, varnostnim in vojaškim vidikom vplivanja Kitajske na Evropsko unijo, ki posledično vplivajo tudi na Slovenijo.

Pojem kibernetnega prostora je gotovo področje, ki se med vsemi najhitreje razvija in tako omogoča neslutene priložnosti za vse, ki želijo kaj spremeniti na bolje, pa tudi za tiste, ki želijo povzročiti škodo ali se kako drugače okoristiti. Hitremu napredku je težko slediti. Pogoj za strokovne in znanstvene razprave je poenotenje terminologije, o čemer piše **Damjan Štrucl** v prispevku z naslovom *Terminološka zmeda pri zagotavljanju varnosti v kibernetnem prostoru*.

Kako kritična je nacionalna kritična infrastruktura in kako to ugotavljati, je težava, ki je k pisanju spodbudila **Darka Lubija**. Kaj vse vpliva na določitev kritičnosti in v kakšnih okoliščinah so določene kritične infrastrukture bolj kritične od drugih. *Metodološki model za ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture* lahko pomembno prispeva k obravnavi te problematike, a varnostne okoliščine se nenehno spreminjajo.

Slovenska vojska sodeluje s Policijo pri zagotavljanju učinkovitega varovanja schengenskih meja od 2015. Obe organizaciji imata vsaka svoje zakonsko določene naloge. Sta različni, kar izhaja iz njunega različnega poslanstva. O tem, kaj njuno sodelovanje v resnici pomeni s pravnega in organizacijskega vidika, piše **Gregor Potočnik** v prispevku *Sodelovanje Slovenske vojske in Policije pri nalogah notranje stabilnosti in varnosti Republike Slovenije*.

Specialne sile so elitne enote v oboroženih silah, ki izvajajo posebno zahtevne naloge. Pripadniki takih sil morajo dosegati višje standarde fizične in psihične pripravljenosti v primerjavi s pripadniki drugih vojaških enot. Višje standarde navadno dosegajo moški, kar je vzrok, da so ženske pripadnice specialnih sil bolj izjema kot pravilo.

Kakšna je potem *Perspektiva žensk v specialnih silah*, se sprašujeta **Karmen Poklukar** in **Pavel Vuk**.

Avtorji prispevkov v Sodobnih vojaških izzivih imajo različno znanje in izkušnje. Varnostni konflikti v različnih oblikah pustijo posledice. Ena takih so tudi mine, ki so ostale na Kosovu po tistem, ko je večina odšla. Nekaj tistih, ki so ostali, se vsak dan srečuje z nevarnostjo ubojnih sredstev. Svoje izkušnje pri razminiranju Kosova z bralci deli **Matjaž Bizjak** v prispevku *Minska nevarnost na Kosovu v obdobju od 1999 do 2001*.

Drugo leto bomo praznovali tudi 30-letnico slovenske samostojnosti v eni od številnih Sodobnih vojaških izzivov. Bralke in bralce vabimo k pisanju prispevkov na temo varnosti, obrambe in vojaštva s poudarkom na prihodnosti.

EDITORIAL

THE CONCEPT OF BUILDING SOCIETAL RESILIENCE

The concept of building societal resilience is most often used in various documents of the European Union, the most important ones including the 2016 Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. The resilience concept is most often associated with an organism's health and immunity to various viruses, bacteria and other phenomena that threaten an individual's health. The resilience of a society, however, sounds like a set of activities that is necessary for the whole society to be resilient to what threatens all of us. This phenomenon is most often referred to as threats, and when the notion of threats emerges, we immediately find ourselves in the realm of security. However, the concept of strengthening a company's resilience encompasses much more than just countering security threats. The Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy refers to the definition of societal resilience used by the EU Council as early as 2013 namely that societal resilience is "the ability of an individual, a household, a community, a country or a region to withstand, cope, adapt, and quickly recover from stresses and shocks without compromising long-term development."

The documents produced in the European Union on the concept of increasing societal resilience are, of course, very important. For a long time in the development of the European Union, the concept of security has not been among the priorities. With the emergence of various inconveniences and dangers caused by climate change, terrorism, mass and illegal migration, social and political change, however, they confirm that the concept of increasing the societal resilience in the broadest possible sense has grown even more important.

The resilience of Slovenian society has been tested many times. Let us only briefly mention the turning point of 1991, when a lot changed for the people of Slovenia. In some of the following years the floods showed all their power and scale. The ice storm of 2014, however, came as a particular surprise demanding a new, different reflection

on the provision of national security. This was followed by mass migration flows in 2015, which ended as a European migrant crisis in March 2016. In 2020 Illegal migration requires intensive effort of the Police and the Slovenian Armed Forces. Additionally, in various fields, Covid-19 has come as a surprise to the entire world, and will continue to leave its mark in the future. During the epidemic, the activities to prevent, contain and assist in the organizational efforts included numerous state authorities, including the Slovenian Armed Forces.

All of the above is just one more reason to draft a concept of increasing Slovenia's societal resilience, which as an integral part of the European family of nations will be able to contribute more to the security and prosperity both nationally and beyond, in Europe.

The present issue was created as part of the concept of increasing societal resilience. Since this is a very broad area, we focused on just a few topics related to security, defence and the armed forces.

China, security challenge for the European Union is the article of **Mojca Pešec** China's global influence is growing, and is at its greatest in the economic and geopolitical fields. This country is increasingly present in other areas as well. In the article, the author focuses most on the political, security and military aspects of China's influence on the European Union, which consequently also affect Slovenia.

The concept of cyberspace is certainly the fastest growing area of all, and is as such providing unimagined opportunities for anyone who wants to change something for the better, as well as for those who want to cause harm or benefit in any other way. Rapid progress is hard to keep up with. A prerequisite for professional and scientific discussions is the synchronisation of terminology. **Damjan Štrucl** writes about it in the article entitled *Terminology confusion in ensuring cyberspace security*.

Darko Lubi was prompted to write his article by the problems of how critical the national critical infrastructure is and how to identify it, on what basis the criticality is determined and under what circumstances certain critical infrastructure is considered more critical than the other. *The methodological model for identifying national critical infrastructure* can make an important contribution to addressing this issue, but security circumstances are constantly changing.

The Slovenian Armed Forces has been cooperating with the Police in ensuring the effective protection of the Schengen border since 2015. Both organizations have their own statutory tasks. They are different, which stems from the differences in their missions. In the article *Cooperation of the Slovenian Armed Forces and the Police in ensuring internal stability and security of the Republic of Slovenia*, **Gregor Potočnik** writes about what their cooperation really means from a legal and organizational point of view.

Special Forces are elite units in the armed forces that perform particularly demanding tasks. Members of these forces are required to achieve higher standards of physical and mental fitness compared to their counterparts from other military units. Higher standards are usually achieved by men, which is why female members of Special Forces are more an exception than a rule. **Karmen Poklukar** and **Pavel Vuk** are wondering about the *Integration of women in the Special Forces*.

The knowledge and experience of authors in the Contemporary Military Challenges vary. Security conflicts in their various forms have consequences. One of such consequences are also the mines in Kosovo, which stayed behind after most people left. A few of those who have remained behind face the threat posed by this lethal ordnance every day. **Matjaž Bizjak** shares his demining experience from Kosovo in his article *Mine threat in Kosovo between 1999 and 2001*.

Next year we will mark the 30th anniversary of Slovenia's independence with one of the issues of Contemporary Military Challenges. Readers are therefore welcome to contribute articles on security, defence and the military particularly focusing on the future.

KITAJSKA, VARNOSTNI IZZIV ZA EVROPSKO UNIJO

CHINA, SECURITY CHALLENGE FOR THE EUROPEAN UNION

Povzetek Strateško tekmovanje Evropske unije s Kitajsko je postalo povsem resnično. Kitajski vpliv v Evropi je ekonomski in geopolitičen. Kitajska je postala gospodarski tekmelec, ki si prizadeva prevzeti vodilno mesto na področju razvoja tehnologij, želi pa tudi uveljavljati svoj model družbene ureditve in vladanja. Močnejša kitajska ekonomska prisotnost, kulturne in medijske aktivnosti ter dejavnosti vojaške diplomacije so orodja, s katerimi Kitajska uveljavlja svoj vpliv v odnosih z državami v Evropski uniji in v tistih na njenem obrobju. Najpomembnejši izzivi v odnosih med Kitajsko in Evropo so neuravnoteženost naložb v korist Kitajske, prevzemanje evropskih podjetij, predvsem tistih, ki upravljajo strateško pomembno infrastrukturo, ter povečana dejavnost kitajskih oboroženih sil v mednarodnem okolju.

Ključne besede *Evropska unija, Kitajska, strateško tekmovanje, varnostni izzivi.*

Abstract The European Union's strategic competition with China has become a reality. China's influence in Europe is both economic and geopolitical. China has become an economic competitor striving to take the lead in technology development, but it also wants to assert its model of social order and governance. China's stronger economic presence, cultural and media activities, and military diplomacy activities are tools with which China is asserting its influence in relations with countries in and around the European Union. The most important challenges in China-Europe relations are the imbalance of investment in favour of China, the takeover of European companies, especially those that manage strategically important infrastructure, and the increased activity of the Chinese armed forces in the international environment.

Key words *European Union, China, strategic competition, security challenges.*

Uvod Za Evropsko unijo in njene članice predstavlja Kitajska varnostni izziv. Je tekunica na gospodarskem področju in poskuša uveljavljati svoj, od evropskega zelo različen, model vladanja.

Kitajska je v državah Evropske unije porušila ravnotežje na področju naložb tako, da so te v njeno korist. Prevzema evropska podjetja, pri čemer je zaskrbljujoče predvsem, da prevzema podjetja, ki upravljajo strateško pomembno infrastrukturo (t. i. kritično infrastrukturo). Svojo dejavnost v mednarodnem okolju povečujejo tudi kitajske oborožene sile. Z uporabo ekonomskih, diplomatskih, vojaških in informacijskih instrumentov moči Kitajska sledi svoji viziji novega sveta, v katerem bi prevzela vlogo globalnega voditelja.

ZDA so strateško tekmovanje s Kitajsko utemeljile v dokumentu o nacionalni varnostni strategiji decembra 2018. Strateško tekmovanje med državama in zamisli iz nacionalne varnostne strategije ZDA niso novi. Tekmovalnost je videti ostrejša predvsem zaradi razlike v načinu in tonu, s katerim je ameriška vlada to strategijo predstavila kot del obsežnejše strategije ameriške vlade »Najprej Amerika«.

Kitajska ne tekmuje za strateško prevlado samo z ZDA, temveč tudi z Evropsko unijo. V združenem komunikeju Evropske komisije z naslovom Elementi za novo strategijo EU do Kitajske iz leta 2016 (angl. Elements for a New EU Strategy on China) so predstavljeni temelji njene strategije (EU, 2016). V dokumentu je kitajska pobuda »En pas, ena cesta« obravnavana predvsem z notranjepolitičnih in ekonomskih vidikov, vendar so prepoznane tudi njene pomembne geostrateške posledice.

Vzpostavljanje prihodnjih odnosov in sodelovanja s Kitajsko je za Evropsko unijo tako priložnost kot izziv. Pozitivno je sodelovanje v mirovnih procesih v Afriki in pri dolžnostih, ki jih bo Kitajska morala uresničiti kot globalna sila, na primer na Bližnjem vzhodu. Pomemben je tudi bolj poglobljen dialog s Kitajsko o sodelovanju pri vlaganju v državah, v katerih je za to vzajemen interes oziroma so te države tudi partnerice Evropske unije. Obetavno bi bilo lahko tudi sodelovanje na področju upravljanja podnebnih razmer.

Posledice hitre gospodarske rasti na Kitajskem in nenehna prizadevanja za njeno povečevanje so omogočili, da njeni interesi segajo veliko dlje od neposredne sosesčine. Kitajska je danes vedno bolj prisotna po vsem svetu tako ekonomsko, finančno, diplomatsko kot vojaško. To pa pomeni tudi, da postaja odvisna od mednarodnega miru in varnosti. Evropska unija zagovarja stališče, da bi morala biti Kitajska zato pozvana k aktivnemu in konstruktivnemu delovanju pri zagotavljanju mednarodne varnosti in sodelovanju v procesu reševanja konfliktov na mednarodni ravni (EU, 2016).

Po treh letih od nastanka »nove strategije do Kitajske« je Evropska komisija leta 2019 v dokumentu z naslovom »EU – China: A Strategic Outlook« prikazala, da bo

morala njena prihodnja politika upoštevati vsakokratna pomembna dejstva in biti samozavestnejša, jasnejša ter večdimenzionalna. Tak pristop naj bi Evropski uniji omogočil, da bo odnos s Kitajsko kot strateškim partnerjem bolj uravnotežen, pošten in v obojestransko korist (EU Komisija, 2019, str. 1–3).

Namen prispevka je predstaviti kitajsko zunanjepolitično strategijo in načine, s katerimi uresničuje vizijo o svojem globalnem voditeljstvu, ter pri tem izpostaviti najpomembnejša področja, ki predstavljajo nacionalne varnostne izzive za države Evropske unije in varnostne izzive za Evropsko unijo kot celoto.

Zavarovanje nacionalne varnosti vsake demokratične države zahteva razumevanje celotnega obsega in moči kitajskega delovanja, vplivanja ter vmešavanja v tuje države, saj lahko le tako oblikujemo ustrezne in učinkovite odgovore ter rešitve.

Pri pripravi prispevka smo uporabili kvalitativno analizo dosegljivih strokovnih razprav in originalnih dokumentov kitajske komunistične partije o kitajski viziji razvoja, strokovnih virov, ki spremljajo uresničevanje kitajske strategije, in njenih posledic za države Evropske unije ter statističnih virov, ki podpirajo razpravo o varnostnih izzivih na ekonomskem in obrambnem področju, ki jih predstavlja Kitajska za Evropsko unijo.

1 UVELJAVLJANJE KITAJSKE V GLOBALNIH ODNOSIH

Kitajska svoje mesto v globalnih odnosih uveljavlja s konceptom »človeške skupnosti, ki deli skupno usodo«, ki ga je od leta 2013 razvijal kitajski predsednik Xi Jinping. Gre za nov, predvsem na zahodu slabo razumljen koncept, večkrat predstavljen le kot kitajska propaganda, vendar strokovnjaki opozarjajo, da ni tako.

Koncept »človeške skupnosti, ki deli skupno usodo«, je vizija, s katero želi Kitajska uresničiti svojo zunanjepolitično strategijo z zelo jasnim ciljem: oblikovati mednarodno okolje (skupnost, ki deli skupno usodo) tako, da bo to kompatibilno s kitajskim modelom vladanja, ter prevzeti vlogo globalnega voditelja.

Kitajska svojo vizijo izvaja z delovanjem na različnih področjih, kot so ekonomsko, propagandno, z oblikovanjem partnerstev in podobno. V mednarodnih odnosih pozivajo k dialogu, zavračajo pa konfrontacijo pogledov in stališč ter oblikovanje zavezništev.

Predsednik Xi Jinping politično dimenzijo človeške skupnosti (ki deli skupno usodo) utemeljuje na dveh terminih, in sicer »demokracija« in »partnerstvo« (Tobin, 2018, str. 155 in 157).

Oblika demokracije, ki je sicer za Kitajsko najpomembnejša v mednarodnih in domačih odnosih, temelji na konzultacijah med državami in znotraj držav

med skupinami z različnimi interesi. V mednarodnih odnosih naj bi to pomenilo enakost med suverenimi nacijami ne glede na vrsto njihovega političnega režima. Pomembnejše naj bi bile države v razvoju, nobena država ali skupina držav pa naj ne bi imela premoči nad drugimi. Demokracija, ki temelji na konzultacijah, naj bi veljala tudi za notranjo politiko držav. Zahodno demokracijo predstavljajo kot kaotično, polno nasprotovanj (konfrontacijsko), tekmovalno, neučinkovito in oligarhično.

Kitajci so prepričani, da so razvili v primerjavi z zahodom bolj razsvetljeno obliko demokracije z novim tipom strankarskega sistema. Komunistična partija je edina politična avtoriteta, manjšinske stranke in nestrankarske skupine pa v političnem procesu odločanja sodelujejo kot zunanji svetovalci (konzultanti). Delovanje Ljudskega kongresa in notranji politični procesi, ki temeljijo na konsenzu znotraj vodilne partije, so po prepričanju kitajskih voditeljev učinkovitejša demokracija kot demokracija Zahoda, ki temelji na splošnem ali elektorskem volilnem sistemu.

Za Kitajsko so partnerstva najpomembnejše načelo pri gradnji odnosov med državami in predstavljajo alternativo ameriškemu načinu zunanjega političnega delovanja, ki temelji na zavezništvi (enako mislečih), sklenjenih s sporazumi, iz katerih izhajajo medsebojne obveznosti. Kitajci zagovarjajo načelo, da je sodelovanje med državami mogoče tudi, če so med njimi ideološke in družbene razlike. Kitajska ima vzpostavljena t. i. celovita strateška partnerstva z Evropsko unijo, Avstralijo, Egiptom, Iranom, Indonezijo in veliko drugimi. Z Rusijo so sklenili t. i. celovito strateško partnerstvo za koordinacijo (Zhongping in Jing, 2014).

Pogoja, ki ju predlaga predsednik Xi Jinping za reševanje mednarodnih kriznih situacij, sta dialog in razvoj. Predsednik meni, da morajo konflikte reševati neposredno vpletene strani med seboj. Združeni narodi (ZN) naj bi v konflikt posegli le z mediacijo, kadar je to nujno, Varnostni svet ZN pa naj bi imel osrednjo vlogo pri končanju konfliktov in ohranjanju miru (CSC, 2017). Kitajska je tako v primeru Sirije vedno zagovarjala stališče, da je državljansko vojno mogoče končati le s političnim dogovorom in da je ta edini legitimni način reševanja konflikta. Zavezištva, kot so Nato in druga ameriška zavezištva, so za Kitajsko ostanek iz hladne vojne, so antagonistična in ne ustrezajo več sodobni mednarodni situaciji (Tobin, 2018, str. 156).

Kitajski predsednik Xi Jinping trdi tudi, da Kitajska zagotavlja boljše pot razvoja kot Zahod. Razvoj je po njenem več kot le njegov gospodarski vidik. Vključuje družbeni, socialni razvoj, razvoj tehnologij in inovacij. Le tak lahko povezuje države in preprečuje konflikte. Za Kitajsko odpiranje v svet pomeni integracijo v svetovno gospodarstvo, ki bo podprlo izvajanje njene temeljne vizije o človeški skupnosti (Tobin, 2018, str. 156–157).

2 VARNOSTNI IZZIV KITAJSKE NOVE VIZIJE SVETA ZA EVROPSKO UNIJO

Ekonomska in varnostna situacija v Evropi sta Kitajsko spodbudili, da razširi svoj politični vpliv na stari celini.

Kitajska v Evropi deluje ekonomsko in geopolitično. Postala je gospodarski tekmeč, ki si prizadeva prevzeti vodilno vlogo na področju razvoja tehnologij in je tekmeč evropskim sistemom vladanja tako, da promovira alternativni model vladanja.

Leta 2019 lahko v evropski politiki na varnostnem in ekonomskem področju, ki obravnava odnose s Kitajsko, zaznamo bistvene spremembe, ki so neposredna posledica poskusov širjenja kitajskega vpliva v Evropo.

V dokumentu EU – China: Strategic Outlook (EU Komisija, 2019, str. 1) poskuša Evropska unija vzpostaviti ravnotežje interesov s Kitajsko. Ta ni več »strateški partner«, temveč »partner v pogajanjih«. Toda določeni kazalniki uspešnosti kitajske strategije v Evropski uniji in na njenem obrobju so zaskrbljujoči.

Kitajska je največji evropski partner na področju uvoza in drugi največji pri izvozu. Po podatkih Eurostata iz marca 2019 je trgovanje med ZDA in Evropsko unijo manjše od trgovanja med Evropsko unijo in Kitajsko za kar 176 milijard dolarjev. Cilj Kitajske je, da trgovanje z Evropo doseže trilijon ameriških dolarjev, kar je skladno s Strateško agendo za sodelovanje EU–Kitajska 2020 (Eurostat, 2019).

Naložbe Kitajske v Evropi so se povečale in razširile iz držav, ki jih je nedavna finančna kriza najbolj prizadela. Ta kitajska vlaganja so strateška in dolgoročna. Interes Kitajske izhaja iz potreb po novih tehnologijah in znanja o širšem dostopu do evropskih tržišč za kitajske produkte in storitve. Želijo tudi dostop do tretjih tržišč, med drugimi do ZDA. Kitajci se ozirajo po nakupih znanih poslovnih oziroma trgovskih znamk, izboljšati želijo svojo tržno zanimivost in se združiti v regionalne ter globalne proizvodne verige.¹

Kitajske naložbe so vedno bolj usmerjene v pomembne države Evropske unije in v infrastrukturne projekte na njenem obrobju, kar kaže na sledenje cilju postati globalni igralec in kar naj bi ji zagotovilo politični ter diplomatski vpliv v Evropi. Pravno stabilno in s predpisi urejeno ekonomsko ter politično okolje Evropske unije omogoča Kitajcem, ki potrebujejo trg, intelektualno lastnino in strateške lokacije ter veliko novih poslovnih priložnosti.

Najpomembnejši ekonomski varnostni izzivi, ki jih za Evropo predstavlja Kitajska, so neuravnoteženost naložb, ki so v korist Kitajski, in prevzemanje evropskih

¹ *Kitajsko podjetje Hisense, ki je leta 2018 prevzelo slovensko podjetje Gorenje, je primer neposredne tuje naložbe, s katero tuje podjetje prevzema znano blagovno znamko in tudi nekaj posebne oziroma edinstvene tehnologije izdelave bele tehnike.*

podjetij, še posebej tistih, ki upravljajo strateško pomembno infrastrukturo, kot so pristanišča, letališča, železnice, transportna in energetska podjetja ipd.

2.1 Trend neuravnoteženih naložb

Trenutni trend neuravnoteženih naložb je bolj zaskrbljujoč kot dolgoročni trend neuravnotežene bilance trgovanja v kitajsko-evropskih odnosih.

Kitajske neposredne zunanje naložbe (Foreign Direct Investment – FDI), ki jih financirajo tuja podjetja, v tem primeru kitajska, so se v Evropski uniji v zadnjih osmih letih povečale za kar petdesetkrat. Neposredne kitajske naložbe v tujini so bile leta 2018 skupaj z združitvami in nakupi ter naložbami v zeleno industrijo (angl. Greenfield investments) vredne 348 milijard ameriških dolarjev in vključujejo kitajski prevzem več kot 350 dobro delujočih evropskih podjetij (Tartar et al, 2018). Evropska unija ima na Kitajskem samo štiri odstotke neposrednih naložb v tujini.

Kitajci svoje naložbe pospešeno povečujejo. V Evropo vlagajo devetkrat hitreje kot v Severno Ameriko. Trend je posledica trgovinske vojne med ZDA in Kitajsko ter strogih nadzornih postopkov v ZDA, kar je povzročilo 92-odstotni padec kitajskih neposrednih naložb v ZDA (McCarthy, 2018).

Kitajske naložbe so na globalni ravni usmerjene predvsem v infrastrukturo, medtem ko so zahodne naložbe usmerjene predvsem v projekte, ki prinašajo velike dobičke.

Kitajska je prav tako izkoristila motnje v gospodarstvu, ki so nastale zaradi globalne pandemije COVID-19, da bi prevzela pomembna podjetja, ki so temeljna za ameriško in evropsko obrambno industrijo. Gre za zlonamerne prakse nakupa ali združevanja podjetij, še posebej tistih, ki se borijo, da bi preživela.

Ameriško obrambno ministrstvo je bilo na vrhuncu krize spomladi 2020 še posebej zaskrbljeno nad stanjem v Evropi, kjer so nekatera podjetja že prešla v last »ameriških sovražnikov«. Niso toliko zaskrbljeni glede primarnih pogodbenikov velikih ameriških podjetij, kot so Lockheed, Raytheon, Boeing, Northrop Grumman in drugi, saj so ta dobila nagrade in predplačila za nadaljevanje proizvodnje. Skrbi jih, kako ti primarni pogodbeniki plačujejo manjša podjetja in skrbijo, da bi ostala likvidna. Če ta praksa ni ustrezna, lahko postanejo mala podjetja v verigi obrambne industrije žrtev zlonamernih prevzemov oziroma »sovražnega kapitala« (Williams, 2020).

2.2 Kitajska strategija »Going Out«

Kitajska je za ZDA druga največja svetovna gospodarska sila. Je največji izvoznik svojih proizvodov, saj ti predstavljajo kar 17 odstotkov celotnega svetovnega izvoza, in tretji največji uvoznik z 12 odstotki svetovnega uvoza (Eurostat, 2019). Kitajska

gospodarska rast znaša že od leta 1980 na letni ravni skoraj deset odstotkov. Veliko jih ocenjuje, da je v tem trenutku rast realna, vendar se nenehno zmanjšuje.²

Petletni ekonomski načrt kitajske komunistične partije je usmerjen v internacionalizacijo kitajskih podjetij, tako državnih kot privatnih, v rekonstrukcijo podjetij v državni lasti, v napredne inovacije in promocijo kitajskega podjetništva v globalnem gospodarstvu. Neposredne kitajske naložbe v tujini zato postajajo glavno gibalno domačega gospodarskega razvoja in politične stabilnosti kitajske komunistične partije.

Po letu 2001, ko je Kitajska postala članica Svetovne trgovinske organizacije (WTO), so se njene zunanje naložbe povečale za tridesetkrat. Kitajska trenutno izvaja drugo fazo svoje strategije »Going Out«. Njen cilj je uvrstitev višje na lestevici tehnološkega razvoja, zato se naložbe usmerjajo v napredne tehnologije in znanje. Kitajska prisotnost se povečuje predvsem v državah v razvoju.

Pričakujemo lahko, da se bo Kitajska dolgoročno vedno bolj usmerjala v tesno sodelovanje z raziskovalno-razvojnimi omrežji. Kitajska je na področju naložb v raziskave in razvoj že prehitela Evropo (NSC, 2018). Kljub temu ostaja močno odvisna od aktivnosti z nizko dodano vrednostjo, kot je na primer končno sestavljanje, in je močno odvisna od tujih tehnologij. Da bi uresničili cilje iz desetletnega načrta, ki je predstavljen v dokumentu *Made in China 2025* (CSC, 2015), mora Kitajska prevzeti za razvoj pomembna evropska podjetja.

3 NAČINI DOSEGANJA ZUNANJEPOLITIČNIH CILJEV KITAJSKE

Kitajska je prepričana, da se mora v globalni politiki prebiti na svetovni osrednji položaj, v ospredje z razvitimi državami, saj bo šele potem lahko delovala tako kot te države.

Na Zahodu kitajsko strategijo opazujemo in si jo razlagamo skozi prizmo našega razumevanja ter miselnih vzorcev, terminologije in perspektiv, ki se osredotočajo predvsem na cilje. Za razliko od tega načina se Kitajska v svoji razvojni strategiji osredotoča na poti (metode, postopke), s katerimi bo dosegla svoje strateške cilje.

3.1 Projekt »En pas, ena cesta«

Projekt kitajskega predsednika Xi Jinpinga *En pas, ena cesta* je prepoznaven način, s katerim Kitajska vlada izvaja svojo vizijo o oblikovanju »človeške skupnosti, ki deli skupno usodo« (Tobin, 2018, str. 156–157).

Od leta 2013 je bilo veliko kitajskih projektov v Evropi vključenih v pobudo »En pas, ena cesta« (angl. One belt, one road – OBOR). Pobuda je sporočilo svetu o

² Ta ugotovitev velja za čas pred pandemijo novega korona virusa (SARS-CoV-2), ki bo po ocenah ekonomistov prizadel ne samo kitajsko, temveč globalno ekonomsko rast.

njihovem videnju prihodnosti sveta in izvaža »kitajske sanje«. Danes vključuje že več kot 70 držav po vsem svetu.

Pobuda je zapisana v kitajsko ustavo in predstavlja novo vizijo sveta, v kateri je Kitajska njegov gospodarski vodja. Predstavlja ekonomsko platformo in pomeni več od infrastrukturnih projektov ter povezav. Med drugim vključuje finančno združevanje, zmanjšanje ovir za trgovanje in lažji dostop do komunikacijskih omrežij (Xi Jinping, 2017), omogoča dostop do novih virov, izvoz produktov in razpršitev oskrbovalnih poti. Te so danes močno odvisne od pomorskega tranzita v Malaški ožini. Pobuda naj bi stimulirala geopolitično tekmovanje in omogočila Kitajski širitev moči na druge celine. Zato si Kitajska prizadeva za številnejše in boljše odnose z Evropo, močnejše diplomatske in gospodarske povezave z Afriko ter ustvarja možnosti za varovanje svojih trgovskih poti.

Kitajska je v okviru pobude »En pas, ena cesta« spodbudila sodelovanje z vzhodnoevropskimi državami »16 + 1«. Pri tem sodeluje tudi Slovenija, aprila 2019 pa se je priključila še Grčija. V tej ločeni pobudi, zdaj »17 + 1«, sodeluje 12 držav Evropske unije in pet balkanskih kandidatk za vstop v unijo. Kitajska vse države, kljub velikim razlikam med njimi, obravnava kot enotno regijo. Cilji tega delovanja so vzpostavitev transportnega omrežja za uresničevanje pobude ter naložb, ki bodo podprle širitev kitajskega kapitala v druge dele Evropske unije. Madžarska in Poljska sta ključni z vidika transportne infrastrukture. Čez grški Pirej in s hitro železnico Beograd–Budimpešta namerava Kitajska doseči zahodne evropske trge.

Strategija povezav med Evropo in Evrazijo iz leta 2018 (Evropska Komisija, 2018) ne omenja pobude »17 + 1«, zato je Kitajska lahko postopoma vanjo vključevala posamezne evropske države. Danes ima že 14 evropskih držav bilateralne sporazume s Kitajsko. V njih so tudi najpomembnejše vstopne točke v Južno Evropo, in sicer Grčija, Italija in Portugalska. Kitajska je »mehko« prodrla v osrednjo in južno periferijo, da bi prevzela nadzor nad najpomembnejšimi pristanišči, ki naj bi postali glavna vstopna vrata za kitajske produkte.

Izzivi, s katerimi se spoprijemajo države, ki so povezane s kitajskimi infrastrukturnimi podjetji, so predvsem erozija nacionalne suverenosti, pomanjkanje transparentnosti, nevdružne finančne obremenitve, odtujitev od gospodarskih potreb lokalnih skupnosti, geopolitično tveganje, negativen vpliv na okolje in velika možnost za korupcijo (Kliman in dr., 2019).

Pobuda »En pas, ena cesta« lahko postane po eni strani orodje v rokah kitajske politike za ustvarjanje nasprotij v Evropski uniji, po drugi pa orodje za nekatere njene članice, da se s kitajskim kapitalom osamosvojijo od ustanov Evropske unije.

3.2 Strategija razpršenih naložb

Pri doseganju svojih zunanjepolitičnih ciljev Kitajska uporablja tudi t. i. strategijo razpršenih naložb.

Kitajsko investiranje v Evropi temelji na oceni ekonomske moči, napredka pri razvoju tehnologije in zemljepisne lege držav. Naložbe so tako razpršene na zahod, jug in vzhod Evrope. Zahodna Evropa (Združeno Kraljestvo, Italija, Francija, Nemčija, Nizozemska) je leta 2017 prejela več kot 75 odstotkov vseh kitajskih neposrednih naložb v tujini. Usmerjajo se v strateško premoženje in raziskovalno-razvojna omrežja (Le Corre, 2017, str. 5–8).

V Južni Evropi je Kitajska izkoristila ekonomsko krizo in njene posledice. Italija, Grčija in Portugalska so za Kitajsko zemljepisno zelo pomembne. V Italiji pospešeno vlagajo v delniški trg, država je zanimiva zaradi pomembnih tržnih znamk in tehnologije, najbolj pa zaradi svoje zemljepisne lege (Pomorska svilna pot – MSR). V Grčiji je Kitajska prevzela večinski delež upravljanja v pirejskem pristanišču (40-letna koncesija). Kitajske trgovske poti z Evropo so zdaj skrajšane za dober teden, prav tako je pristanišče pomembno za trgovanje z Bližnjim vzhodom in Afriko. Portugalska je prejemnica največ neposrednih kitajskih naložb na prebivalca (Le Corre, 2017, str. 8). V Vzhodni Evropi Kitajska izkorišča ugodne razmere za svoje poslovanje. Tam so nižje cene nabave, je veliko potreb po prednostnih naložbah, je cenovno učinkovita delovna sila in so ugodne koncesije za investitorje.

Povečana prisotnost kitajskih naložb v strateške sektorje številnih evropskih držav je ustvarila ekonomsko soodvisnost, ki jo lahko ocenimo tudi kot kitajsko uresničevanje političnih ciljev.

Posojilna politika kitajskih bank se nekoliko razlikuje od posojilodajalcev v tržno utemeljenem kreditnem sistemu. Posojil ne pogojujejo s političnimi zahtevami, pri tem ravnajo skladno s svojo uradno doktrino nevmešavanja v notranje zadeve posameznih držav. Financiranje zagotavljajo s posojili, ki so ob nezmožnosti odplačevanja odvisna od izmenjave blaga, zagotovljenih pogodb s kitajskimi podjetji in zavezami za nakup kitajskih proizvodov. Ta posojila se imenujejo potrpežljivi kapital. Čeprav so nekateri pogoji dajanja posojil podobni kot v kapitalističnih državah, je razlika v obsežnosti in dolžini kredita. Kitajci tako posojajo zelo velike vsote. Povprečna doba kitajskega posojila je 17 let, medtem ko se sklenejo tržni krediti običajno za pet let. Kitajci so tudi pripravljeni financirati v različne, tudi rizične, projekte.

Veliko držav v Evropski uniji, ki jih je finančna kriza zelo prizadela, razume kitajske naložbe pozitivno. Zaskrbljenost vse bolj izražajo šele zadnja leta, ko poskušajo vzpostaviti ravnotežje med ekonomsko odprtostjo in varnostnimi pomisleki pred prevelikim vplivom Kitajske v Evropi. Skrbijo jih predvsem vloga kitajske države v gospodarstvu, pomanjkanje recipročnosti in pošteno konkurence, strah pred izgubo nacionalne konkurenčnosti ter kitajski tehnološki primat. Močni so tudi zadržki

zaradi varnosti, povezani s kritično strateško infrastrukturo, strateškimi objekti oziroma naložbami in obrambno tehnologijo (Seaman in dr., 2017).

Predlog Evropske komisije za vzpostavitev mehanizmov za nadzor nad naložbami določene evropske države vidijo kot mehanizem, ki bi ga lahko velike države ali celo komisija izkoriščale za oškodovanje manjših članic Evropske unije (Zeneli, 2019, str. 134–135).

Eden izmed izzivov večje kitajske prisotnosti na Balkanu je geopolitični. Privede lahko do tega, da postane Balkan »igrišče« velikih sil. Kitajske naložbe lahko balkanskim državam pomagajo pri razvoju, povzročijo pa lahko tudi velik dolg do Kitajske, kar lahko ta izkoristi za politični vpliv v odnosih teh držav do Evropske unije. Kitajska bi lahko izkoristila balkanske države kot vstopno točko na evropska tržišča in čez njo promovirala svoj model ureditve in vladanja.

3.3 Dejavnost kitajskih oboroženih sil

3.3.1 Vojaška diplomacija in obrambni izdatki

Kitajska za dosego svojih zunanjepolitičnih ciljev vedno bolj uporablja tudi vojaško diplomacijo.

Vojaška diplomacija, ki jo izvaja kitajska vojska, obsega vojaške obiske na visoki ravni (kot gostujoči in gostitelji), dialoge na bilateralni in multilateralni ravni, vojaške vaje, obiske vojaških ladij, izmenjavo častnikov in sodelovanje v operacijah za vzdrževanje miru po vodstvom Združenih narodov ter v humanitarnih operacijah.

Cilji kitajske vojaške diplomacije so strateški in operativni.

Strateški cilji so podpora kitajski diplomaciji, ki vzpostavlja odnose z različnimi državami, ter sooblikovanje varnostnega okolja z demonstracijo kitajskih vojaških zmogljivosti ali njihovimi premiki oziroma razvrščanjem v tujini.

Operativni cilji vključujejo zbiranje obveščevalnih informacij o tujih vojskah in mogočih območjih delovanja, učenje novih veščin in taktik, tehnik ter postopkov in razvoj vojaških zmogljivosti, ki kitajsko vojsko naredijo primerljivo z drugimi vojskami.

Kitajska vojska izvaja predvsem v zadnjem desetletju več mednarodnih aktivnosti. Gre za številnejše in kompleksnejše aktivnosti, s katerimi pridobiva dragocene operativne izkušnje ter vzpostavlja partnerstva z vojskami v tujini (Allen in dr., 2017, str. 7–14).

Kitajska je druga država po prispevku v proračun Združenih narodov za operacije vzdrževanja miru. Od konca leta 2018 je v operacijah Združenih narodov po svetu prisotnih 2517 kitajskih vojakov, največ v Maliju, Sudanu, Kongu in Srednjeafriški republiki (UN, 2019). Kitajska je oblikovala stalne sile moči 8000 vojakov, ki so na

razpolago za operacije vzdrževanja miru Združenih narodov. Tako lahko podpira politiko osrednje vloge Združenih narodov in svoje vizije globalne vladavine, to pa upravičuje z argumentom, da lahko le močnejša kitajska vojska vzpostavi mir (Fung, 2016).

Povečana prisotnost kitajskih vojaških predstavnikov na mednarodnih srečanjih in sodelovanje s tujimi vojskami (vaje, usposabljanja) povečuje »mehko« moč kitajske vojske, razvija zmogljivosti za premike oziroma razvrščanje in podporo delovanju enot v tujini.

Največ dejavnosti kitajske vojaške diplomacije je usmerjene v zaščito in promoviranje izbranih strateških interesov in v upravljanje območij interesa (Allen in dr., 2017, str. 7–14). Kitajska zunanja politika poudarja strateški pomen odnosov z ZDA in Rusijo ter z državami na kitajskem obrobju. Kitajska vojaška strategija pa poudarja pomen odnosov z ZDA, Rusijo in državami v azijsko-pacifiški regiji.

Kitajska odvisnost od uvoza nafte in plina je razlog za kitajsko prisotnost v Afriki (pristanišče Džibuti) ter kitajske mornarice v zalivu Aden (protipiratska operacija). Te dejavnosti vojski omogočajo pridobivanje operativnih izkušenj, hkrati pa vojska varuje kitajske oskrbovalne poti.³

Kitajska vztrajno povečuje svoje obrambne izdatke in namenja veliko pozornosti posodobitvi oboroženih sil. Iz zadnjega poročila švedskega mirovnega raziskovalnega inštituta o obrambnih izdatkih leta 2019 je razvidno, da ZDA ostajajo največji porabnik finančnih sredstev za obrambo; predstavljajo 38 odstotkov globalnih obrambnih izdatkov. Kitajska je na drugem mestu. Njeni obrambni izdatki predstavljajo na globalni ravni 14-odstotni delež. Na letni ravni je Kitajska leta 2019 za obrambo namenila 5,1 odstotka več sredstev kot v prejšnjem letu (SIPRI, 2019).

3.3.2 Varnostni odnosi med Kitajsko in Rusijo

Novi odnosi med Kitajsko in Rusijo na varnostnem področju in partnerstvo med državama predstavljajo grožnje, ki so varnostni izziv tudi za Evropsko unijo.

V samo dveh desetletjih sta se Kitajska in Rusija iz tekmic prelevili v tesni zaveznici. Embargo na orožje in skupni sovražniki so razširili kitajsko-rusko obrambno partnerstvo in v diplomatske odnose med velikimi silami vnesli novo dimenzijo, ki je na Zahodu pogosto spregledana (Weitz, 2019).

Kitajska in Rusija sta odnose okrepili na področjih prodaje orožja, združenih vojaških vaj in medsebojne diplomatske podpore. Vedno pogosteje izražata skupno skrb zaradi ameriških vojaških zmogljivosti in njenih varnostnih politik, ki jih razumeta kot grožnjo.

³ Kitajska je 17. decembra 2019 uvedla v operativno rabo svojo drugo letalonosilko, s čimer je bistveno povečala strateški doseg svoje globokomorske mornarice.

Nedavna ruska odločitev o tem, da Kitajski proda obrambno tehnologijo naslednje generacije, predstavlja novo pomembno poglavje v vojaških odnosih med državama. Kitajska z izpopolnjenimi obrambnimi zmožnostmi, ki jih je dobila od Rusije, povečuje svoje zmogljivosti, s katerimi lahko prepreči tujim mornaricam dostop do morij in vesolja.

Predsednika Putin in Xi Jinping si prizadevata za obrambno partnerstvo, ki bi lahko vključevalo integrirane vojaške operacije, sodelovanje na področju razvoja bojnih tehnologij in združenega obrambnega raketnega sistema.

Na skupnih vojaških vajah z Rusi se Kitajska uči iz ruskih vojaških izkušenj na Krimu, pridobiva operativno znanje s področja ekspedicijske logistike in znanja za zavarovanje vojaških baz v tujih državah.

Leta 2021 poteče rusko-kitajski sporazum o prijateljstvu. Nov sporazum lahko prinese dinamiko v odnosih med državama in celo nekatere predpostavke o kolektivni obrambi. Podobne so na primer že med Japonsko in ZDA.

3.3.3 Kitajski izvoz vojaške tehnologije

Kitajska je v zadnjih dveh desetletjih bistveno povečala izvoz vojaške tehnologije in strokovnjaki napovedujejo, da se bo ta še povečeval.

Podatki kažejo, da je bila Kitajska od leta 1999 do 2008 šesti največji izvoznik vojaške tehnologije na svetu, z dvema odstotkoma tržnega deleža in 41 globalnimi uvozniki njene vojaške tehnologije. Leta 2019 je Kitajska tretji največji izvoznik s petodstotnim tržnim deležem, takoj za ZDA, Rusijo, Nemčijo in Francijo. Njeno vojaško tehnologijo kupuje že 66 držav. Ta rast je posledica več dejavnikov. Gre za nižje cene, izdelke, ki lahko konkurirajo po kakovosti, protidobave in za način odkupa, ki omogoča odplačevanje od Kitajske najetih kreditov (Grevatt, 2019).

V preteklosti je bil izvoz vojaške tehnologije tradicionalno obravnavan kot manj pomemben v primerjavi z opremljanjem svoje vojske. Zdaj pa ta dejavnost neposredno podpira širjenje strateškega vpliva. Izvoz vojaške tehnologije vse bolj postaja podpora doseganju kitajskih strateških ciljev in je tesno povezan s pobudo »En pas, ena cesta«.

3.3.4 Kitajska vojska kot orodje za sovražno vplivanje

Dogajanja po svetu, povezana s covidom-19, so primerno okolje za izvajanje zlonamerne vplivanja na javno mnenje v demokratičnih državah. Kitajska vojska postaja ena izmed vodilnih, saj izvaja operacije sovražnega vplivanja (angl. influence operations) na socialnih omrežjih.

Socialnih omrežij kitajska vojska ne uporablja samo za prikrite operacije in psihološko vojno, kot to dela s propagando v časopisih Daily in Xinhua. Razvija tehnike in

načine za težko prepoznavno zavajajoče sporočanje, globoko skrite prevare, prikrito propagando in analize javnega mnenja. Socialna omrežja, kot so Facebook, Twitter, LINE in druga, uporablja za tajne sovražne operacije političnega vmešavanja v tujih državah in za širjenje dezinformacij, katerih cilj je spodkopavanje demokratičnih procesov.

Strokovnjaki ocenjujejo, da odprti računi kitajske vojske na platformah socialnih omrežij zahodnih držav predstavljajo riziko za njihovo nacionalno varnost. Prek njih lahko kitajska vojska zbira analitične podatke o posameznih uporabnikih in tako povečuje svoj vpliv na javno mnenje. Poznavanje javnega mnenja je pogoj za naprednejše dostavljanje namensko oblikovanih sporočil (Beauchamp-Mustafaga, Chase, 2019, str. 67–73).

Kitajska bo zaradi dejstva, da kitajska komunistična partija svoja moč in uspeh utemeljuje na svoji sposobnosti ter povečuje svoj vpliv v tujih državah, predstavljala vedno večji izziv. Voditelji demokratičnih držav morajo zato bolj sodelovati in skupaj razvijati zmogljivosti za boljšo odpornost družbenih omrežij proti vdoru in za prepoznavanje kitajske propagande.

Sodelovanje je nujno, saj si partija prizadeva, da bi preprečila združevanje opozicije, oblikovanje zavezništev in sporočil, ki razkrivajo njeno delovanje (angl. counter narrative). Boljše zmogljivosti so nujne, saj veliko držav nima ne strokovnega znanja ne pooblastil, da bi učinkovito reševale vse vidike teh izzivov. Odpornost pa je potrebna za ohranjanje sposobnosti vlad, da se uprejo pritiskom in zaščitijo pravice svojih državljanov ter organizacij in izrazijo mnenje o različnih težavah, na katere je partija občutljiva.

Sklep Strateško tekmovanje s Kitajsko je postalo popolnoma resnično ne le za ZDA, temveč tudi za Evropsko unijo. Kitajska predstavlja tudi varnostni izziv.

Močnejša kitajska ekonomska prisotnost, kulturno in medijsko delovanje ter aktivnosti vojaške diplomacije so načini, s katerimi Kitajska vzpostavlja partnerske odnose z državami v Evropi in uresničuje svoje zunanje politične cilje.

Kitajski je v zadnjih letih uspelo vzpostaviti neravnotežje naložb z Evropsko unijo v svojo korist. Prevzema pomembna evropska podjetja. Zaskrbljujoče je, da so to največkrat podjetja, ki upravljajo kritično strateško infrastrukturo. Povečana prisotnost kitajskih naložb v strateške sektorje je ustvarila ekonomsko soodvisnost, ki je eden izmed političnih ciljev Kitajske.

Z naložbami in prevzemi podjetij Kitajska širi svoj vpliv v posameznih evropskih državah. Vpliv se lahko odrazi pri obravnavi določenih vprašanj, povezanih s Kitajsko, in lahko v prihodnosti ogrozi enotnost Evropske unije. Neenotnost znotraj Evropske unije lahko Kitajski omogoči dostop do pomembnih trgov, strateških naložb in novih tehnologij brez strahu, da bi jo Evropska unija pri tem ovirala. V

zunanjepolitičnih odločitvah nekaterih držav je ta vpliv že zaznan, predvsem kadar gre za ravnodušnost do nespoštovanja človekovih pravic na Kitajskem ali njeno dejavnost v Južnokitajskem morju.

Evropska unija obravnava Kitajsko kot systemskega tekmeča, kar pomeni, da priznava, da je treba vzpostaviti ustrezno obravnavo tako ekonomskih prednosti kot tudi varnostnih izzivov, ki jih predstavlja povečana kitajska prisotnost v Evropi. Toda strategijo Evropske unije iz marca 2019 bo težko uresničevati, saj so interesi posameznih držav do Kitajske različni, razhajanje stališč pa še dodatno povečujejo kitajske naložbe in z njimi povezana politika posameznih evropskih držav.

Izziv predstavlja tudi povečana dejavnost kitajskih oboroženih sil v mednarodnem okolju, ki se izvaja z vojaško diplomacijo, izvoz vojaške tehnologije v sosesčino Evropske unije ter z negovanjem varnostnega partnerstva z Rusijo.

Aktivnosti kitajske vojske v Evropski uniji in na njenem obrobju podpirajo njeno zunanjo politično pobudo »en pas, ena cesta«. Povečana dejavnost kitajske vojske v operacijah Združenih narodov, skupne vojaške vaje z Rusijo in pristopi v evropska pristanišča kitajski vojski omogočajo pridobivanje operativnih izkušenj in varovanje njenih oskrbovalnih poti.

Kitajske operacije vplivanja, katerih tarča so zahodne demokracije, so vse bolj predmet razprave in zavedanja v zahodnih družbah. Zato je pomembno, da vlade in širša politična skupnost razumejo, da Kitajska in njena vojska zahodna socialna omrežja obravnavata kot pomembno orodje za svoje operacije vplivanja in prek njih oblikujeta informacije, namenjene domači ter tuji javnosti. Kitajska vojska mora postati prepoznavna kot pomembna pri oblikovanju pozitivnega globalnega mnenja o Kitajski. To bo še posebej pomembno takrat, ko bo svetovna javnost upravičeno zahtevala transparentno in nepristransko analizo dogajanj ter izkušenj, povezanih s covidom-19.

Enotnega odgovora Evropske unije na izzive, ki jih Kitajska predstavlja, pravzaprav ni. Pri oblikovanju enotnega pristopa lahko nacionalna suverenost pri odločanju o izboru naložb oziroma vlagalcev kapitala postane ključna točka nasprotovanja med državami Evropske unije. Toda iz širšega vidika zavarovanja nacionalne varnosti članic in varnosti Evropske unije je nujno, da poznamo ves obseg in moč kitajskega delovanja ter razumemo, zakaj Kitajska tako deluje, da bi voditelji demokratičnih držav lahko oblikovali ustrezne in učinkovite odgovore ter rešitve.

Za ohranitev liberalnih standardov, ki podpirajo globalno ekonomijo, pospešitev demokratizacije balkanskih držav in držav na obrobju Evropske unije, ohranitev tradicionalnih evropskih družbenih vrednot, pravičnosti in vladavine prava, ki so temelj zahodnih demokracij, bo treba oblikovati celovito strategijo ravnanja do Kitajske, zanjo pa pridobiti tudi ZDA.

Literatura

1. Allen, K. in dr., 2017. *Chinese Military Diplomacy, 2013–2016. China Strategic Perspectives 11*. Washington: National Defence University. <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/china/ChinaPerspectives-11.pdf?ver=2017-07-17-153301-093>, str. 7–14, 17. 3. 2020.
2. Beauchamp-Mustafaga, N., Chase, M. S., 2019. *Borrowing a Boat out to Sea: The Chinese Military's Use of Social Media for Influence Operations*. J. Hopkins Universe School of Advance International Studies. <https://www.fpi.sais-jhu.edu/borrowing-a-boat-out-to-sea-pdf>, str. 67–73, 20. 3. 2020.
3. CSC – Chinese State Council, *Made in China 2025, 2015*. <http://www.cittadellascienza.it/cina/wp-content/uploads/2017/02/IoT-ONE-Made-in-China-2025.pdf>, 2. 3. 2020.
4. CSC – Chinese State Council, *China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation, 2017*. http://www.xinhuanet.com/english/china/2017-01/11/c_135973695.htm, 2. 3. 2020.
5. Evropska komisija, *Joint Communication to the European Parliament and the Council – Elements for a new EU Strategy on China, JOIN(2016) 30*. 22. 6. 2016. http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf, 6. 3. 2020.
6. Evropska komisija, *EU-China: A Strategic Outlook, 2019*. <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>, str. 1–3, 6. 3. 2020.
7. Evropska komisija, *EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation, 2018*. http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf, 6. 3. 2020.
8. Eurostat Newsrelease, 2019. *International trade in goods in 2018, A third of EU trade is with the United States and China*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9678910/6-20032019-AP-EN.pdf/0ebd7878-dad5-478e-a5f0-3ae2c91f7ea3>. 2. 3. 2020.
9. Fung, C., 2016. *China's Troop Contributions to U. N. Peacekeeping*, Pacebrief. www.usip.org/publications/2016/07/china-troop-contributions-un-peacekeeping, 2. 3. 2020.
10. Grevatt, J., 2019. *Good Enough*. V *Jane's Defence Weekly*, zvezek. 56, številka 47. <https://www.janes.com/defence/janes-defence-weekly>, 2. 3. 2020.
11. Jinping Xi, 2017. *Poročilo na 19. kongresu KKP*. http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm, 25. 2. 2020.
12. Kliman in dr., 2019. *Grading China's Belt and Road Initiative*, CNAS, https://s3.amazonaws.com/files.cnas.org/CNAS+Report_China+Belt+and+Road_final.pdf, 25. 2. 2020.
13. Le Corre, P., 2018. *Chinese Investments in European Countries: Experiences and Lessons for the Belt and Road Initiative in Rethinking the Silk Road*. V Mayer, M., *Rethinking the Silk Road: China's Belt and Road Initiative and Emerging Eurasian Relations*. <http://carnegieendowment.org>, str. 5–8, 19. 2. 2020.
14. McCarthy, N., 2018. *China is Investing Nine Times More in Europe Than North America*, *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/07/18/china-is-investing-nine-times-more-in-europe-than-north-america-infographic/#44da24f87a8c>, 20. 3. 2020.
15. NSC – National Science Fundation, *Overview of the State of the US S&E Enterprise in a Global Context, 2018*. <https://nsf.gov/statistics/2018>, 16. 3. 2020.
16. Seaman, J., in drugi, 2017. *Chinese Investment in Europe. A Country Level Approach*, *European Think Thank Network on China*. <https://www.ifri.org/en/publications-infri>, 19. 1. 2020.
17. SIPRI, *Global military expenditures, 2019*. <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion>, 21. 2. 2020.
18. Tartar, A., Rojanasakul, M., Diamond, J. S., *How China is Buying its Way into Europe*. V *Bloomberg*, 23. 4. 2018. <https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-business-in-europe/>, 20. 3. 2020.

19. Tobin, L., 2018. *Xi's Vision for Transforming Global Governance: A Strategic Challenge for Washington and its Allies*. V *Strategist*, številka 2, poglavje 1. Teksas, november 2018. <https://2llqix3cnhb21kcxpr2u9o1k-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/11/TNSR-Vol-2-Issue-1-Tobin.pdf>, str. 155–157, 19. 1. 2020.
20. Weitz, R., 2019. *The expanding China-Russia Defense Partnership*, Hudson Institute. <https://www.hudson.org/research/15017-the-expanding-china-russia-defense-partnership>, 16. 1. 2020.
21. Zeneli, V., 2019. *China and Europe*. V McDonald, S., Burgoyne, M., *China's, Global Influence: Perspectives and Recommendations*. APCS, 2019, https://apcss.org/wp-content/uploads/2019/09/8-China_and_Europe-Zeneli.pdf, str. 134–135, 22. 1. 2020.
22. Zhongping, F., Jing, H., 2014. *China Strategic Partnerships*. <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/181324>, 23. 1. 2020.
23. UN – United Nations, *Peacekeeping*, 2019. *Troop and Police Contributions*. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributions>, 16. 1. 2020.
24. Williams, L. C., 2020. *DOD official: »Adversarial capital« threatens industrial base*. FWC, 25. 3. 2020. <https://fcw.com/articles/2020/03/25/defense-china-cfius-corona-lord.aspx>, 17. 4. 2020.

TERMINOLOŠKA ZMEDA PRI ZAGOTAVLJANJU VARNOSTI V KIBERNETSKEM PROSTORU

TERMINOLOGY CONFUSION IN ENSURING CYBERSPACE SECURITY

Povzetek Terminologija je temeljna za razumevanje in obravnavanje neke tematike, še posebej, če ta tematika vpliva na reševanje varnostnih vprašanj v sodobnem varnostnem okolju, ki ni omejeno le na fizične meje in posamične države. Svet je s kibernetiskim prostorom in informacijskim okoljem postal soodvisen ter medsebojno povezan s pomočjo informacijsko-komunikacijske tehnologije, zato so se pojavili novi termini, ki jih posamezniki, strokovna javnost, države in mednarodna skupnost razumejo drugače in se posledično tudi različno odzivajo, kar vpliva na varnost vseh sodelujočih. V prispevku želimo prikazati, da urejanje varnosti v kibernetiskem prostoru brez enotne in strokovne terminologije ni dovolj, še posebej, če upoštevamo definicijo kibernetiske varnosti.

Ključne besede *Terminologija, zaščita informacij, informacijska varnost, kibernetiska varnost, kibernetiska obramba.*

Abstract Terminology is fundamental to understanding and addressing a particular topic, especially if that topic has implications for addressing security issues in a modern security environment that is not limited to physical borders and individual countries. With the existence of cyberspace and information environment, the world has through the use of information and communication technology become interdependent and interconnected. As a result, new terms have emerged which are understood differently by individuals, the professional public, countries and the international community. Consequently, their responses differ, also affecting the security of all the involved entities. The aim of this article is to show that the regulation of security in cyberspace without uniform and professional terminology is not enough, especially if we consider the definition of cyber security.

Key words *Terminology, information assurance, information security, cyber security, cyber defence.*

Uvod Čas, v katerem živi današnja družba, je odvisen od informacijsko-komunikacijske tehnologije. Ta odvisnost se kaže predvsem v digitalizaciji storitev držav, dostopnosti informacij v realnem času, digitalnem poslovanju podjetij, digitalni diplomaciji itn. Te prednosti pomenijo tudi pomanjkljivosti, predvsem v smislu novih groženj in izzivov, tako za stroko kot politiko in posameznika.

Novo varnostno okolje je kompleksno, saj ne pozna teritorialnih meja, v njem sodelujejo virtualne osebe, prav tako pa omogoča številne legalne in nelegalne dejavnosti itn. Države poskušajo večinoma na politični ravni in z neenotnim pristopom ter razumevanjem novih terminov vzpostavljati koncept sistema varnosti, ki se kaže s sprejemanjem različnih pravnih aktov in ureditvijo različnih institucionalnih sestav. Za vsem tem je neusklajena terminologija. Na neenotno terminologijo so opozorili številni strokovnjaki, kot so Klimburg, Falessi in drugi (Klimburg, 2012, str. 9; Falessi, Gavrila, Klejnstrup in Moulinos, 2019, str. 1). Pri tem je Klimburg ugotovil, da je na primer termin kibernetška varnost pogosto uporabljen v političnih razpravah, vendar politična srenja skoraj nikoli ne pojasni, kaj pravzaprav pomeni (Klimburg, 2012, str. XV).

Na terminološko zmedo sem opozoril tudi v doktorski disertaciji, v kateri sem navedel ustanove (na primer Nato, EU, NIST, ISO)¹, ki različno razumejo termine s tega področja (Štrucl, 2020, str. 3). Med svojim raziskovanjem sem tudi ugotovil, da Republika Slovenija v svojih strateških in pravnih dokumentih za isti termin uporablja različne definicije, kar povzroča še dodatno zmedo v učinkovitosti nacionalnega koncepta sistema zaščite pred sodobnimi grožnjami (Štrucl, 2020, str. 3).

Enotna in strokovna terminologija je temeljna za ustrezen ter učinkovit nacionalni in mednarodni koncept sistema varnosti, v katerem ni prostora za velika odstopanja. Zato je namen prispevka skozi prizmo terminologije predstaviti terminološko zmedo glede zagotavljanja učinkovitega koncepta sistema zaščite pred sodobnimi grožnjami, ki posledično vpliva na varnost posameznika, družbe, države in mednarodnega varnostnega okolja. V prispevku sta z uporabo dedukcije in deskriptivne metode predstavljena kibernetški prostor in informacijsko okolje. V nadaljevanju izhajamo iz standardov ISO27XXX, ki so temeljni za razumevanje pogosto uporabljene in napačno razumljene terminologije.

1 TERMINOLOGIJA

Dejstvo je, da se koncept sistema zaščite v smislu zagotavljanja varnosti informacij ne zagotavlja samo z uporabo termina kibernetška varnost, temveč poznamo še druge termine in ukrepe, ki jih je treba v povezavi s tem upoštevati. Zaradi tega dejstva bomo izvedli precej razsežno terminološko obravnavo, ki bo tudi laičnemu bralcu omogočila razumevanje vsebine in predstavila kompleksnost vsebine. V našem primeru bomo na terminološki podlagi preučevali genezo varnosti v kibernetškem

¹ NIST – National Institute of Standards and Technology; ISO – International Organization for Standardization.

prostoru. Obravnavali bomo termine, ki so v današnjem času večkrat izrečeni in premalo natančno opredeljeni ali celo obravnavani, ter opisali terminološko zmedo, ki se kaže v večjih ali manjših odstopanjih pri opredeljevanju istega termina.

1.1 Kibernetski prostor

Kibernetski prostor ni novodoben pojav, saj ga je pred več kot 30 leti omenil že pisatelj Gibson v svoji znanstvenofantastični knjigi *Nevromant*. Po Gibsonu je kibernetski prostor »/.../ skupna halucinacija, ki jo vsak dan doživljajo milijarde povsem legitimnih operaterjev povsod po svetu, celo otroci, ki se učijo matematičnih pojmov /.../ Grafična predstavitev vseh podatkov, abstrahiranih iz bank vseh računalnikov človeškega sistema« (Gibson, 1997, str. 61).

Od prve uporabe termina kibernetski prostor se je razvilo veliko njegovih opredelitev. V splošnem se lahko strinjamo z opredelitvijo Strehovca, ki je kibernetski prostor opredelil kot »/.../ a-geografski in fizično nedoločljiv prostor,« ki je nastal z rastjo informacijsko-komunikacijske tehnologije (Strehovec, 1997, str. 300). Precej širše sta kibernetski prostor opredelila Schmitt in Nacionalni inštitut za standardizacijo Združenih držav Amerike (NIST): »/.../ kibernetski prostor tvorijo fizične in nefizične komponente, katerih značilnost je uporaba računalnikov in elektromagnetnega spektra, ki omogoča shranjevanje, spreminjanje in izmenjavo podatkov z računalniškimi mrežami.« Pri tem je NIST upošteval tudi interakcijo ljudi z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (Štrucl, 2020, str. 39).

Clark, Mednarodna zveza za telekomunikacije in Združeni štab Združenih držav Amerike so kibernetski prostor razdelili na sloje (slika 1), pri čemer so ti sloji različni, vendar hkrati tudi medsebojno povezani (Clark, 2019, str. 1–2; Probert, 2019, str. 69). Razdelitev kibernetskega prostora na sloje je pomembna, saj omogoča identifikacijo subjektov in objektov, ki ga sestavljajo, hkrati pa je iz slojev razvidno, katere elemente varnosti morajo države upoštevati pri vzpostavitvi koncepta sistema varnosti.

Kljub taki razdelitvi je organizacija CISCO² ugotovila, da nobena država oziroma organizacija ni vključila vseh bistvenih elementov kibernetskega prostora, pri čemer gre za največje odstopanje pri neupoštevanju interakcije med subjekti in objekti v kibernetskem prostoru (Cyberspace – What is it?, CISCO, 2019, e-vir).

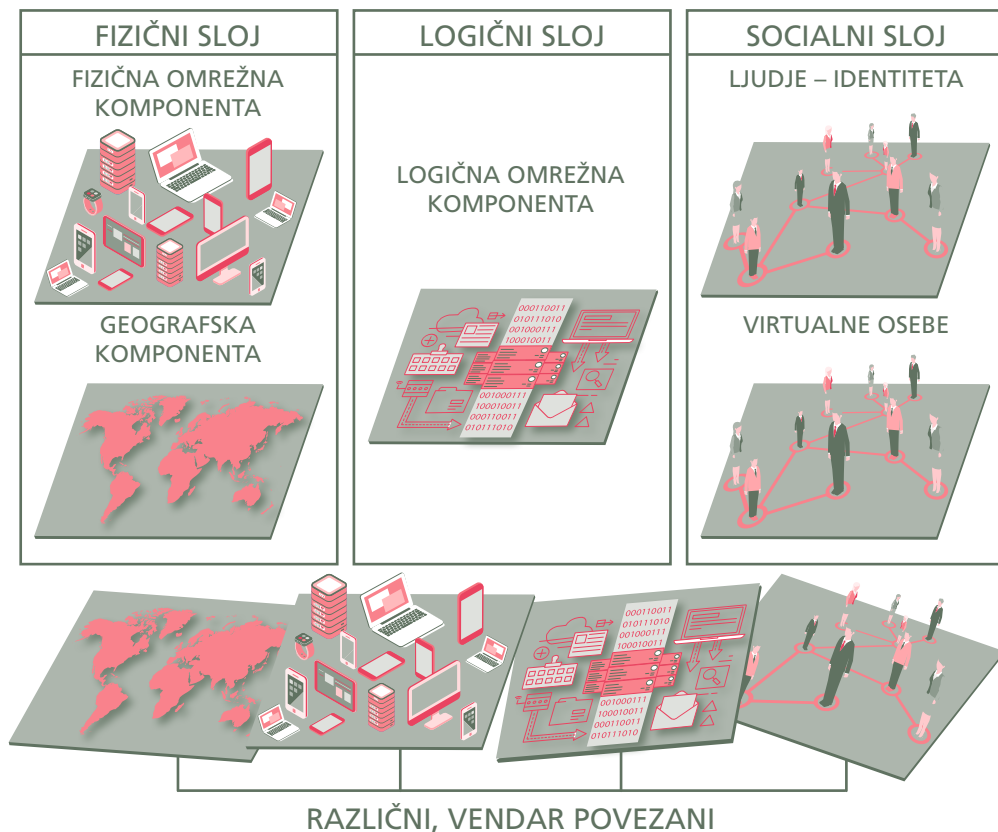
V Republiki Sloveniji je opredelitev kibernetskega prostora zajeta v dveh dokumentih, in sicer v Zakonu o informacijski varnosti (ZInfV) in v Strategiji kibernetske varnosti, pri čemer gre za dve popolnoma različni definiciji. Definicijo kibernetskega prostora, ki izhaja iz aktov Republike Slovenije, je celo mogoče razumeti tako, da je kibernetski prostor globalno informacijsko okolje³ oziroma globalno omrežje

² CISCO – Cisco Systems, Inc. – globalno podjetje za omrežja informacijsko-komunikacijske tehnologije.

³ »Kibernetski prostor je globalno informacijsko okolje, ustvarjeno s pomočjo elektronskih komunikacijskih omrežij in informacijskih sistemov« in kot takšen »/.../ omogoča nastanek, obdelavo in izmenjavo podatkov« (Uradni list RS, št. 30/18).

informatijske tehnologije⁴ (Uradni list RS, št. 30/18, Strategija kibernetične varnosti RS, 2016, str. 3), kar pa glede na predstavljene opredelitve ne drži. Obe definiciji namreč izpuščata socialni sloj in infrastrukturo ter interakcijo med subjekti in objekti.

Slika 1:
Sloji
kibernetičnega
prostora
(Vir: prirejeno
po Joint Chiefs
of Staff, 2018,
str. 1–3; Probert,
2019, str. 69)

1.2 Informacijsko okolje

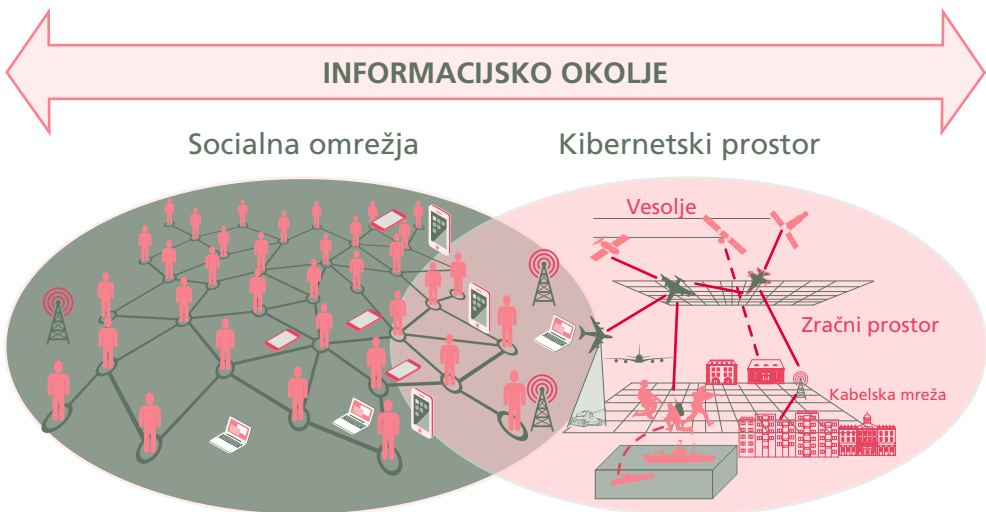
Informacijsko okolje je precej nov termin oziroma termin, ki je redko uporabljen. Tako kot pri opredeljevanju kibernetičnega prostora je tudi pri opredeljevanju informacijskega okolja zmeda. Zakon o informacijski varnosti opredeljuje informacijsko okolje kot »/.../ skupek družbenih omrežij, kibernetičnega prostora, vključno z informacijami« (Uradni list RS, št. 30/18). Škufca zavzame precej podrobnejšo opredelitev in pravi, da je informacijsko okolje »/.../ povezano delovanje tehnologij, procesov in ljudi, ki zbirajo, obdelujejo, uporabljajo in posredujejo znanje, pridobljeno na podlagi podatkov, ki napajajo informacijsko okolje podjetja.

⁴ »Kibernetični prostor je globalno omrežje informatijske tehnologije, telekomunikacijskih omrežij in sistemov za računalniško obdelavo« (Strategija kibernetične varnosti RS, 2016, str. 3).

Informacijsko okolje najboljše določimo, če jasno opredelimo vlogo informatike, informacijsko arhitekturo, tehnologije in podatke» (Škufca v Štrucl, 2020, str. 41).

Precej širše informacijsko okolje opredelujeta Obrambno ministrstvo Združenih držav Amerike in Porche III. Pri tem ugotavljata, da je informacijsko okolje sestavljeno iz socialnih omrežij (interakcije in odnosov med posamezniki, organizacijami in sistemi) in kibernetnega prostora, ki omogoča širšemu okolju tehnično izvedbo interakcij (slika 2) (Joint Concept for Operating in the Information Environment (JCOIE), United States Department of Defence, 2018, str. 2; Porche III, 2016, str. 1–2).

Slika 2:
Informacijsko
okolje
(Vir: Porche III,
2016, str. 2)

Tako lahko sklenemo, da je informacijsko okolje precej širši pojem od kibernetnega prostora, kar v tem delu upošteva tudi Zakon o informacijski varnosti. Zato ni mogoče razumeti, da v zakonu tej opredelitvi ne sledi pojmovanje termina kibernetnega prostora.

1.3 Temeljni pojmi varovanja in zaščite informacij

Kot podlago za genezo kibernetne varnosti lahko vzamemo ISO- ali NIST-standard, pri čemer je ISO-standard mednarodno priznan, medtem ko je NIST-standard nacionalni organ za standardizacijo Združenih držav Amerike. Serija standardov ISO27XXX opredeljuje okvir za minimalno zaščito informacijsko-komunikacijske tehnologije in informacij, ne glede na obliko, zato bomo v članku sledili temu okviru.

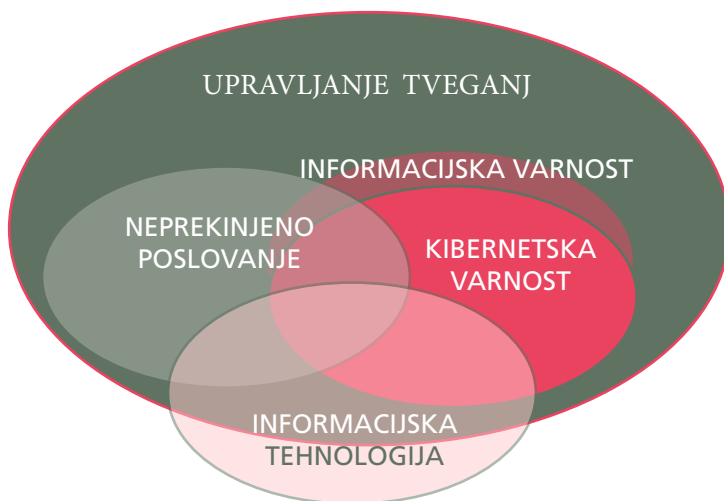
1.3.1 Zaščita informacij

Termina *zaščite informacij* (angl. Information Assurance) v standardu ISO ni mogoče jasno razbrati, prav tako pa ga ni mogoče najti v slovenskih normativnih aktih. Štrucl ugotavlja, da ISO tega termina ne navaja, temveč uporablja termin upravljanje tveganj⁵. Pri tem je pomembno, da ISO 27001 vertikalno in horizontalno ureja zaščito informacij, procesov, informacijsko-komunikacijsko tehnologijo in ljudi, kot je razvidno iz slike 3 (Štrucl, 2020, str. 23).

Ne glede na to so definicijo termina zaščite informacij opredelili v NIST-standardu, Nato, organizacija RAND in tudi Agencija EU za varnost omrežij in informacij (angl. European Network and Information Security Agency – ENISA). Vsaka izmed teh organizacij opredeljuje termin drugače:

- NIST: *»/.../ ukrepi, s katerimi se ščitijo in branijo informacije in informacijske sisteme, vključno z ukrepi zmogljivosti zaščite, odkrivanja, odzivanja in obnove, da bi se zagotovili razpoložljivost, avtentičnost, celovitost, nezatajljivost in zaupnost tako informacij kot informacijskih sistemov«* (Glossary of Key Information Security Terms, NIST IR 7298 Revision 2, NIST, 2019, str. 62).

Slika 3:
ISO 27001
(Vir: The basics
of ISO 22301,
Advisera, 2019,
e-vir)

- Nato: *»/.../ ukrepi, s katerimi se doseže določena stopnja zaupanja v zaščito komunikacijskih, informacijskih ter drugih elektronskih in neelektronskih sistemov ter informacij, ki so shranjene, obdelane ali prenesene v teh sistemih, pri*

⁵ V slovenski literaturi se uporabljata dva izraza za »Risk management«: Upravljanje s tveganji in upravljanje tveganj.

čemer se morajo zagotoviti *razpoložljivost, avtentičnost, celovitost, nezatajljivost in zaupnost informacij*» (Multinational Cyber Defence Education and Training Common Taxonomy, Draft: 2.05, NATO, 2016, str. 7).

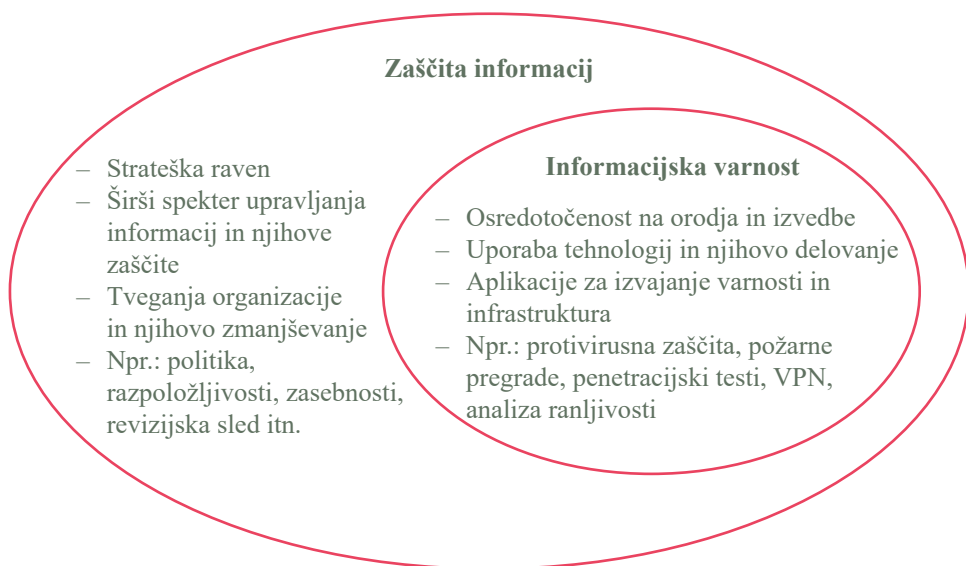
- RAND: »/.../ *gotovost, da so informacije točne, zasebne, zanesljive in varne, k čemur je treba prišteti upravljanje tveganj, neprekinjeno poslovanje in upravljanje informacijske varnosti*« (Rathmell, Daman, O'Brien in Anhal, 2004, str. 11).
- ENISA: posebej ne opredeljuje zaščite informacij, temveč določa zahteve, med katere spadajo: osebna, operativna in fizična varnost, upravljanje identitete in dostopa, prenos podatkov, upravljanje sredstev in neprekinjenega poslovanja, oskrbovalna veriga, okoljski nadzor in normativne zahteve (Štrucl, 2020, str. 24–26).

Sklenemo lahko, da je zaščita informacij temeljni termin, ki ne razlikuje oblik informacij (fizična ali digitalna oblika) in ki opredeljuje zaščito elektronskih ter neelektronskih sistemov, pri čemer je treba zagotoviti *razpoložljivost, avtentičnost, celovitost, nezatajljivost in zaupnost informacij* ter teh sistemov. Pri tem torej ne gre za posebno tehnično znanje, temveč za strateška, politična in organizacijska vprašanja glede vrednotenja informacij ter za to, s katerimi tehničnimi in netehničnimi ukrepi bomo te informacije ter sisteme zavarovali.

1.3.2 Informacijska varnost

Informacijska varnost predstavlja poddomeno zaščite informacij. Spoznali smo, da se zaščita informacij ukvarja z vrednotenjem informacij in ukrepi za njihovo zaščito, pri čemer kader ne potrebuje posebnega tehničnega znanja (slika 4).

Slika 4:
Zaščita
informacij
(Vir: Information
Assurance versus
Information
Security,
Novainfosec,
2011, e-vir)

Informacijska varnost je nekoliko drugačna, saj je treba imeti vsaj nekaj tehničnega znanja tako na aplikativni kot na strojni ravni, če izvajamo ukrepe varnosti digitalnih informacij. Vendar tudi informacijska varnost še ne razlikuje oblike informacij, kar je razvidno iz definicije instituta SANS in organizacije NIST⁶: *»/.../ so procesi in metodologije za zaščito katere koli oblike informacij ali podatkov in informacijskih sistemov pred nepooblaščenim dostopom, zlorabo, razkritjem, uničenjem, spreminjanjem ter motnjami, da se zagotovijo zaupnost, celovitost in razpoložljivost informacij«* (Information Security Resources, SANS, 2018, e-vir in Glossary of Key Information Security Terms, NIST IR 7298 Revision 2, NIST, 2019).

McDaniel sledi terminologiji instituta SANS in ne razlikuje oblike informacij, pri opredelitvi termina pa povzema računalniški slovar IMB, ki informacijsko varnost opredeljuje kot celoto konceptov ter tehničnih in netehničnih ukrepov, ki preprečujejo nepooblaščen uporabo, izgubo, spremembo ali razkritje informacij ali povzročanje škode (McDaniel, 1994, str. 94).

Longly, Shain in Caelli so bolj naklonjeni definiciji NIST, pri čemer zagovarjajo, da je informacijska varnost zaščita informacij in informacijskih sistemov zaradi zagotovitve zaupnosti, celovitosti in razpoložljivosti informacij ter informacijskih sistemov. Pri tem je treba upoštevati tudi druge elemente informacijske varnosti, kot so TEMPEST ter računalniška, komunikacijska, kadrovska, operativna, fizična in industrijska varnost (Longley, Shain in Caelli, 1992, str. 268).

Nato termina informacijska varnost ne pozna, čeprav Natova varnostna direktiva ACO 70-1 uporablja kratico INFOSEC, ki jo večina zamenjuje z informacijsko varnostjo. V Natu namreč kratica INFOSEC obravnava vse vidike informacijske varnosti, vključno s fizično, kadrovsko, personalno, industrijsko, komunikacijsko, računalniško in dokumentacijsko varnostjo ter varnostjo informacij, kar pomeni, da tudi Nato ne razlikuje oblike informacij (Štrucl, 2020, str. 27–28).

Popolnoma drugače je v zakonodaji Republike Slovenije, ki termin informacijska varnost obravnava v Zakonu o informacijski varnosti in v Uredbi o informacijski varnosti v državni upravi. Kot je bilo ugotovljeno do zdaj, tudi pri tem Slovenija ni izjema, saj tako zakon kot uredba ne zavzemata enakih opredelitev informacijske varnosti. Zakon o informacijski varnosti opredeljuje informacijsko varnost skoraj enako, kot je ta opredeljena že v NIST: *»/.../ je zaščita, varovanje in obramba informacijskega okolja pred nedovoljenim dostopom, uporabo, razkritjem, motenjem, spreminjanjem ali uničenjem, z namenom zagotavljanja zaupnosti, avtentičnosti, celovitosti in razpoložljivosti«*, medtem ko uredba ta termin opredeljuje drugače, kot *»/.../ zagotavljanje (ohranjanje) zaupnosti, celovitosti in razpoložljivosti informacij«* (Uradni list RS, št. 30/18; Uradni list RS, št. 29/18).

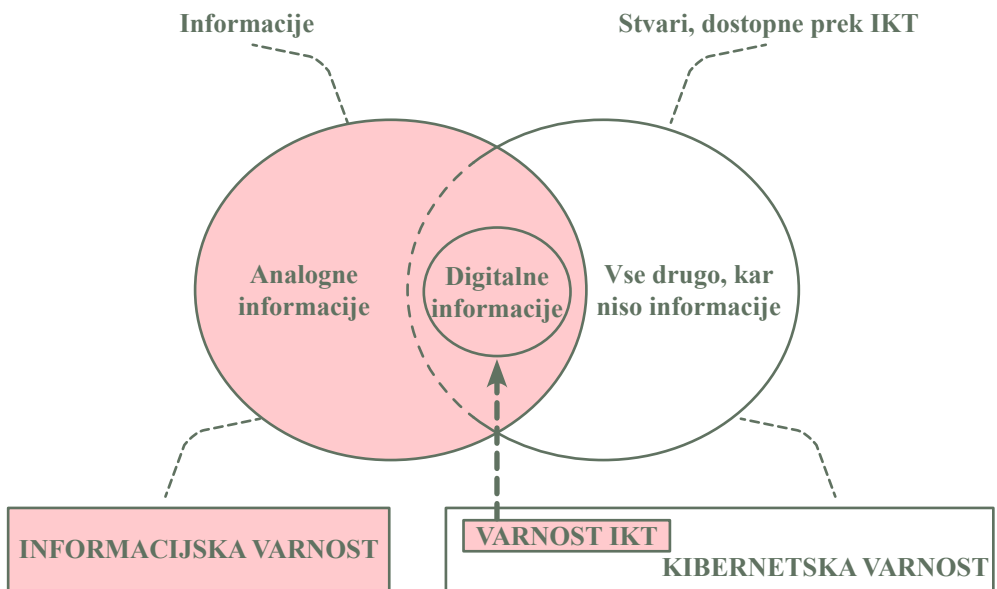
⁶ NIST eksplicitno ne določa oblike informacij, opredeljuje pa le informacijske sisteme. To pomeni, da ne opredeljuje neelektronskih sistemov (Štrucl, 2020, str. 27).

1.3.3 Kibernetska varnost

V širši strokovni javnosti je polemika o tem, ali sta kibernetska varnost in kibernetska obramba sopomenki, kar povzroča zmedo pri uvajanju obeh terminov. Galinec in drugi ugotavljajo, da nekateri termin kibernetska varnost celo uporabljajo kot sinonim informacijski varnosti ali, kot ugotavlja Dhawan, da se v tem smislu uporablja tudi termin podatkovna varnost, kar pa povzroča še dodatno zmedo (Galinec, Dhawan in drugi v Štrucl, 2020, str. 31).

Dhawan zato na primeru številke 14041989 pojasni razlikovanje med podatkovno, informacijsko in kibernetsko varnostjo. Pri tem poudari, da je treba razlikovati med podatkom in informacijo. Podatek namreč še ni informacija, saj dobi njene lastnosti šele, ko ga lahko z nečim povežemo ali pa ga preučimo. Tako primer navedenih številke predstavlja zgolj podatek, ko pa te številke povežemo z določeno osebo in njenim rojstnim datumom, dobimo informacijo. Zato po Dhawnovem mnenju informacijska varnost predstavlja zaščito informacij ne glede na obliko in ima namen zagotoviti celovitost, razpoložljivost in zaupnost informacij, medtem ko je kibernetska varnost ožji pojem in je usmerjena v zaščito informacij v izključno digitalni obliki ter hkrati v zaščito informacijsko-komunikacijske tehnologije in ljudi (slika 5) (Dhawan, 2019, e-vir).

Slika 5:
Razmerje med
informacijsko
in kibernetsko
varnostjo
(Vir: Košir, 2018,
str. 36)

Terminološko zmedo na tem področju so ugotovili tudi na Evropskem sodišču, pri čemer je bilo zavzeto stališče, da kibernetika varnost EU ni omejena le na varnost informacij in omrežij, temveč obsega vse dejavnosti, ki so povezane z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije in kibernetikega prostora (Challenges to effective EU cybersecurity policy, European Court of Auditors, 2019, str. 6). Temu stališču je sledila ENISA, ki je zavzela mnenje, da je pri zagotavljanju kibernetike varnosti treba upoštevati vse plasti kibernetikega prostora in njegovih komponent, da bi bile zagotovljene varnost, razpoložljivost, zanesljivost, celovitost, nezatajljivost, avtentičnost, robustnost, vzdržljivost in odpornost informacij ter omrežij, pri tem pa bi se upoštevali sposobnost preživetja in raven odgovornosti (ENISA overview of cybersecurity and related terminology. European Union Agency for Cybersecurity, 2017, str. 6).

Nato termina kibernetike varnosti ne pozna, temveč ga posredno obravnava v okviru pametne obrambe (angl. Smart Defense) ter v skupni taksonomiji izobraževanja in usposabljanja s področja kibernetike obrambe, pri čemer je kibernetika varnost opredeljena kot uporaba preventivnih, zaščitnih, odzivnih in obnovitvenih ukrepov za zaščito informacij, sredstev, virov in storitev v kibernetikega prostoru, da se zagotovijo njihova celovitost, razpoložljivost in zaupnost (Štrucl, 2020, str. 33).

Duttonova meni, da je tako kot pri informacijski treba tudi pri kibernetiki varnosti upoštevati tri temeljne stebre upravljanja informacijske varnosti, in sicer ljudi, procese in tehnologije (slika 6). Samo vsi trije stebri skupaj zagotavljajo učinkovito izvajanje kibernetike varnosti (Dutton, 2019, e-vir).

Slika 6:
Trije stebri
sistema
upravljanja
kibernetike
varnosti
(Vir: Dutton,
2019, e-vir)

Kibernetska varnost je v Republiki Sloveniji opredeljena v dveh dokumentih, in sicer v Zakonu o informacijski varnosti in Strategiji kibernetske varnosti. Ponovno obravnavamo dva sicer različna dokumenta, ki pa vsak na svoj način opredeljujeta isti termin. Zakon o informacijski varnosti kot pravni akt opredeljuje kibernetsko varnost kot »/.../ sposobnost zaščititi, varovati in braniti kibernetski prostor pred kibernetskimi grožnjami, incidenti in kibernetskimi napadi« (Uradni list RS, št. 30/18). Po drugi strani Strategija kibernetske varnosti kot razvojno usmerjevalni dokument kibernetsko varnost opredeljuje kot »/.../ skupek aktivnosti in drugih ukrepov, tehničnih in netehničnih, katerih namen je zaščititi računalnike, računalniška omrežja, strojno in programsko opremo ter informacije, ki jih ta vsebuje in obravnava, kar vključuje programsko opremo in podatke kot tudi druge elemente kibernetskega prostora, pred vsemi grožnjami, vključno z grožnjami nacionalni varnosti« (Strategija kibernetske varnosti RS, 2016, str. 4).

1.3.4 Kibernetska obramba

Nekateri avtorji menijo, da je kibernetska varnost sopomenka kibernetski obrambi. Klimburg meni, da ni bistvene razlike med tema dvema terminoma, temveč je razlika samo zaradi različne uporabe terminov med vojaško in civilno sfero (Klimburg, 2012, str. 12–13).

Da Silva ugotavlja, da je terminološko nerazumevanje razlik med kibernetsko varnostjo in kibernetsko obrambo nastalo predvsem zaradi pravnih in kulturnih razumevanj funkcij države v odnosu do državljanskih in ekonomskih pravic. Izhaja iz družboslovnega razumevanja obrambno-varnostnega sistema in pravi, da je varnost precej širši pojem od obrambe, zato poenotenje kibernetske varnosti s kibernetsko obrambo ni sprejemljivo, saj država ne more uporabiti samo vojaških sil za obrambo pred kibernetskimi grožnjami in napadi (Da Silva, 2019, str. 1–2).

Tudi Galinec meni, da je treba razlikovati med kibernetsko obrambo in kibernetsko varnostjo, pri tem pa izhaja predvsem iz tehničnega vidika. Zmogljivosti kibernetske obrambe ustvarijo obrambni mehanizmi računalniškega omrežja vključno z odzivanjem, medtem ko je kibernetska varnost osredotočena na preprečevanje in odkrivanje kibernetskih groženj in napadov (Galinec, 2018, str. 16).

Podobno mnenje kot Galinec zagovarja tudi Dennigova, ki meni, da je treba kibernetsko obrambo ločevati na aktivno in pasivno, pri čemer so v pasivno vključeni tehnični in netehnični ukrepi, med katere spadajo nekateri elementi informacijske varnosti (nadzor dostopa, fizična varnost, izobraževanje in usposabljanje, kriptiranje, omrežna in fizična varnost ter vzpostavljeni procesi). Aktivna obramba je povsem drugačna, saj je usmerjena k aktivnim obrambnim ukrepom za uničenje ali zmanjšanje kibernetskih groženj in napadov. Denningova pri tem opozarja, da je treba pri aktivni kibernetski obrambi popolnoma slediti mednarodnemu pravu in upoštevati njegova splošna načela, da se zaščitijo človekove pravice in prepreči kolateralna škoda (Denning, 2013, str. 3–7).

Nato kibernetске obrambe pri njenem opredeljevanju ne ločuje na pasivno in aktivno, temveč jo opredeljuje kot proaktivne ukrepe za odkrivanje ali pridobivanje informacij o kibernetских vdorih, grožnjah, napadih in operacijah, pri čemer so vključeni preventivni in preprečevalni ukrepi proti viru grožnje (Cyber definition, CCDCOE, 2018, e-vir).

V Republiki Sloveniji je termin kibernetска obramba vključen le v Zakon o informacijski varnosti, ki opredeljuje omenjeni termin podobno kot Nato, in sicer: *»/.../ je celota ukrepov in dejavnosti države, s katerimi se odvrta, onemogoča, preprečuje ali odbija kibernetски napad v informacijskem okolju«* (Uradni list RS, št. 30/18).

2 TERMINOLOŠKA ZMEDA V PRAKSI

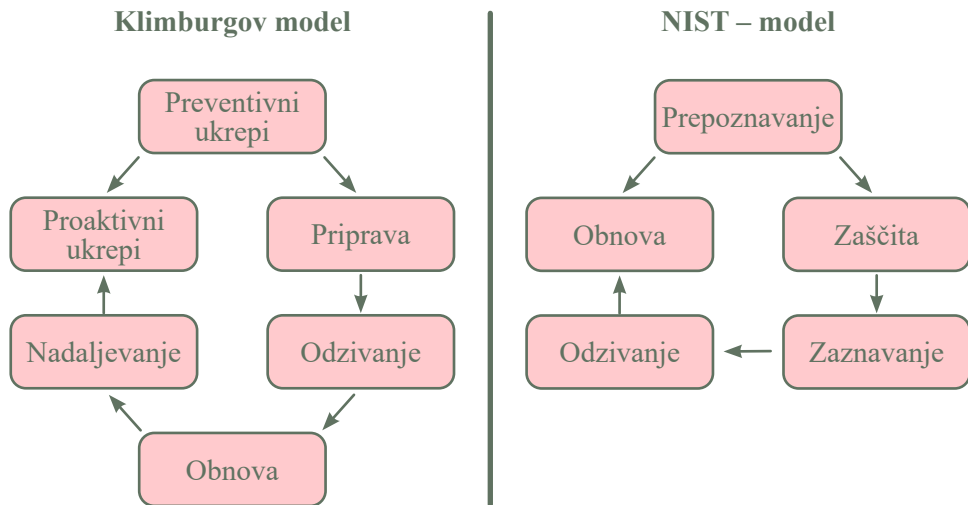
Zaradi terminološke zmede se s težavami pri oblikovanju koncepta sistema zaščite srečujejo vse države in mednarodne organizacije. Kosseff je ugotovil, da bi si države morale najprej odgovoriti na pet ključnih vprašanj, če želijo pravno opredeliti kibernetсko varnost, in sicer kaj varujemo (pri tem je treba imeti v mislih ukrepe informacijske varnosti), kje in koga varujemo, kako varujemo, kdaj varujemo in zakaj varujemo (Kosseff, 2018, str. 1001–1003).

Klimburg je ugotovil, da terminološka zmeda določa tudi zmedo v nacionalnih strategijah kibernetсke varnosti, saj noben politični predstavnik ne pojasni, kaj pravzaprav kibernetсka varnost je, kar povzroča težave pri uresničevanju nacionalnih strategij kibernetсke varnosti, terminološko razumevanje pa je prepuščeno bralcu ali predstavniku politike (Klimburg, 2012, str. 8–30).

Klimburg zato predlaga tri modele oblikovanja zmogljivosti kibernetсke varnosti, ki bi omogočili njeno učinkovito izvajanje: 1. glede na razmejitev organizacijskih funkcij, zmogljivosti in odgovornosti, kibernetсko diplomacijo, vojaške kibernetсke operacije, krizno upravljanje in zaščito kritične infrastrukture; 2. glede na vertikalno razdelitev po ravneh upravljanja kibernetсke varnosti (politična, strateška, operativna in tehnična raven) in 3. glede na razdelitev funkcij in odgovornosti kibernetсke varnosti, skladno s ciklom upravljanja incidentov (slika 7) (Klimburg, 2012, str. 109–112).

Vzpostavljena sta dva različna cikla upravljanja incidentov kibernetсke varnosti, ki sta najpogosteje uporabljena: tako imenovani Klimburgov model (proaktivni ukrepi, preventivni ukrepi, priprava, odzivanje in obnova), ki je značilen za Evropo, ter NIST-model (prepoznavanje, zaščita, zaznavanje, odzivanje in obnova), ki je značilen za Združene države Amerike (Klimburg, 2012, str. 118).

Slika 7:
Cikel upravljanja
incidentov
kibernetske
varnosti
(Vir: Klimburg,
2012, str. 113–
114; Framework
for Improving
Critical
Infrastructure
Cybersecurity,
NIST, 2019,
str. 5)

Večina držav v svojih terminoloških opredelitvah ne upošteva komunikacijskih sistemov, temveč le informacijske sisteme, čeprav je v današnjem času težko ločiti komunikacijsko sredstvo od informacijskega. Oba namreč omogočata tako izmenjavo podatkov kot komunikacijo, na kar je delno že opozorilo podjetje CISCO (Cyberspace – What is it?, CISCO, 2019, e-vir).

Klump je na terminološko zmedo opozoril tudi na področju izobraževanja, pri katerem kurikulumi niso ustrezno sestavljeni. Po Klumpovem mnenju terminološka zaščita informacij spada na družboslovne fakultete, področja informacijske in kibernetike varnosti ter kibernetike varnosti pa bi morali poučevati na tehničnih fakultetah (Klump, 2019, e-vir).

S Klumpovo teorijo se ne strinjam, saj menim, da glede na serijo standardov ISO27XXX informacijska in kibernetika varnost ne obravnavata le tehničnih ukrepov, temveč tudi netehnične, za kar pa ni nujno poglobljeno znanje iz tehnične smeri, temveč zadostujejo osnove iz na primer informatike, omrežij ipd. (Štrucl, 2020, 171).

Nerazumevanje terminologije v Republiki Sloveniji se kaže v sprejetem pravnem aktu, ki je poimenovan Zakon o informacijski varnosti. Akt pravzaprav ne ureja informacijske varnosti, temveč samo prenaša Direktivo EU za varnost omrežij in informacijskih sistemov v nacionalni pravni red. Varnost omrežij in informacijskih sistemov je samo eden izmed sestavnih delov informacijske varnosti. Tako področji informacijske in tudi kibernetike varnosti ostajata pravno nedorečeni, še posebej ob dejstvu, da noben pravni akt ne določa vloge Slovenske vojske ob kibernetičnem napadu (Štrucl, 2020, str. 3).

Anžič poudarja, da ustrezen koncept sistema zaščite omogoča ravnovesje med tveganji in nadzorom (Anžič, 2001, str. 255). To pomeni, da je treba vzpostaviti tak demokratični pravno-institucionalni okvir, ki bo omogočal zagotavljanje vseh oblik varnosti brez prevelikega poseganja v človekove pravice in bo hkrati zagotavljal vse oblike varnosti. Če zakonodajalec želi doseči tak koncept, mora vzpostaviti ustrezen terminološki okvir, ki bo omogočal izvajanje vladavine prava.

Ob koncu še opozorilo, da je treba pri sodobnem konceptu sistema zaščite zavzeti celostni pristop z vključitvijo strokovnega in akademskega področja. Žal daje kibernetiki prostor številne sodobne varnostne izzive, tveganja in grožnje, pri čemer je večinoma uporabljen kibernetiki prostor kot medij v informacijskem okolju, zato je še toliko pomembnejše doseči konsistentnost na terminološkem področju, ki bo temeljna za uvedbo učinkovitega koncepta sistema zaščite.

3 PREDLOGI PREOBLIKOVANIH TERMINOV

Če želimo popolnoma slediti seriji standardov ISO27XXX, je v Republiki Sloveniji treba na novo opredeliti že sprejeti definiciji ali pa ju vsaj poenotiti v strateških in normativnih dokumentih. Zato smo pripravili predlog pomembnejših definicij s tega področja, ki sledijo smernicam ISO27XXX in analizi CISCO, predvsem z vidika ločevanja komunikacijskih in informacijskih sistemov.

Na to pomanjkljivost je opozoril že Weik, ki pravi, da komunikacijski sistemi niso samo komunikacijske (žične) povezave. Sodobni komunikacijski sistem namreč omogoča pridobivanje in distribucijo informacij v nekem času, oddaljeni nadzor sistemov in naprav, dostop računalnikov itn. (Weik, 1996, str. XII). Zato Weik opredeljuje komunikacijski sistem kot sistem ali objekt, to so na primer posamezna komunikacijska omrežja, relejne postaje, terminalna oprema, oddajniki, ki omogočajo prenos informacij med osebami in opremo (Weik, 1996, str. 159).

Zato menimo, da bi bilo treba definicije preoblikovati:

- **Zaščita informacij** predstavlja najvišji in najsplošnejši pojem zaščite informacij ne glede na njihovo obliko, pri čemer je treba vzpostaviti *».../ procese zaščite in obrambe podatkov in informacij ter komunikacijsko-informacijskih sistemov, z namenom zagotoviti njihovo razpoložljivost, zaupnost, celovitost, avtentičnosti in nezatajljivost«*.
- **Informacijska varnost** kot podskupina zaščite informacij predstavlja tehnične in netehnične ukrepe zaščite ter obrambe podatkov in informacij ne glede na obliko ter komunikacijsko-informacijskih sistemov pred *».../ nepooblaščenim dostopom, uporabo, razkritjem, motnjami, spremembami ali uničenjem zaradi zagotovitve razpoložljivosti, zaupnosti in celovitosti informacij«*.
- **Kibernetika varnost** kot podskupina informacijske varnosti predstavlja *».../ celoto aktivnosti, tehnične in netehnične ukrepe, katerih namen je zaščititi informacijsko-komunikacijsko opremo, komunikacijsko-informacijska omrežja,*

strojno in programsko opremo ter informacije in podatke, ki jih ti vsebujejo in obravnavajo, kar vključuje programsko opremo in druge elemente kibernetnega prostora, pred vsemi grožnjami, vključno z grožnjami nacionalni varnosti».

- **Kibernetna obramba** kot podskupina kibernetne varnosti predstavlja *»/.../ celoto pasivne in aktivne ter tehnične in netehnične ukrepe ter dejavnosti, ki vključujejo preprečevanje, onemogočanje in odzivanje na kibernetne incidente ter obrambo kibernetnega napada v informacijskem okolju«.*
- **Kibernetni prostor** *»/.../ je virtualno okolje, v katerem poteka interakcija med ljudmi, programsko opremo in storitvami na internetu z uporabo komunikacijsko-informacijske tehnologije in omrežij«* (Štrucl, 2020, str. 233).

Ob takem preoblikovanju terminologije bi bilo upoštevano, da je v današnjem tehnološkem razvoju težko ločevati med komunikacijsko in informacijsko terminologijo, hkrati pa bi vzpostavili hierarhijo zagotavljanja varnosti in obrambe v informacijskem okolju. Taka razmejitev je nujna tako zaradi razumevanja problematike kot vzpostavitve ustrezne pravne in institucionalne ureditve varovanja informacij ter podatkov.

Sklep

V prispevku smo prikazali bistvene ugotovitve glede terminološke zmede v sodobnem varnostnem okolju v povezavi z varnostjo kibernetnega prostora. Terminološka zmeda je več kot očitna, tako na mednarodnem kot nacionalnem področju. Ugotovljeno je bilo, da ni sprejete enotne mednarodne terminologije, ki bi državam omogočala enotno in učinkovito odzivanje na sodobne grožnje. Različno pojmovanje na primer kibernetne varnosti vzpostavlja različne koncepte sistemov zaščite, kar v mednarodnem okolju povzroča neusklajeno odzivanje in ukrepanje ob sodobnih varnostnih grožnjah.

Če kot primer analiziramo normativno ureditev Republike Slovenije, ugotovimo, da normativni dokumenti niso terminološko usklajeni že na nacionalni ravni. Pri tem lahko izpostavimo na primer definiciji kibernetnega prostora in informacijskega okolja, v katerih je v Zakonu o informacijski varnosti opredeljeno, da je kibernetni prostor globalno informacijsko okolje. Informacijsko okolje pa je celota družbenih omrežij in kibernetnega prostora, kar po našem mnenju pomeni, da je kibernetni prostor v širšem pomenu besede enak informacijskemu okolju, kar pa ne drži. Če ti definiciji primerjamo še z definicijami v mednarodnem okolju, ugotovimo, da terminološka normativna ureditev Republike Slovenije ne vsebuje vseh glavnih neoprijemljivih elementov kibernetnega prostora, kot so aktivnosti, aplikacije, storitve ipd.

Koncept sistema zaščite proti sodobnim grožnjam ne temelji samo na terminu kibernetna varnost, temveč morata država in mednarodna skupnost vzpostaviti koncept sistema zaščite, ki temelji na terminih od zaščite informacij do kibernetne obrambe, ob upoštevanju definicije neprekinjenega delovanja. To v praksi pomeni, da mora subjekt določiti vrednost informacije in lastno vrednost, katera tveganja je pripravljen sprejeti in za kakšno ceno, da še zmeraj dosega določeno stopnjo zaščite

vseh oblik informacij, ki so hranjene ali obdelane v elektronskih in neelektronskih sistemih, da bi se tako zagotovile zaupnost, celovitost, razpoložljivost, nezatajljivost in avtentičnost informacij ter sistemov.

Menimo, da imamo v Republiki Sloveniji dovolj znanja in izkušenj tako v javnem sektorju kot na strokovnem in akademskem področju. To bi lahko pripomoglo k oblikovanju enotne terminologije vsaj na nacionalni ravni.

Literatura

1. Anžič, A., 2001. *Mednarodni terorizem – sistemski globalni in nacionalno-varnostni pristop*. Ljubljana: *Varstvoslovje*. Let. 3, št. 4, 254–261.
2. *Challenges to effective EU cybersecurity policy*, 2019. Brussels: *European Court of Auditors*.
3. *Cyber definition*. NATO CCDCOE. <https://ccdcoc.org/cyber-definitions.html>, 14. 8. 2019.
4. *Cyberspace – What is it?* CISCO: <https://blogs.cisco.com>, 28. 3. 2019.
5. Clark, D., 2010. *Characterizing cyberspace: past, present and future*. ECIR Working Paper. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge: Massachusetts.
6. Denning, E. D., 2013. *Framework and Principles for Active Cyber Defens*. Monterey: *Naval Postgraduate School*.
7. Dhawan, A., 2016. *Understanding difference between Cyber Security & Information Securit*. Social Network For CISO (Chief Information Security Officers). <https://www.cisoplatform.com/profiles/blogs/understanding-difference-between-cyber-security-information>, 7. 5. 2019.
8. Dutton, J., 2019. *Three pillars of cyber security*. IT Governance. <https://www.itgovernance.co.uk/blog/three-pillars-of-cyber-security>, 27. 5. 2019.
9. *ENISA overview of cybersecurity and related terminology*. European Union Agency for Cybersecurity. <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-position-papers-and-opinions/enisa-overview-of-cybersecurity-and-related-terminology>, 8. 7. 2019.
10. Falessi, N., Gavrila, R., Klejnstrup, M. R., & Moulinos, K., 2012. *National Cyber Security Strategies. Practical Guide on Development and Execution*. Heraklion: ENISA.
11. *Framework for Improving Critical Infrastructure Cybersecurity*, 2019. Gaithersburg: *National Institute of Standards and Technology*.
12. Galinec, D., 2018. *Resilience is key*. per *Concordiam*. Let. 9, št. 1, str. 15–21.
13. Gibson, W., 1997. *Nevromant*. Ljubljana: *Cankarjeva založba*.
14. *Glossary of Key Information Security Terms*, NIST IR 7298 Revision 2, 2011. Gaithersburg: *National Institute of Standards and Technology*.
15. *Information Assurance versus Information Security*. Novainfosec. <https://www.novainfosec.com/2011/08/30/information-assurance-versus-information-security/>, 27. 3. 2019.
16. *Information Security Resources*. SANS. <https://www.sans.org/information-security/>, 14. 6. 2018.
17. *Joint Concept for Operating in the Information Environment (JCOIE)*, 2018. Washington: *United States Department of Defence*.
18. *Joint Publication 3-12 Cyberspace Operations*, 2018. Washington: *Joint Chiefs of Staff*.
19. Kosseff, J., 2018. *Defining Cybersecurity Law*. *Iowa Law Review*. Let. 103, št. 3, str. 985–1030.
20. Košir, M., 2018. *Vloga Slovenske vojske pri zagotavljanju kibernetične varnosti slovenske družbe*. Maribor: *Slovenska vojska, Center vojaških šol*.

21. Klimburg, A., 2012. *National Cyber Security Framework Manual*. Tallinn: NATO CCD COE Publications.
22. Klump, R., 2018. *Information Assurance vs. Cyber Security vs. Information Security: Clarifying the Differences*. Lewis University. <https://www.lewisu.edu/experts/wordpress/index.php/information-assurance-vs-cyber-security-vs-information-security-clarifying-the-differences/>, 10. 3. 2019.
23. Longley, D., Shain, M., in Caelli, W., 1992. *Information Security: Dictionary of Concepts, Standards and Terms*. New York: Stockton Press.
24. McDaniel, G., 1994. *IBM Dictionary of computing*. New York: McGraw – Hill.
25. *Multinational Cyber Defence Education and Training Common Taxonomy, Draft: 2.05 (2016)*. NATO.
26. Probert, E. D., 2019. *Organisational Structures & Incident Management for Cybersecurity in the America*. ITU: SlideShare.
27. Rathmell, A., Daman, S., O'Brien, K., in Anhal, A., 2004. *Engaging the Board: Corporate Governance and Information Assurance*. Santa Monica: RAND Europe.
28. Strehovec, J., 1997. *V svetu visokoadrenalinske tehnologije*. V W. Gibson, Nevromant (Spremna beseda). Ljubljana: Cankarjeva založba.
29. *Strategija kibernetске varnosti RS*. Sklep Vlade RS, št. 38100-12/2015/5, z dne 25. 2. 2016.
30. Štrucl, D., 2020. *Pravni in institucionalni vidiki ureditve kibernetске varnosti in obrambe Republike Slovenije*. Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
31. *Uredba o informacijski varnosti v državni upravi*. Uradni list RS, št. 29/18.
32. Weik, H., M., 1996. *Communications Standard Dictionary, 3th Edition*. Boston, MA: Springer.
33. *The basics of ISO 22301*. Advisera. <https://advisera.com/27001academy/what-is-iso-22301/>, 19. 3. 2019.
34. *Zakon o informacijski varnosti*. Uradni list RS, št. 30/18.

METODOLOŠKI MODEL ZA UGOTAVLJANJE NACIONALNE KRITIČNE INFRASTRUKTURE

METHODOLOGICAL MODEL FOR NATIONAL CRITICAL INFRASTRUCTURE IDENTIFICATION

Povzetek V prispevku je predstavljen možen metodološki model za ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture. Izpostavljena je četrta faza petfaznega procesa takšnega ugotavljanja, v kateri se prepoznavajo konkretne kritične infrastrukturne zmogljivosti (npr. objekti, naprave in sistemi). Ponujen strukturiran pristop k ugotavljanju nacionalne kritične infrastrukture je poglobljen in zaokrožen s predstavitvijo trikorlačne in na evropskem zgledu temelječe metode za izbiro kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti s pomočjo sektorskih in medsektorskih kriterijev za oceno njihove kritičnosti.

Ključne besede *Kritična infrastruktura, kritična infrastrukturna zmogljivost, ugotavljanje kritične infrastrukture, kriteriji za oceno kritičnosti infrastrukture, zaščita kritične infrastrukture.*

Abstract The article presents a potential methodological model for national critical infrastructure identification. Particular emphasis is placed on the fourth phase of a five-phase national critical infrastructure identification process, in which actual infrastructure assets (e. g. facilities, devices, systems) are being identified. The structured approach to national critical infrastructure identification is deepened and rounded by presenting a three-step, European model-based method for selecting national critical infrastructure assets through sectoral and cross-cutting criteria for the assessment of their criticality.

Key words *Critical infrastructure, critical infrastructure assets, critical infrastructure identification, criteria for the assessment of criticality, critical infrastructure protection.*

Uvod Infrastruktura kot socio-tehnična tvorba, ki jo človek ustvari zaradi opravljanja dejavnosti, s katero se zagotavljajo določeni izdelki in storitve, na primer energenti, pitna voda, hrana, informacijsko-komunikacijske povezave, prevozi potnikov in blaga ipd., obstaja že stoletja. Infrastrukturni izdelki in storitve so bili za človekov obstoj zmeraj zelo pomembni, toda zaradi urbanizacije, gospodarske in druge globalizacije ter razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij je postal sodobni človek od vse večjega števila infrastrukturnih dejavnosti zelo odvisen, celo življenjsko (Fekete, 2011, str. 15; Giovanazzi et al., 2016, str. 3; Clemente, 2013, str. v).

Kljub temu ni vsa infrastruktura kritična, saj je treba razlikovati med infrastrukturnimi izdelki in storitvami, ki so za neko skupnost le zelo pomembni, in tistimi, ki so zanj življenjskega pomena – taki, da je brez njih normalno delovanje družbe zelo oteženo ali celo onemogočeno. Slednje izdelke in storitve zagotavlja kritična infrastruktura¹, ki je zaradi te svoje pomembnosti deležna tudi posebne zaščite skupnosti, v kateri deluje. Toda še pred izvajanjem zaščite je treba čim bolj utemeljeno ugotoviti, kateri infrastrukturni objekti, naprave, sredstva, sistemi in njihovi deli ipd. so za nemoteno delovanje določene skupnosti kritičnega ali ključnega pomena². To se izvede z miselnim procesom, imenovanim ugotavljanje kritične infrastrukture (angl. critical infrastructure identification), katerega rezultati so podlaga za določanje kritične infrastrukture.³ Ugotavljanje kritične infrastrukture – bodisi nacionalne, regionalne ali lokalne bodisi nadnacionalne – je ena od sestavin politike na področju kritične infrastrukture, ki je podlaga za večino drugih dejavnosti na tem področju, še posebej tistih, povezanih z zaščito kritične infrastrukture.

Ugotavljanje kritične infrastrukture je že samo po sebi kognitivno zahtevno miselno opravilo, zato je, če želi biti uspešno, pomembno, da se postavi na ustrezno metodološko podlago. Glede izbire (metodološkega) pristopa k ugotavljanju nacionalne kritične infrastrukture lahko zasledimo od države do države precej različne rešitve, v katerih so uporabljene različne analitične podlage oziroma metode, na primer analiza tveganja, analiza kritičnosti, izvedena s pomočjo sektorskih in medsektorskih kriterijev, modeliranje in simulacije (Novotny in Rostek, 2014, str. 67; Novotny et al., 2016, str. 163). V prispevku je na podlagi analize javno dostopnih

¹ V zvezi s pojmom kritična infrastruktura se pogosto uporablja le izraz kritična storitev (angl. critical service), ker združuje oziroma nakazuje tako obstoj izdelkov kot opravljanje dejavnosti (tj. storitev) za zagotovitev izdelkov, kar vse je treba zaščititi (Gritzalis et al., 2017, str. 21). Krajša ubesedivena rešitev, torej kritična storitev, je uporabljena tudi v tem prispevku.

² V strokovno-znanstvenih in normativnih virih s področja infrastrukture v slovenskem jeziku se danes pridevnika kritičen in ključen navadno uporabljata kot sopomenki, čeprav to nista, niti nasploh niti v povezavi s področjem infrastrukture. Na tem tematskem področju bi bilo sicer pravilneje ali vsaj primerneje uporabiti pridevnik ključen, vendar je drugačna poimenovalna rešitev, ki je napačna ali vsaj slaba, stara že več kot desetletje, besedna zveza kritična infrastruktura pa se je do danes že toliko uveljavila oziroma »prijela«, da bi z njeno morebitno spremembo v ključna infrastruktura povzročili zmedo in tako več škode kot koristi.

³ Določanje (angl. designation) kritične infrastrukture je oblastno-administrativni postopek, s katerim se uradno določi, katera infrastruktura ima v neki skupnosti status kritične infrastrukture. Navadno je urejen s posebnimi predpisi, kot je na primer v primeru evropske kritične infrastrukture Direktiva Sveta (ES) št. 114/2008 (2008), v primeru nacionalne kritične infrastrukture pa slovenski Zakon o kritični infrastrukturi (2017). Ker določanje kritične infrastrukture ni predmet te razprave, je v nadaljevanju uporabljana samo besedna zveza ugotavljanje kritične infrastrukture, ne pa ugotavljanje in določanje kritične infrastrukture.

tujih in domačih tako primarnih virov v obliki normativnopравnih dokumentov, strategij, programov ipd. kot tudi sekundarnih virov v obliki raznovrstnih znanstvenostrokovnih izdelkov ter izhajajoč iz osebnih spoznanj in izkušenj (metoda lastne udeležbe), pridobljenih v postopku ugotavljanja kritične infrastrukture Republike Slovenije, predstavljen eden izmed mogočih metodoloških pristopov oziroma modelov za ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture, ki ima jasno prepozna(v)no uporabno vrednost z vidika razumevanja celotnega procesa tega ugotavljanja. Še pred tem pa je, da se opozori na pomembnost tega procesa, utemeljeno, v čem sta nujnost sistematičnega in strokovno podprtega ugotavljanja kritične infrastrukture ter težavnost tega ugotavljanja.

Da bi označili dva različna pojma, sta v članku uporabljena dva izraza oziroma besedni zvezi: kritična infrastruktura in kritična infrastrukturna zmogljivost. Z izrazom kritična infrastruktura se označuje celota oziroma njena podenota, ki je na prvi stopnji členitve celotnega infrastrukturnega področja neke družbe določena za kritično (tj. infrastrukturni sektor oziroma podsektor). Kritična infrastrukturna zmogljivost pa je posamezni del te celote oziroma njene podenote v obliki objekta, naprave, sredstva, sistema in njegovih delov ipd., s čimer se zagotavljajo kritične storitve, ki so za državo ključnega pomena, na primer železniška postaja, letališče in razdelilna transformatorska postaja. Tako razumevanje razmerja med celoto in njeno/-imi podenoto/-ami se v članku kaže v razlikovanju med pojmom ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture, s katerim se označuje celoten identifikacijski proces, od ugotavljanja sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture do ugotavljanja posameznih infrastrukturnih zmogljivosti v okviru teh (pod)sektorjev, in pojmom ugotavljanje nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, ki vključuje (le) tisti del ugotavljanja kritične infrastrukture, ki se nanaša na prepoznavanje, kateri konkretni objekti, naprave, sredstva, sistemi in njegovi deli ipd. so za nemoteno delovanje države kritičnega pomena.

1 O POMEMBNOŠTI IN TEŽAVNOSTI UGOTAVLJANJA (NACIONALNE) KRITIČNE INFRASTRUKTURE

V preteklih nekaj desetletjih se je razumevanje kritične infrastrukture tako pri uradni obravnavi držav kot v znanstveno-strokovni literaturi postopoma spreminjalo, predvsem v smeri širjenja vsebine tega pojma.⁴ Tako je danes kritična infrastruktura zelo širok in kompleksen pojem. T. Lewis (2006, str. 29, 50; 2015, str. 4), eden od pionirjev na še zmeraj razmeroma novem interdisciplinarnem znanstvenoraziskovalnem področju, imenovanem zaščita kritične infrastrukture (angl. Critical Infrastructure Protection), celo meni, da je v nacionalnem gospodarstvu

⁴ *To se je med drugim pokazalo v podaljšanju seznama sektorjev kritične infrastrukture (npr. od energetike in transporta kot tradicionalnih na sektorje financ, zdravstva, varstva okolja in informacijsko-komunikacijskih storitev) kakor tudi v prehodu od upoštevanja infrastrukturnih naprav kot takšnih na vključevanje tudi infrastrukturnih storitev, ki jih te naprave omogočajo. Poleg tega se je nekoč med kritično štela samo tista infrastruktura, katere daljše nedelovanje bi lahko povzročilo večje vojaške in/ali gospodarske posledice (Moteff et al., 2003: ii), danes pa se šteje vsa infrastruktura, ki v veliki meri omogoča sodobni način življenja.*

težko najti sektorje, ki niso v nekem smislu kritični, tako da je še težje kot vprašanje, kaj je kritična infrastruktura, vprašanje, kaj ne spada med kritično infrastrukturo. Po drugi strani ali kljub temu pa je treba upoštevati, da tudi v infrastrukturnih sektorjih, ki so določeni kot kritični, niso vse zmogljivosti kritične in da so nekatere bolj kritične kot druge (Luijff et al., 2016, str. 21–22; Moteff et al., 2003, str. 8). Da bi se sodobne države izognile nevarnosti, da se kar vsa pomembna infrastruktura določi kot kritična, kajti »če je vse kritično, potem ni nič kritično« (Clemente, 2013, str. v), uporabijo postopek ugotavljanja kritične infrastrukture, s katerim v bistvu zmanjšajo množico infrastrukturnih področij (sektorjev in podsektorjev), objektov, naprav, sredstev, sistemov in njihovih delov, procesov, točk ipd. na obvladljivo število. Glavni razlog za oblikovanje izbora je želja po učinkoviti zaščiti kritične infrastrukture, saj v praksi ni mogoče zaščititi vse infrastrukture, temveč se je treba usmeriti na nekaj, kar je konkretno in zato obvladljivo (Prezelj et al., 2008, str. 11).⁵ Če med kritično infrastrukturo vključimo preveliko število enot, postane njihova zaščita neobvladljiva in finančno nevzdržna naloga, če pa smo pri ugotavljanju kritične infrastrukture preveč omejevalni, tvegamo, da določene infrastrukturne zmogljivosti ne bodo dovolj zaščitene, kar lahko v določenih okoliščinah povzroči pogubne posledice (The critical infrastructure protection against terrorist attacks, 2018, str. 30; Moteff in Parfomak, 2004, str. ii, 14; Čaleta, 2013).⁶ S pomočjo ugotavljanja kritične infrastrukture je torej treba narediti prednostni seznam kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, da bo njihova zaščita ob rastočih grožnjah in tveganju ter zmeraj omejenih finančnih, materialno-tehničnih, kadrovskih in drugih virih osredotočena na »prave«, torej najbolj vitalne zmogljivosti, ki so del širšega ali ožjega sistema.

Obseg in kompleksnost infrastrukture v sodobnih razvitih družbah povzročata prvo resno težavo pri izvedbi postopka ugotavljanja, katere konkretne infrastrukturne zmogljivosti so kritične, poleg navedene težave pa ta postopek lahko, in navadno ga, otežujejo še naslednje okoliščine:

1. odsotnost splošno sprejete metodologije za ugotavljanje kritične infrastrukture z lastnostmi, ki bi jih morala imeti učinkovita tovrstna metodologija, na primer popolnost, ponovljivost, točnost in dokumentiranost;

⁵ T. Hellström (2007, str. 419) opozarja na nevarnost, da kritična infrastruktura postane vse, kar je pomembno za delovanje družbe, kar pomeni, da ni nič več posebnega, na kar bi lahko osredotočili zaščitne ukrepe. Tudi Lewis (2006, str. 2, 12, 16, 51) ugotavlja, da enostavno ni mogoče zaščititi vse kritične infrastrukture, zato se je treba osredotočiti na njene ožje elemente, ki jih imenuje kritična vozlišča (angl. critical nodes).

⁶ V praksi prevladuje nagnjenost k širjenju, ne pa krčenju seznama nacionalne kritične infrastrukture. Odločevalci namreč neradi sprejmejo politično tveganje, povezano z nevrstitvijo določenih infrastrukturnih zmogljivosti med kritično infrastrukturo, in zato pogosto podležejo skušnjavi neutemeljenega širjenja seznama nacionalne kritične infrastrukture (The critical infrastructure protection against terrorist attacks, 2018, str. 30; Clemente, 2013, str. ix).

2. kritičnost ni absolutna kategorija, ki je povsod enako razumljena. Opredelitev kritičnosti se spreminja skozi čas, predvsem pa gre za subjektivno dejanje, s katerim se nekaj označi kot kritično⁷;
3. razlikovanje med kritično in nekritično infrastrukturo, ki je zaradi velike soodvisnosti na infrastrukturnem področju zahtevna naloga. Tudi prekinitev delovanja infrastrukturnih zmogljivosti, ki jih ne označimo kot kritične, namreč lahko pripelje do težkih posledic;
4. težavnost presoje posrednih učinkov oziroma posledic nedelovanja ocenjevane infrastrukture. Neposredne učinke je veliko lažje ugotoviti kot posredne, vendar bi za natančno določitev kritičnosti morali poznati tudi (vse) posredne učinke, slednje pa je zaradi velike prepletenosti in soodvisnosti sodobnega sveta pogosto zelo težko oceniti;
5. razlikovanje kritičnosti infrastrukturnih zmogljivosti z vidika prostorskega obsega in teže posledic njihovega nedelovanja, torej težavnost natančnega razlikovanja med nacionalno oziroma državno, regionalno in lokalno kritično infrastrukturo v okviru iste države;
6. potreba po ustreznem varovanju varnostno in poslovno občutljivih podatkov o infrastrukturnih zmogljivostih, ki se zbirajo in obdelujejo v postopku ugotavljanja njihove kritičnosti;
7. zagotavljanje učinkovitega sodelovanja med javnimi in zasebnimi deležniki pri zaščiti kritične infrastrukture, ki mora biti vzpostavljeno že v postopku njenega ugotavljanja (Prezelj et al., 2017, str. 21–23; Izuakor in White, 2016, str. 27–28, 39; The Protection of Critical Infrastructures, 2007, str. 3–4; Mattioli in Levy-Bencheson, 2014, str. iv; Bennett, 2007, str. 67).

2 METODOLOŠKI MODEL ZA UGOTAVLJANJE NACIONALNE KRITIČNE INFRASTRUKTURE

Na začetku iskanja odgovora na končno vprašanje, katere nacionalne infrastrukturne zmogljivosti so v resnici kritične, je mogoče na najvišji stopnji splošnosti razčlenjevanja uporabiti enega od dveh pristopov:

1. pri prvem pristopu poteka razmišljanje in presojanje od spodaj navzgor (angl. bottom-up), kar pomeni, da so ob uporabi določenih kriterijev presoje kritičnosti deležne vse infrastrukturne zmogljivosti v družbi;
2. pri drugem pristopu pa se celotno infrastrukturno področje opazuje od zgoraj navzdol (angl. top-down), kar pomeni, da se najprej določi širši ali ožji nacionalni skupek sektorjev in podsektorjev (kritične) infrastrukture, pri čemer je izhodišče

⁷ Na ugotavljanje kritičnosti posamezne infrastrukturne zmogljivosti gotovo vpliva osebna presoja, kar strnjeno izraža naslednji, danes že znameniti stavek M. Dunn (2006, str. 33): »Ocena, kaj je kritično, je v glavnem odvisna od pogleda ocenjevalca« (angl. »... the classification of what is critical lies mainly in the eye of the beholder ...«).

za oblikovanje (pod)sektorjev navadno resorna organiziranost državnoupravnega področja v posamezni državi (Klaver et al., 2011, str. 15–16).⁸

Poleg dejstva, da se miselni tok začne v popolnoma nasprotnih izhodiščnih točkah, spodaj oziroma zgoraj, je bistvena razlika med obema navedenima pristopoma posledična strukturiranost oziroma nestrukturiranost postopka ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture. Če se uporabi prvi pristop, od spodaj navzgor, je ta postopek enoten, ni razčlenjen na posamezne faze in nato korake znotraj njih; s številnimi ponovitvami istovrstnega postopka se preprosto presodi kritičnost vsake infrastrukturne zmogljivosti v družbi. Seznam nacionalne kritične infrastrukture torej nastane, gledano vsebinsko, z enim samim korakom. Pri drugem pristopu, od zgoraj navzdol, pa je celotni postopek ugotavljanja kritične infrastrukture strukturiran, saj lahko vključuje večje ali manjše število vsebinsko različnih faz, razdeljenih na podfaze ali korake. Do končnega seznama nacionalne kritične infrastrukture na ravni posameznih infrastrukturnih zmogljivosti pridemo šele, ko izvedemo vse faze, podfaze oziroma korake, pri čemer je po vsaki fazi, podfazi oziroma koraku seznam potencialno kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti navadno krajši.

Uporabna vrednost prvega pristopa, ki ne izrablja prednosti postopnega krčenja seznama možnih kritičnih infrastrukturih zmogljivosti in s tem osredotočanja analitične pozornosti na čedalje manjše število enot, je močno omejena. Zato ne preseneča dejstvo, da je bil ta pristop v omejenem obsegu uporabljen le v ZDA, drugod po svetu pa v glavnem ni doživel večjega zanimanja. Tako ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture temelji danes v večini držav, tudi članicah EU, ki skrbijo za zaščito svoje kritične infrastrukture, na bolj ali manj strukturiranem pristopu.

Po eni izmed metodoloških razlag (Gritzalis et al., 2017, str. 28–31) celoten strukturiran proces ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture obsega pet faz, in sicer:

1. oblikovanje nacionalnega seznama sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture;

⁸ Sektor (kritične) infrastrukture je logičen skupek panog oziroma zmogljivosti, sistemov ali omrežij, ki zagotavljajo izvajanje podobne funkcije v okviru gospodarstva ali celotne družbe (npr. promet, energetika, zdravstvo), podsektor (kritične) infrastrukture pa je naslednja največja celota (panoga, storitev) znotraj infrastrukturnega sektorja, ki se navadno določi z organizacijskega ali storitvenega vidika (npr. cestni, letalski, pomorski in železniški promet kot panoge v prometnem infrastrukturnem sektorju) (Critical Foundations: Protecting America's Infrastructures, 1997: B-3; National Infrastructure Protection Plan, 2009, str. 111; Dunn in Wigert, 2004, str. 376, 377). Delitev infrastrukturnega področja v družbi na sektorje (tako imenovana sektorizacija), ki sicer nikoli ni dokončna, je nujna, saj omogoča jasnejši pogled na celotno infrastrukturno področje in lažjo obvladljivost dejavnosti za njegovo zaščito, poleg tega pa ponuja dober okvir za proučevanje ranljivosti posameznega infrastrukturnega sektorja (Michel-Kerjan, 2003, str. 6; Prezelj, 2010, str. 10). Število sektorjev v okviru nacionalne kritične infrastrukture je po državah precej različno – v članicah Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj sta na Portugalskem samo dva (energetika in promet), v ZDA je skupno 16 sektorjev kritične infrastrukture, medtem ko je 6 sektorjev (informacijsko-komunikacijske tehnologije, energetika, finance, zdravstvo, promet in preskrba z vodo) za kritične določenih v vseh 36 članicah navedene organizacije (Good Governance for Critical Infrastructure Resilience, 2019, str. 47–48, 67).

2. odbira morebitnih kritičnih storitev v okviru sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture;
3. presoja kritičnosti prepoznanih morebitnih kritičnih storitev v okviru sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture;
4. ugotavljanje kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, kot so objekti, naprave, sredstva, sistemi, podsistemi in njihovi deli ipd., v okviru ugotovljenih sektorjev in podsektorjev oziroma v povezavi z ugotovljenimi kritičnimi infrastrukturnimi storitvami;
5. ponovna presoja stanja glede določenosti nacionalne kritične infrastrukture.

Navedena metodološka razlaga upošteva izsledke številnih raziskovalnih del in strateških dokumentov, pripravljenih v državah članicah EU ali v okviru evropskih inštitucij. Temelji na izrazito strukturiranem miselnem pristopu, ki pri presoji kritičnosti uporablja sektorske in medsektorske (horizontalne) kriterije, kritičnost pa povezuje z vplivom (angl. impact), ki ga lahko ima prekinitev delovanja infrastrukture na zagotavljanje življenjsko pomembnih družbenih funkcij (Gritzalis et al., 2017, str. 27).

Namen prve faze procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture je pripraviti nacionalni seznam infrastrukturnih sektorjev in podsektorjev, v katerih je v nadaljevanju smiselno ugotavljati kritičnost v njih prisotnih infrastrukturnih storitev. Načelno sta pri oblikovanju seznama sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture na voljo dva pristopa: a) lahko se opremo na rešitve, do katerih so prišli v drugih primerljivih državah ali mednarodnih organizacijah ali jih ponujajo različni znanstvenoraziskovalni in strokovni izdelki; b) pripravimo lahko lastno namensko študijo, ki temelji na posebni metodologiji, ki vključuje ustrezne kriterije in druga meritvena orodja za ugotavljanje kritične infrastrukture.⁹ V obeh primerih je nosilec priprave nacionalnega seznama sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture navadno eden izmed državnih organov, praviloma tisti, ki je s sistemskega vidika odgovoren za zaščito nacionalne kritične infrastrukture (Gritzalis et al., 2017, str. 28; Luijff et al., 2016, str. 22–23).

Nacionalni seznam (pod)sektorjev kritične infrastrukture je vhodni dokument za izvedbo druge faze procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, katere namen je v vsakem posameznem (pod)sektorju opredeliti potencialno kritične infrastrukturne storitve. Gre za čim bolj sistematično in z metodološkim orodjem podprto analizo posameznega (pod)sektorja kritične infrastrukture¹⁰, ki predstavlja hkrati analizo njegove vertikalne razsežnosti.¹¹ Z organizacijskega vidika je v tej

⁹ Primer take namenske študije je dokument z naslovom *Definicija in zaščita kritične infrastrukture Republike Slovenije* (Prezelj et al., 2008).

¹⁰ Primer kakovostnega metodološkega orodja za izvedbo sektorske analize je metodologija ACIS (*Analysis of Critical Infrastructural Sectors*), ki so jo že pred leti razvili v nemškem Zveznem uradu za informacijsko varnost (*Analysis of Critical Infrastructures: The ACIS methodology*, 2004).

¹¹ Horizontalno razsežnost sektorja kritične infrastrukture predstavlja njegova povezanost z drugimi sektorji kritične infrastrukture, ugotavlja pa se s pomočjo analize (so)odvisnosti posameznih sektorjev kritične infrastrukture (Dunn, 2006, str. 32–39).

fazi zelo pomembno, kje sta končna pristojnost in odgovornost za ugotavljanje potencialno kritičnih infrastrukturnih storitev, torej, kdo ima pri tem vodilno vlogo, kot odgovor na to vprašanje pa se v praksi pojavljata dve rešitvi. Prva, imenovana upravni, državni ali storitveni pristop (angl. administrative approach, state-driven approach, critical service-driven approach), je rešitev, pri kateri imajo vodilno vlogo ustrezni državni organi; večinoma so to za posamezne sektorje ali podsektorje kritične infrastrukture odgovorna državna ministrstva. Druga pa je rešitev, imenovana na upravljavcih kritične infrastrukture temelječ pristop (angl. operator-driven/operator-based approach), pri kateri je vodilna vloga pri ugotavljanju potencialno kritičnih storitev in v nadaljevanju tudi pri izbiri infrastrukturnih zmogljivosti za zagotavljanje takih storitev dodeljena upravljavcem oziroma operaterjem kritične infrastrukture v posameznem sektorju ali podsektorju kritične infrastrukture. Ti namreč infrastrukturo, ki jo upravljajo, najbolj poznajo, vloga državnih organov pa je omejena na določitev tako imenovanih vitalnih upravljavcev kritične infrastrukture v določenem sektorju ali podsektorju kritične infrastrukture (Gritzalis et al., 2017, str. 28; Mattioli in Levy-Bencheton, 2014, str. 13–16; Klaver et al., 2011, str. 20–22).

Presoja kritičnosti identificiranih infrastrukturnih storitev je tretja faza v procesu ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture in je pogoj ne le za poznejšo vsebinsko ustrezno identifikacijo, temveč sploh zaznavo nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti (tj. objektov, naprav, sredstev, sistemov, podsistemov in njihovih delov ipd.), povezanih z ugotovljenimi kritičnimi storitvami. Povedano drugače, če določena infrastrukturna storitev sploh ni identificirana kot potencialno kritična, v nadaljevanju tudi infrastrukturne zmogljivosti, potrebne za njeno zagotavljanje, ne morejo biti prepoznane za kritične. V tej fazi se izvede preizkus kritičnosti infrastrukturne storitve s treh vidikov, in sicer: a) neposredne kritičnosti ocenjevane storitve (angl. direct criticality rating), pri čemer se presodijo neposredne škodljive posledice prekinitve njenega zagotavljanja; b) časovnega vidika posledic prekinitve zagotavljanja ocenjevane storitve (angl. temporal effects analysis) v smislu presoje časa, potrebnega za razmah teh posledic do najvišje stopnje in nato za obnovitev zagotavljanja storitve v polnem obsegu; in c) posredne kritičnosti ocenjevane storitve (angl. indirect criticality rating), pri čemer se presodi njeno razmerje z drugimi infrastrukturnimi storitvami v smislu njene odvisnosti od njih in obratno, torej njihova soodvisnost. Ocena neposredne, lahko pa tudi posredne kritičnosti infrastrukturne storitve se izvede s pomočjo izbranega števila tako imenovanih horizontalnih kriterijev za oceno kritičnosti¹², ki so med drugimi naslednji: prostorski obseg (torej velikost območja, ki ga prizadenejo posledice prekinitve zagotavljanja ocenjevane storitve), človeške žrtve (torej število mrtvih in/ali poškodovanih oseb, povezanih s prekinitvijo zagotavljanja ocenjevane storitve), gospodarski vpliv (torej makroekonomske posledice prekinitve zagotavljanja ocenjevane storitve), okoljski vpliv (torej dolgoročne posledice prekinitve zagotavljanja ocenjevane storitve za

¹² Horizontalni kriteriji za oceno kritičnosti so po vsebini istovrstna kategorija kot medsektorski kriteriji (angl. cross-cutting criteria), pri čemer je slednje tako v literaturi kot praksi pogosteje uporabljeno poimenovanje te vrste kriterijev.

okolje) in vpliv na javnost (torej posledice prekinitve zagotavljanja ocenjevane storitve za življenje in delo ljudi (Gritzalis et al., 2017, str. 29).

Na podlagi prepoznanih sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture, predvsem pa kritičnih infrastrukturnih storitev znotraj njih, se v četrti fazi procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture pristopi k ugotavljanju konkretnih kritičnih zmogljivosti, torej objektov, naprav, sredstev, sistemov, podsistemov in njihovih delov ipd., povezanih z zagotavljanjem ugotovljenih kritičnih infrastrukturnih storitev. Z vidika celotne kritične infrastrukture v družbi je to najnižja stopnja njene razčlenbe, v kateri nastane končni predlog seznama nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti. Ta faza se praviloma izvede s pomočjo sektorskih in medsektorskih kriterijev za oceno kritičnosti, zato vključuje vsaj dva koraka, od katerih je vsak povezan z uporabo ene vrste navedenih kriterijev (Gritzalis et al., 2017, str. 30). Metodoloških korakov je lahko tudi več, vsekakor pa gre za tisti del procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, ki je navadno najbolj natančno postopkovno razčlenjen.

Odkvisno od pristopa, ki je bil uporabljen v drugi fazi procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture (tj. upravni oziroma državni pristop ali na upravljavcih kritične infrastrukture temelječ pristop), ima v četrti fazi tega procesa vodilno vlogo bodisi »sistemski« državni organ bodisi izbrani upravljavci infrastrukture, ki v določenem sektorju ali podsektorju kritične infrastrukture zagotavljajo kritične infrastrukturne storitve.

Presoja stanja v zvezi z določenostjo nacionalne kritične infrastrukture, ki je peta faza procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, se opravi s ponovno izvedbo prvih štirih navedenih faz tega procesa. Kritičnost infrastrukture nasploh, še posebej pa posameznih infrastrukturnih zmogljivosti, je dinamična lastnost, ki se sčasoma spreminja zaradi spreminjanja virov ogrožanja teh zmogljivosti in posledično tveganja za njihovo delovanje, tržnih razmer, demografskih gibanj, razumevanja soodvisnosti na področju kritične infrastrukture ter vpliva drugih dejavnikov. Zato mora biti ponovno ugotavljanje in posledično določanje kritične infrastrukture stalni občasni proces, ki se izvaja v vnaprej določenih intervalih, najbolje srednjeročnih (Gritzalis et al., 2017, str. 30–31; Bennett, 2007, str. 67).

3 KORAKI PRI UGOTAVLJANJU NACIONALNIH KRITIČNIH INFRASTRUKTURNIH ZMOGLJIVOSTI

Med različnimi pristopi, ki so lahko podlaga za ugotavljanje, katere konkretne infrastrukturne zmogljivosti je treba obravnavati kot kritične, se v strokovni literaturi najpogosteje navaja in v praksi tudi uporablja, vsaj v državah članicah EU, tisti, ki ga je najavil Evropski program za varovanje ključne infrastrukture (Sporočilo Komisije o Evropskem programu za varovanje ključne infrastrukture, 2006) in ga je nato za ugotavljanje evropske ključne oziroma kritične infrastrukture predpisala Direktiva Sveta (ES) št. 114/2008 (2008). Ta direktiva v zvezi z ugotavljanjem

evropske kritične infrastrukture zahteva, da se ta izvede v štirih korakih, z uporabo sektorskih kriterijev za oceno kritičnosti infrastrukture, presojo kritičnosti infrastrukture z vidika definicije pojma kritična infrastruktura, presojo čezmejnih vplivov nedelovanja infrastrukture in uporabo medsektorskih kriterijev za oceno kritičnosti infrastrukture. Hkrati implicitno priporoča, da se tak večkoračni pristop v prilagojeni obliki uporabi tudi pri ugotavljanju nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti. Če sledimo metodološkemu zgledu navedene evropske direktive in ga prilagodimo potrebam ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, lahko ugotavljanje nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti izvedemo v treh zaporednih miselno-postopkovnih korakih.¹³

3.1 Prvi korak: uporaba sektorskih kriterijev za oceno kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti

Sektorski kriteriji za oceno kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti (v nadaljevanju sektorski kriteriji) so metodološko orodje, s katerim se izrazijo tehnične ali funkcionalne značilnosti, ki jih mora imeti infrastrukturna zmogljivost iz določenega sektorja kritične infrastrukture, ter njeni velikost, kapaciteta in tržni delež, da bo v postopku ugotavljanja kritičnosti deležna nadaljnje pozornosti.¹⁴ Lahko pa se s sektorskimi kriteriji že neposredno nakaže konkretna potencialna kritična infrastrukturna zmogljivost. Navedba posamezne/-ih značilnosti kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti je najpogostejša pojavnost oblika sektorskih kriterijev. Pri teh kriterijih pozornost ni usmerjena na posledice prekinitve delovanja določene infrastrukturne zmogljivosti, temveč je poudarek na ugotavljanju narave in značilnosti vseh istovrstnih nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti; posledice nedelovanja teh zmogljivosti so samo nakazane (Bouchon et al., 2008, str. 13–14, 23–24; Luiijf et al., 2016, str. 24; Izuakor in White, 2016, str. 35; Giannopoulos, 2012, str. 32–33).

Z uporabo sektorskih kriterijev opravimo prvo izbiro infrastrukturnih zmogljivosti v posameznem (pod)sektorju kritične infrastrukture. Rezultat je ožji seznam (angl. short list) teh zmogljivosti, s tem pa tudi zmanjšanje števila njihovih upravljavcev, če določene istovrstne zmogljivosti znotraj sektorja kritične infrastrukture upravlja več upravljavcev. Samo infrastrukturne zmogljivosti s tako nastalega seznama, torej tiste, ki izpolnjujejo sektorski kriterij ali vsaj enega od teh kriterijev. Če jih je več, so predmet nadaljnje obravnave.

Med možnimi sektorskimi kriteriji se navadno daje prednost objektivnim kriterijem, ki so praviloma kvantificirani, pred subjektivnimi tovrstnimi kriteriji, ki so praviloma nekvantificirani oziroma kakovostni. Ker se lahko zaradi tega v postopku ugotavljanja nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti vsaj posredno razkrijejo nekateri

¹³ Kadar se s postopkom ugotavljanja kritične infrastrukture poleg nacionalne ne vključi tudi evropska kritična infrastruktura, se prilagoditev tega postopka kaže predvsem v opustitvi koraka, s katerim se presodijo čezmejni vplivi nedelovanja posamezne infrastrukturne zmogljivosti.

¹⁴ Na primer: naftovod s cevmi, ki imajo premer več kot x cm; letališče z več kot x številom potnikov na leto, za katerega ni primerne alternative.

občutljivi podatki in informacije o posamezni infrastrukturni zmogljivosti, na primer njena ranljivost in odvisnost od drugih infrastrukturnih zmogljivosti, so sektorski kriteriji in njihove mejne vrednosti pogosto označeni s primerno stopnjo tajnosti.¹⁵

3.2 Drugi korak: ocena kritičnosti z vidika nacionalne definicije kritične infrastrukture

Naslednji pomemben korak na poti do končnega predloga seznama nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti je uporaba nacionalne definicije pojma kritična infrastruktura. V tem koraku se kritičnost posameznih potencialno kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti presodi v smislu njihovega izpolnjevanja zahtev, vsebovanih v nacionalni definiciji kritične infrastrukture, ki je navadno uradno določena.¹⁶ Ocene kritičnosti z vidika skladnosti z nacionalno definicijo kritične infrastrukture je deležna samo tista zmogljivost, ki je po izvedbi prvega koraka pri ugotavljanju kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti prišla v ožji nabor teh zmogljivosti (Bouchon et al., 2008, str. 14, 17–18; Klaver et al., 2011, str. 18).

V tem koraku gre za ocenjevalno razmeroma enostavno metodološko opravilo, saj se vpliv nedelovanja obravnavanih infrastrukturnih zmogljivosti še ne meri natančneje, temveč se le grobo oceni, ali bi lahko imela prekinitve njihovega delovanja pomembne posledice za zagotavljanje življenjsko pomembnih družbenih funkcij, kar je izločitveni pogoj, ki ga navadno vsebuje vsaka nacionalna definicija kritične infrastrukture. Ker pa je tukaj razmišljanje vendarle že usmerjeno tudi na posledice nedelovanja infrastrukturne zmogljivosti, se lahko pri presoji upoštevajo kategorije vpliva, ki jih obsegajo medsektorski kriteriji za oceno njene kritičnosti, na primer število žrtev in gospodarske posledice, lahko pa se opravi tudi razmislek o obstoju primernih nadomestnih zmogljivosti in o času, potrebnem za ponovni zagon zmogljivosti, ki je predmet ocene kritičnosti (Bouchon et al., 2008, str. 17–18; Izuakor in White, 2016, str. 35).

Z drugim korakom pri ugotavljanju kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti se navadno dokončno ugotovi, katere infrastrukturne zmogljivosti so potencialno kritične za celotno državo, torej na nacionalni ravni, katere pa so z vidika posledic

¹⁵ To velja na primer za sektorske kriterije, ki so v skladu z Direktivo Sveta (ES) št. 114/2008 podlaga za ugotavljanje evropske kritične infrastrukture v sektorju energetike in prevoza (transporta). Tudi v večini držav podatki o sektorskih kriterijih, vsaj o njihovih številčno izraženih mejnih vrednostih, niso javno dostopni. Izrazit nasprotni primer je češka vladna uredba o določitvi kritične infrastrukture, saj je dosegljiva prek svetovnega spleta. V dokumentu so namreč sektorski kriteriji in njihove mejne vrednosti zelo podrobno določeni (Nařízení vlády ze dne 8. prosince 2014, kterým se mění nařízení vlády č. 432/2010 Sb., o kritériích pro určení prvku kritické infrastruktury, 2014). Med redke tovrstne dokumente, ki so prosto dostopni, spada tudi sklep, s katerim je Vlada Republike Slovenije ponovno določila kriterije za ugotavljanje kritične infrastrukture Republike Slovenije in njihove mejne vrednosti, ki so v primeru sektorskih kriterijev po naravi resda v glavnem kakovostni, vendar vsebujejo tudi pomembne numerične podatke (Sklep Vlade Republike Slovenije, 2018).

¹⁶ Ker je kritična infrastruktura razmeroma mlado tematsko področje znanstveno-strokovne obravnave s številnimi nerešenimi dilemami, ne obstaja univerzalno sprejeta opredelitev pojma kritična infrastruktura (Prezelj, 2009, str. 465). Čeprav so si definicije pojma kritična infrastruktura, sprejete v različnih državah, med seboj precej podobne, vsaka država za urejanje področja nacionalne kritične infrastrukture praviloma sprejme lastno definicijo tega izhodiščnega pojma. Več o nacionalnih definicijah pojma kritična infrastruktura glej na primer v: Gordon in Dion, 2008, str. 3–5; CIPedia, geslo Critical Infrastructure).

njihovega nedelovanja zgolj regionalnega ali lokalnega pomena. Ta korak je še posebno pomemben, če je vodilna vloga pri ugotavljanju potencialno kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti dodeljena upravljavcem kritične infrastrukture (Klaver et al., 2011, str. 18).

3.3 Tretji korak: uporaba medsektorskih kriterijev za oceno kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti

V tukaj obravnavanem pristopu, ki se konceptualno opira na Evropski program za varovanje ključne infrastrukture, in tudi nasploh so medsektorski kriteriji za oceno kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti (v nadaljevanju medsektorski kriteriji) najpomembnejše metodološko orodje za oceno kritičnosti teh zmogljivosti. Z jasnimi in metodološko preverjenimi kriteriji za oceno kritičnosti posamezne infrastrukturne zmogljivosti lahko namreč zmanjšamo dvom o tem, kaj je treba določiti kot kritično infrastrukturo (Klaver et al., 2011, str. 18; Čaleta, 2016, str. 21). Glavna značilnost medsektorskih kriterijev je, da spadajo v skupino kriterijev vpliva (angl. impact criteria), s katerimi se ocenjuje kritičnost nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti glede na vpliv (angl. impact) oziroma učinek (angl. effect), izražen z resnostjo oziroma jakostjo ali velikostjo (angl. severity, intensity, magnitude) posledic nedelovanja teh zmogljivosti za zagotavljanje življenjsko pomembnih družbenih funkcij. V okviru kriterijev vpliva se medsektorski kriteriji nanašajo na sociocentrični vpliv v smislu posledic nedelovanja določene infrastrukturne zmogljivosti za širšo družbeno skupnost, ne le posamezno organizacijo (Theoharidou et al., 2009, str. 40).

Vpliv oziroma učinek nedelovanja določene infrastrukturne zmogljivosti se na splošno ocenjuje s treh (glavnih) vidikov: a) prostorske razsežnosti ali prostorske porazdelitve (angl. scope or spatial distribution), pri čemer se oceni velikost območja, ki ga lahko prizadene nedelovanje infrastrukturne zmogljivosti; b) resnosti oziroma jakosti ali velikosti posledic nedelovanja infrastrukturne zmogljivosti in c) časovnega vidika ali časovne porazdelitve (angl. effects of time, temporal distribution), pri čemer se oceni, kdaj lahko nastopijo resne posledice prekinitve delovanja infrastrukturne zmogljivosti (npr. takoj, v nekaj urah ali dneh, čez nekaj tednov) (Theoharidou et al., 2009, str. 36).

Med navedenimi tremi vidiki vpliva oziroma učinka nedelovanja neke infrastrukturne zmogljivosti je za ocenjevanje njene kritičnosti najpomembnejša presoja resnosti oziroma jakosti ali velikosti posledic njenega nedelovanja, med različnimi vrstami posledic pa se presoja navadno osredotoča na neposredne posledice za ljudi, gospodarske posledice in posledice za javnost nasploh. Posledično je mogoče razlikovati tri skupine medsektorskih kriterijev, in sicer:

1. kriterije, ki se nanašajo na človeške žrtve, izražene v obliki določenega števila bodisi mrtvih bodisi ranjenih oseb;
2. kriterije, ki se nanašajo na gospodarske posledice. V zvezi z gospodarskimi posledicami se upoštevajo gospodarska škoda/izguba (angl. economic loss), nastala zaradi prekinitve delovanja določene infrastrukturne zmogljivosti, ki

- ima nacionalnogospodarske razsežnosti, ter okoljske posledice nedelovanja te zmogljivosti, ki vplivajo na nacionalno gospodarstvo;
3. kriterije, ki se nanašajo na vpliv na javnost, pri čemer se upoštevajo tri razsežnosti posledic nedelovanja določene infrastrukturne zmogljivosti:
- fizično trpljenje ljudi zaradi pomanjkanja vode, hrane in energije, poslabšanja nastanitvenih in zdravstveno-sanitarnih razmer, znižanja stopnje fizične varnosti, težav pri ogrevanju in drugih vrst pomanjkanja;
 - izguba zaupanja javnosti oziroma prebivalstva v zmožnost organov oblasti zagotavljati ključne infrastrukturne storitve, izražena z možnostjo izbruha demonstracij in nemirov, spremembe vedenjskih vzorcev ljudi s pojavom strahu in panike, čezmernega kopičenja zalog ipd.;
 - motnje v vsakodnevem življenju ljudi, izražene v obliki omejitve njihove svobode gibanja in združevanja, njihovih težav pri dostopu do virov informacij in nasploh komuniciranja, njihove izgube zaposlitve ali zmanjšanja dohodka, prekinitve delovanja plačilnih sistemov ipd.

Vpliv nedelovanja ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti na javnost se z vidika vseh treh navedenih razsežnosti izrazi tako, da se s pomočjo ex-ante analize, v glavnem oprte na javno dostopne ocene strokovnjakov, presodijo število prizadetih ljudi, resnost (angl. severity) posledic in trajanje posledic (Bouchon et al., 2008, str. 18–19, 25–35).

Podobno razlikovanje posledic nedelovanja infrastrukturnih zmogljivosti, resda z njihovo različno razporeditvijo po skupinah posledic, najdemo tudi v številnih drugih metodoloških pristopih k ugotavljanju kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti.¹⁷ Poleg medsektorskih kriterijev se v tem koraku ugotavljanja kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti kot dodatno orodje uporabi presoja, ali je za ocenjevano infrastrukturno zmogljivost na voljo primerna nadomestna zmogljivost, in presoja časa, potrebnega za ponovni zagon zmogljivosti, ki je predmet ocene kritičnosti, kar pomeni oceno trajanja prekinitve delovanja te zmogljivosti.¹⁸

Pri presoji kritičnosti ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti se praviloma uporabijo vsi uradno sprejeti medsektorski kriteriji, vendar je hkrati priporočljivo, da se najprej uporabi tisti kriterij, pri katerem obstaja večja verjetnost, da bo dosežena njegova mejna vrednost. Da se potrди domneva kritičnosti posamezne infrastrukturne zmogljivosti, namreč zadostuje, da je dosežena mejna vrednost vsaj enega medsektorskega kriterija (Bouchon et al., 2008, str. 18–19, 25).

¹⁷ Glej na primer ameriški načrt za zaščito nacionalne infrastrukture (*National Infrastructure Protection Plan*, 2009, str. 34–35).

¹⁸ Iz določila, zapisanega v tretji prilogi k Direktivi Sveta (ES) št. 114/2008, v zvezi s četrtrim korakom postopka za ugotavljanje kritične infrastrukture, izhaja, da spadata razpoložljivost nadomestne (alternativne) zmogljivosti in trajanje prekinitve delovanja ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti med medsektorske kriterije za oceno kritičnosti infrastrukture, vendar je pravilnejša razlaga, da gre samo za dva dodatna dejavnika vplivanja, s katerima se posledice nedelovanja infrastrukturne zmogljivosti neposredno ne izražajo.

V okviru tretjega koraka pri ugotavljanju nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti se pripravi tudi stvaren najslabši možni scenarij (angl. reasonable worst case scenario) prekinitve delovanja ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti, ki je pomembna opora za presojo posledic njenega nedelovanja. Pri tem se razume, da je najslabši možni scenarij tisti, v katerem so upoštevane najbolj neugodne možne posledice prekinitve delovanja ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti, stvaren tovrsten scenarij pa je tisti, za katerega se na podlagi razpoložljivega védenja domneva, da se lahko v resnici uresniči. Scenarij, ki se pripravi s pomočjo ex-ante analize, mora upoštevati različne vrste nevarnosti (angl. all hazards approach), torej naravne, tehnološke in od človeka namerno povzročene, poleg tega pa mora vključiti še oceno predvidenega trajanja prekinitve pri zagotavljanju infrastrukturne storitve, oceno razpoložljivosti nadomestnih zmogljivosti, zalog in rezerv ter obstoja drugih načinov za zmanjšanje posledic prekinitve delovanja ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti, oceno verjetnosti eskalacije in kaskadnih učinkov te prekinitve, oceno verjetnosti zlonamerne oziroma sovražne uporabe (angl. misuse and weaponisation) ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti ter oceno ukrepov za zaščito ocenjevane infrastrukturne zmogljivosti (Bouchon et al., 2008, str. 20–22; Izuakor in White, 2016, str. 35).

Tudi v zvezi z medsektorskimi kriteriji, predvsem njihovimi mejnimi vrednostmi, je prisotna dilema, ali je njihova objava nesporno v javnem interesu, ali pa so z njimi povezani podatki, na primer o mejni vrednosti človeških žrtev, tako občutljivi, da mora prevladati interes tajnosti teh kriterijev. Enosmiselnega odgovora na to dilemo ni in v različnih državah najdemo v zvezi s tem različne rešitve, poleg skrajnih, povsem javnih ali pa tajnih, tudi vmesne, pri katerih so z namenom izogniti se tajnosti namesto številčno natančno izraženih merskih enot uporabljene splošnoopisne oznake (npr. pomemben, bistven) mejnih vrednosti posameznih medsektorskih kriterijev (Klaver et al., 2011, str. 19).

Oblikovanje in uporaba medsektorskih kriterijev sta kompleksni in precej zapleteni opravili, načelno bistveno bolj kot v primeru sektorskih kriterijev. Tudi nasploh je oblikovanje sektorskih in medsektorskih kriterijev za oceno kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti bistveno težje začetno opravilo na področju (zaščite) kritične infrastrukture kot na primer določitev definicije pojma kritična infrastruktura (Čaleta, 2013). Preprostega navodila, kako naj se medsektorski kriteriji oblikujejo in uporabljajo, ni. Kakovost oblikovanih medsektorskih kriterijev in z njihovo pomočjo izvedena presoja posledic nedelovanja neke kritične infrastrukturne zmogljivosti, ki pomembno vpliva na kakovost celotnega procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, sta po eni strani odvisni od ocenjevalčevega strokovnega poznavanja infrastrukturnega področja in infrastrukturne zmogljivosti, ki sta predmet obravnave, po drugi strani pa od njegovega metodološko-postopkovnega védenja o tem opravilu.

Sklep Kaj in kako sta vzajemni vprašanji, na kateri se navadno išče odgovor pri urejanju različnih področij družbenega življenja. Na področju kritične infrastrukture je prvo navedeno vprašanje, ki zahteva strokovno utemeljeno in poglobljeno izbiro nacionalne infrastrukture, ki je od vse druge infrastrukture v družbi v resnici veliko pomembnejša, pogosto zapostavljeno, saj se zanimanje in delovanje odgovornih osredotočata predvsem na vprašanje, kako optimalno zaščititi tisto, kar naj bi bilo tako zelo pomembno. Vendar lahko le ob primerni stopnji zanesljivosti, da so bile iz množice infrastrukturnih zmogljivosti v sodobni razviti družbi izbrane tiste, ki so z vidika zagotavljanja njenega čim bolj nemotenega delovanja v resnici kritične, pričakujemo, da bodo finančni, materialno-tehnični, človeški, organizacijski in drugi viri, ki so tako na ravni celotne družbe kot posameznega upravljavca kritične infrastrukture zmeraj omejeni, usmerjeni na zaščito »pravih« zmogljivosti, in da bo tako izpolnjen prvi pogoj za uspešnost in učinkovitost njihove zaščite. V tem smislu verjetno ni pretirana Lewisova trditev (2006, str. vii), da je optimalna politika na področju zaščite kritične infrastrukture v tem, da se prepozna in nato zaščiti peščica kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti. To je sicer avtorjevo priporočilo za urejanje ogromnega kritičnoinfrastrukturnega področja v ZDA, vendar je zaradi svoje splošnosti uporabno tudi drugod.

Presoja kritičnosti infrastrukture je po naravi subjektivna kategorija, zato je v določeni meri subjektiven in interesno določen tudi celoten proces ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture. Toda ta proces in vse postopke v okviru njega je mogoče z njihovo strokovno podprto in tudi sicer kakovostno, na primer preudarno, načrtno in organizirano ter za različne udeležence vključevalno, izvedbo močno objektivizirati. K strokovni podprtosti in miselni preudarnosti te izvedbe lahko prispeva opora na metodološki model za ugotavljanje nacionalne kritične infrastrukture, predstavljen v tem prispevku, ki je eden izmed mogočih pristopov k takemu ugotavljanju. Gre za miselno orodje, ki sicer še ni do konca razvito, vendar njegova uporaba že danes omogoča: a) strukturiran, torej postopno odbiralen, pristop k ugotavljanju nacionalne kritične infrastrukture, ki je glede na razsežnost in kompleksnost infrastrukture v vsaki sodobni družbi skoraj neizogiben; b) celostni pogled na proces ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, ki seže od prepoznavanja sektorjev in podsektorjev kritične infrastrukture do ponovne presoje stanja glede določenosti nacionalne kritične infrastrukture; c) upoštevanje hierarhične povezanosti posameznih faz procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, ki pomeni, da je lahko infrastrukturna zmogljivost, potrebna za zagotavljanje določene infrastrukturne storitve, prepoznana za kritično le, če sta tudi infrastrukturna storitev in še pred tem »njen« infrastrukturni podsektor ali sektor prepoznana kot kritična; č) prepozna(va)nje četrte faze procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture, v kateri se pristopi k ugotavljanju kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, povezanih z zagotavljanjem ugotovljenih kritičnih infrastrukturnih storitev, kot najpomembnejšega dela tega procesa ter d) poglobitev in zaokroženje strukturiranega pristopa k ugotavljanju nacionalne kritične infrastrukture z vključitvijo večkoračne in na evropskem zgledu temelječe metode za izbiro konkretnih nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti (tj. objektov, naprav, sredstev, sistemov, podsistemov in njihovih delov ipd.) s

pomočjo sektorskih in medsektorskih kriterijev. Ker je glavni namen ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture pripraviti seznam take infrastrukture v obliki posameznih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, lahko vsebino celotnega procesa ugotavljanja nacionalne kritične infrastrukture strnemo v ugotovitev, da se za potencialno kritično infrastrukturo štejejo in so lahko na seznam nacionalnih kritičnih infrastrukturnih zmogljivosti, ki se kot strokovni predlog predloži v uradni oblastno-administrativni postopek določanja nacionalne kritične infrastrukture, uvrščene le tiste infrastrukturne zmogljivosti, s katerimi se zagotavljajo kritične infrastrukturne storitve, ki se opravljajo v prepoznanih in uradno določenih podsektorjih oziroma podsektorjih kritične infrastrukture, poleg tega pa so uspešno prestale presojo v vseh treh v ponujenem modelu obravnavanih korakov, izvedenih zaradi ugotavljanja kritičnosti nacionalnih infrastrukturnih zmogljivosti.

Literatura

1. *Analysis of Critical Infrastructures: The ACIS methodology (Analysis of Critical Infrastructural Sectors)*. 2004. Bonn: Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (BSI). https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/Kritis/acid_paper_en_pdf.pdf?__blob=publicationFile, 6. 4. 2020.
2. Bennett, T. B., 2007. *Understanding, Assessing, and Responding to Terrorism: Protecting Critical Infrastructure and Personnel*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
3. Bouchon, S., Di Mauro, C., Logtmeijer, C., Nordvik, J.-P., Pride, R., Schupp, S. in Thornton, M., 2008. *Non-binding guidelines for application of the Council Directive on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection*. Ispra: European Commission, Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen.
4. CIPedia. https://publicwiki-01.fraunhofer.de/CIPedia/index.php/CIPedia%C2%A9_Main_Page, 6. 4. 2020.
5. Clemente, D., 2013. *Cyber Security and Global Interdependence: What Is Critical?* London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs).
6. *Critical Foundations: Protecting America's Infrastructures – The Report of President's Commission on Critical Infrastructure Protection*. Washington, D. C.: The White House.
7. Čaleta, D., 2013. Slovenska izkustva. Zaštita – časopis za zaščito i sigurnost osoba i imovine. 1. [http://zastita.info/hr/clanak/2013/2/denis-caleta-\(ics\)-slovenska-iskustva,311,10204.html](http://zastita.info/hr/clanak/2013/2/denis-caleta-(ics)-slovenska-iskustva,311,10204.html), 6. 4. 2020.
8. Čaleta, D., 2016. Kritična infrastruktura in tveganja stečajnih postopkov. *Korporativna varnost*. 12 (oktober 2016), str. 20–23.
9. Direktiva Sveta (ES) št. 114/2008 z dne 8. decembra 2008 o ugotavljanju in določanju evropske kritične infrastrukture ter o oceni potrebe za izboljšanje njene zaščite. 2008. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008L0114&from=EN>, 6. 4. 2020.
10. Dunn, M., in Wigert, I., 2004. *International CIIP Handbook 2004: An Inventory and Analysis of Protection Policies in 14 Countries*. Zurich: Center for Security Studies, ETH Zurich.
11. Dunn, M., 2006. *Understanding Critical Information Infrastructures: An Elusive Quest*. V Myriam Dunn, ur., in Victor Mauer, ur., *International CIIP Handbook 2006. Vol. II: Analysing Issues, Challenges, and Prospects*. Zürich: Center for Security Studies, ETH Zurich, str. 27–53.
12. Fekete, A., 2011. *Common Criteria for the Assessment of Critical Infrastructures*. *International Journal of Disaster Risk Science*. 2-1, str. 15–24.

13. Giannopoulos, G., 2012. *Sectoral and Cross-Cutting Criteria: Lessons learned and further steps – JRC input for consideration*. V Georgios Giannopoulos in Muriel Schimmer. *Memorandum on the results of the 6th Workshop on the Implementation of the Directive 2008/114/EC (Ispra, 1–2 December 2011)*. Ispra: European Commission, Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, str. 29–37.
14. Giovinazzi, S., Brown, C., Seville, E., Stevenson, J. R., Hatton, J. in Vargo, J. J., 2016. *Criticality of Infrastructures for Organisations*. *International Journal of Critical Infrastructures*. 12-4 (pre-print copy), str. 331–363. https://www.researchgate.net/publication/312075971_Criticality_of_infrastructures_for_organisations, 6. 4. 2020.
15. *Good Governance for Critical Infrastructure Resilience*, 2019. *OECD Reviews of Risk Management Policies*, Paris: OECD Publishing.
16. Kathryn, G. in Dion, M., 2008. *Protection of Critical Infrastructure and the Role of Investment Policies Relating to National Security*. Paris: OECD, Investment Division, Directorate for Financial and Enterprise Affairs.
17. Gritzalis, D., Stergiopoulos, G., Kontzanikolau, P., Magkos, E. in Lykou, G., 2017. *Critical Infrastructure Protection: A Holistic Methodology for Greece*. V Nora Cuppens-Boulahai, ur., Costas Lambrinouidakis, ur., Frédéric Cuppens, ur., in Sokratis Katsikas, ur., *Security of Industrial Control Systems and Cyber-Physical Systems*. *CyberICPS 2016, Lecture Notes in Computer Science*. Cham: Springer, Vol. 10166, str. 19–34.
18. Hellström, T., 2007. *Critical Infrastructure and Systemic Vulnerability: Towards a Planning Framework*. *Safety Science*. 45-3, str. 415–430.
19. Izuakor, C. in Richard, W., 2016. *Critical Infrastructure Asset Identification: Policy, Methodology and Gap Analysis*. V Mason Rice, ur., in Sujeet Sheno, ur., *Critical Infrastructure Protection X. IFIP Advances in Information and Communication Technology (Book 485)*. New York: Springer, str. 27–41.
20. Klaver, M., ur., Luijff, E., ur., in Albert Nieuwenhuijs, ur. 2011. *Good practices manual for CIP policies: For policy makers in Europe*. Haag: TNO (Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, Netherlands Organisation for Applied Scientific Research).
21. Lewis, G. T., 2006. *Critical Infrastructure Protection in Homeland Security: Defending a Networked Nation*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons., Inc.
22. Lewis, G. T., 2015. *Critical Infrastructure Protection in Homeland Security: Defending a Networked Nation*. 2nd edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons., Inc.
23. Luijff, E., van Schie, T., van Ruijven, T. in Huistra, A., 2016. *The GFCE-MERIDIAN Good Practice Guide on Critical Information Infrastructure Protection for governmental policy-makers*. Rijswijk: TNO (Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, Netherlands Organisation for Applied Scientific Research).
24. Mattioli, R. in Levy-Bencheon, C., 2014. *Methodologies for the identification of Critical Information Infrastructure assets and services: Guidelines for charting electronic data communication networks*. Heraklion: European Union Agency for Network and Information Security (ENISA).
25. Erwann, M.-K., 2003. *New Challenges in Critical Infrastructures: A US Perspective*. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00242947/document>, 6. 4. 2020.
26. Moteff, J., Copeland, C. in Fischer, J., 2003. *Critical Infrastructures: What Makes an Infrastructure Critical? Report for Congress*. Washington, D. C.: Congressional Research Service, The Library of Congress.
27. Moteff, J. in Parfomak, P., (2004): *Critical Infrastructure and Key Assets: Definition and Identification*. CRS Report for Congress. Washington, D. C.: Congressional Research Service, The Library of Congress.
28. *National Infrastructure Protection Plan: Partnering to enhance protection and resiliency*. 2009. Washington, D. C.: U.S. Department of Homeland Security.

29. Nařízení vlády ze dne 8. prosince 2014, kterým se mění nařízení vlády č. 432/2010 Sb., o kritériích pro určení prvku kritické infrastruktury. 2014. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2014-315>, 6. 4. 2020.
30. Novotny, P. in Rostek, P., 2014. *Perspective of Cross-cutting Criteria as a Major Instrument to Determination of Critical Infrastructure in the Czech Republic*. Slovak University of Technology in Bratislava, Faculty of Materials Science and Technology in Trnava. Research Papers, Special Number 22, str. 67–74.
31. Novotny, P., Markuci, J., Almarzouqi, I. in Janusova, L., 2016. *Critical Infrastructure Designation in European Union Countries: Implementation of System Approach*. Communications Review. 18-2, str. 163–169.
32. Prezelj, I., Kopač, E., Svete, U., Grošelj, K., Sotlar, A., Kustec Lipicer, S., Žiberna, A in Kolak, A., 2008. *Definicija in zaščita kritične infrastrukture Republike Slovenije*. Končno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene ved, Obramboslovni raziskovalni center.
33. Prezelj, I., 2009. *Nacionalna kritična infrastruktura v Republiki Sloveniji*. Teorija in praksa. 46-4, str. 464–484.
34. Prezelj, I., 2009. *Koncept kritične infrastrukture*. V Iztok Prezelj, ur., *Kritična infrastruktura v Sloveniji*. Ljubljana: FDV, str. 9–27.
35. Prezelj, I., Zvone Košnjek, Miroslav Bugeza, Damjan Kopše, France Križanič in Vasja Kolšek, 2017. *Elektroenergetska kritična infrastruktura v Sloveniji: scenariji izpadov električne energije in pomen kritične redundance*. Ljubljana: Založba FDV.
36. *Sklep Vlade Republike Slovenije o določitvi kriterijev za ugotavljanje kritične infrastrukture Republike Slovenije in njihovih mejnih vrednosti ter prioritete delovanja sektorjev kritične infrastrukture*. 2018. Sklep št. 80200-2/2018/4 z dne 26. 7. 2018. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije.
37. *Sporočilo Komisije o Evropskem programu za varovanje ključne infrastrukture*. 2006. COM(2006) 786 konč., Bruselj, 12. 12. 2006. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0786>, 6. 4. 2020.
38. *The critical infrastructure protection against terrorist attacks: Compendium of good practices*. 2018. New York: UN Office of Counter-Terrorism, UN Counter-Terrorism Centre, UN Security Council, Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED), Interpol.
39. Theoharidou, M., Kotzanikolaou, P. in Gritzalis, D., 2009. *Risk-based Criticality Analysis*. V Charles Palmer, ur., in Sujeet Sheno, ur., *Critical infrastructure protection III, ICCIP 2009, IFIP Advances in Information and Communication Technology*. Berlin, Heidelberg: Springer, Vol. 311, str. 35–49.
40. *The Protection of Critical Infrastructures*. 2007. Special Report, 162 CDS 07 E rev 1, Lord Jopling (UK), Special Rapporteur. Brussels: NATO Parliamentary Assembly.
41. *Zakon o kritični infrastrukturi*. 2017. Ljubljana: Uradni list RS, št. 75/2017, z dne 22. 12. 2017. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7106>, 6. 4. 2020.

SODELOVANJE SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE PRI NALOGAH NOTRANJE STABILNOSTI IN VARNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE

COOPERATION OF THE SLOVENIAN ARMED FORCES AND THE POLICE IN THE TASKS OF INTERNAL STABILITY AND SECURITY OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Povzetek Grožnje nacionalni varnosti se preoblikujejo zelo hitro. Prebivalci države pričakujejo, da se bo nacionalnovarnostni sistem učinkovito in uspešno odzval na te grožnje. Izvedbeno se lahko nacionalnovarnostni sistem države odzove samo tako, da v sistem zagotavljanja nacionalne varnosti vključi vse svoje vire v upanju sinergičnih učinkov. Uporaba oboroženih sil za zagotavljanje notranje varnosti je bila izredna naloga oboroženih sil. Obramba oziroma obrambna sposobnost vojske, ki se izvaja v notranjosti države za notranjo stabilnost in varnost države ob zakonskih in primarno konceptualno določenih nalogah vojske in policije, predstavlja zakonodajni in operacionalizacijski izziv države.

Ključne besede *Slovenska vojska, Policija, izredna pooblastila vojske, operacionalizacija.*

Abstract Nowadays, threats to national security are transforming extremely rapidly. The people of a country expect the national security system to respond effectively and successfully to these threats. Implementation-wise, a country's national security system can only respond by including all its resources in the national security system hoping to achieve synergistic effects. The use of the armed forces to ensure internal security was an extraordinary task of the armed forces. The defence and the defence capacity of the military, which are in addition to the legal and primarily conceptually determined tasks of the military and the police aimed at ensuring internal stability and national security in the interior of the country, represent a legislative and operational challenge of the state.

Key words *Slovenian Armed Forces, Police, extraordinary powers of the military, operationalization.*

Uvod Sodelovanje Slovenske vojske in Policije pri operacionalizaciji nalog, ki prispevajo k notranji stabilnosti in varnosti Republike Slovenije, povezuje dva sistema. To sta obrambni sistem, konkretnije vojaška obramba, katere nosilka je Slovenska vojska, »nosilka izgradnje vojaških zmogljivosti in vojaške pripravljenosti«, in sistem notranje varnosti, konkretnije institucija javne varnosti Policija. Obrambni sistem je organiziran za »učinkovito zagotavljanje obrambe in obrambne sposobnosti« (Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije, 2019, 6.2).

Če je za Policijo prispevanje k notranji stabilnosti in varnosti določeno v zakonu (člen 2 Zakona o organiziranosti in delu v policiji), pa to ni tako jasno določeno za Slovensko vojsko, kot samostojna naloga, temveč samo v obliki sodelovanja s Policijo (člen 37/4 Zakona o obrambi in člen 24 Zakona o službi v Slovenski vojski).

Sodobne grožnje nacionalnovarnostnega sistema presegajo klasično delovanje obrambnih sil samo na področju obrambe in obrambnih sposobnosti države. Sodobne grožnje so prisilile države, da so, če so želele vzpostaviti ali obdržati »močan« nacionalnovarnostni sistem, morale poiskati nove poti in vire za doseganje zelene stopnje »moči« nacionalnovarnostnih sistemov.

Namen doktorske disertacije z naslovom Sodelovanje vojske in policije v sodobni državi: primer Slovenije (Potočnik, 2016) je bil prispevati k večji moči države Republike Slovenije. Moč države je treba povezati z uspešnostjo in učinkovitostjo državnih organov pri reševanju državnih problemov, v konkretnem primeru problemov na področju nacionalne varnosti. Navedeno se lahko kaže v različnih oblikah, vendar želim opozoriti, da v tem besedilu moč države pomeni samo večjo učinkovitost in večjo uspešnost zagotavljanja varnosti v okviru nacionalnovarnostnega sistema. Zagotavljanje varnosti je ena izmed temeljnih dolžnosti države (člena 5 in 34, Ustava RS), ki jo Republika Slovenija mora izvajati ob upoštevanju splošno znanih načel pravnih držav in predvsem načela sorazmernosti v povezavi z institucionalizirano državno prisilo. Večja ali manjša moč države se nikakor ne more in ne sme razumeti kot bolj ali manj zavzeto delovanje institucionaliziranih organov državne prisile, ki jo v nekaterih primerih predstavljajo sodišča kot sodna veja oblasti, državni zbor kot zakonodajna veja oblasti ter državno tožilstvo, obveščevalno-varnostne službe, policija in vojska kot najočitnejši organi in službe državne prisile, kot deli izvršne veje oblasti. Moč države v tem besedilu se kaže v sposobnosti zagotavljanja varnosti v najširšem mogočem pomenu njenih državnih organov, Slovenske vojske in Policije, ob upoštevanju stopnje zaupanja prebivalcev Slovenije v Slovensko vojsko in Policijo.

Stopnja zaupanja prebivalcev Slovenije v Slovensko vojsko in Policijo kaže, koliko je delovanje Slovenske vojske in Policije legitimno ter kako uspešno in učinkovito se zdi opravljanje njenih nalog prebivalcem.

Večini vojaške znanstvene javnosti so znane naslednje operacije, od verjetno najbolj znane britanske *Operation Banner* do sodobnejše *Operation Temperer* in operacij, ki

jih izvajajo Francozi, kot sta *Opération Sentinelle* in *Opération Résilience*. Belgijci izvajajo operacijo *Opération Vigilant Guardian*, Italijani *Operazione „Strade Sicure“*, Avstrijci pa od leta 1990 varujejo državno mejo z vojsko ob policiji in carini z operacijo *Assistenzeinsatz zur Grenzraumüberwachung (Pomoč pri varovanju meje)*.

Pooblastila vojsk omenjenih držav so se v različnih časih prilagajala trenutnim razmeram in so se v nekaterih obdobjih povečevala, kar se je odražalo tako, da so vojaki lahko sami opravljali s slovenskega stališča že skoraj predkazenske in kazenske postopke, kot so ugotavljanje identitete oseb in izvajanje identifikacijskih postopkov, izvajanje varnostnih pregledov, zaseganje predmetov, začasno omejevanje gibanja oseb, pridržanje, uporabljanje prisilnih sredstev idr. V nekaterih obdobjih so se pooblastila vojsk manjšala do skrajnosti, kot jo imamo na primer v Sloveniji, kjer lahko slovenski vojak, če ne gre za silobran, skrajno silo ali samoobrambo, policistu pomaga le v smislu odvrnitve napada, ki ogroža življenje in telo, v drugih primerih pa le opazuje postopek policista, razen če je »aktiviran« člen 37/a Zakona o obrambi, s katerim vojska pridobi štiri izjemna pooblastila. Kadar pa slovenski vojak sam zasači pri kaznivem dejanju osebo, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti, sme takšni osebi odvzeti prostost in jo takoj izročiti preiskovalnemu sodniku ali policiji. Če tega ne more storiti, mora takoj obvestiti nekoga od teh organov. Toda to lahko v Sloveniji stori vsakdo.¹

V članku bom osredotočen na sodelovanje Slovenske vojske in Policije z vidika operacionalizacije pooblastil, s katerimi se navadno posega v človekove pravice ali temeljne svoboščine in druge pravice, navedel pa bom tudi primerjave s tujino.

1 OBOROŽENE SILE IN POLICIJE V NOTRANJI VARNOSTI DRŽAVE

Terminološko razločevanje med oboroženimi silami in policijo je morda na laični ravni preprosto, saj se oborožene sile v večini primerov povezujejo z državno ali mednarodno uradno priznano vojsko, policijo pa večinoma povezujejo z državno policijo. Če je za policijske enote določitev subjektov razmeroma preprosta,² pa je za oborožene sile to malo bolj zapleteno. Oborožene sile so veliko širši pojem od policijskih sil. Morda je še najlažje pojasniti, kaj vse so oborožene sile, na primeru ženevske konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949, ta v členu 4 določa, komu vse je treba priznati status vojnega ujetnika, in dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I) z dne 8. junija 1977, ki v svojem členu 43 določa, kaj oborožene sile so. Iz navedenega je razvidno, da je v realnem življenju lahko izziv za državo, komu vse lahko podeli status vojnega ujetnika, oziroma, kdo lahko predstavlja in je pripadnik oboroženih sil.

¹ 160. člen Zakona o kazenskem postopku.

² V Sloveniji od leta 2006 občinska redarstva sicer pridobivajo vedno več pooblastil za ukrepanje, vendar so ta pooblastila še vedno omejena na obravnavanje prekrškov in ne kaznivih dejanj, kar je bistvena razlika med opolnomočenjem in operacionalizacijo državnega organa prisile s področja policijskih nalog.

Določitev državne policijske sile je lažje, vsaj od leta 1979. Tega leta je namreč Svet Evrope³ sprejel deklaracijo št. 690, ki določa, da naj bi policija, tudi med vojno in drugimi stanji, na primer okupacijo, še naprej izvajala varovanje prebivalcev in njenega premoženja, in naj pripadniki policije ne bi imeli statusa borca v skladu z ženevskimi konvencijami, saj jih je treba obravnavati kot civilno prebivalstvo.⁴ Iz navedenega sledi, da policijske sile nimajo statusa oboroženih sil, razen če aktivno sodelujejo v oboroženem boju proti sovražniku. Sovražnika bi v takem primeru moral razglasiti parlament ali drug državni organ s pooblastili za razglasitev vojne ali izrednih razmer. Originalno pa policija ni oborožena sila v kontekstu mednarodnega prava, niti ni namenjena oboroženemu boju s sovražnikom, temveč izključno za vzpostavljanje in ohranjanje javnega reda v državi.

Pri preučevanju zakonite uporabe državne institucionalizirane prisile, kar se v praksi kaže kot vprašanje, kateri institucionalizirani organ državne prisile sme in kako sme storiti neko uradno dejanje,⁵ se je treba zavedati, da je za nekatera uradna dejanja lahko enako pristojnih več organov. To je na prvi pogled lahko nenavadno, vendar v sodobnem času običajno. Take primere imamo tudi v Sloveniji, na primer na podlagi Zakona o pravilih cestnega prometa nas lahko za isto kršitev kaznujejo najmanj trije različni organi, in sicer policija, občinsko redarstvo in cestninsko nadzorstvo. Pristojnost institucionalizirane državne prisile ima več subjektov, kar na področju prekrškov ne pomeni velike kolizije pristojnosti državnih organov, vendar če v pristojnosti državnih organov vključimo naloge in poslanstva državnih oboroženih sil ter posledično kolizije pristojnosti med drugimi državnimi organi in pristojnostmi oboroženih sil nad civilnim prebivalstvom, pa ob pomanjkanju strokovnega znanja zlahka zaidemo na navidezno področje državnega udara »*coup d'état*.« Navidezno zgolj zato, ker v sodobnem času države redno uporabljajo oborožene sile za naloge, ki so izvirno naloge policije.⁶ Ob upoštevanju, da so oborožene sile pridobile določena pooblastila, ki so značilna za policije, se ob namenski pristojnosti delovanja pojavi še eno izmed ključnih vprašanj, to je prostorska pristojnost delovanja.

Prostorska pristojnost delovanja je povezana z notranjo ali zunanjo varnostjo države.

Območje delovanja državnih organov lahko delimo na delovanje znotraj države in delovanje zunaj države. Notranja varnost države je samo navidezno enostavno določna besedna zveza. Medtem ko lahko zunanjo varnost države razmeroma

³ Slovenija je postala članica Sveta Evrope 14. maja 1993.

⁴ »1. A police officer shall continue to perform his tasks of protecting persons and property during war and enemy occupation in the interests of the civilian population. For that reason he shall not have the status of „combatant“, and the provisions of the Third Geneva Convention of 12 August 1949, relative to the treatment of prisoners of war, shall not apply.

2. The provisions of the Fourth Geneva Convention of 12 August 1949, relative to the protection of civilian persons in time of war, apply to the civilian police.«

⁵ Uradno dejanje v tem primeru pomeni, da institucionalizirani organ prisile s svojim ravnanjem povzroči kaznovanje ali omejevanje človekovih pravic in svoboščin.

⁶ Nekatero naloge, ki so izvirno policijske, so skrb za splošni javni red, javni promet, ugotavljanje istovetnosti oseb in predmetov.

lahko določimo, za varnost, ki je zunaj državnih meja, notranja varnost potrebuje v povezavi z uporabo oboroženih sil malo več pozornosti, predvsem z vidika pooblastil in uporabe prisilnih sredstev kot enega izmed pooblastil.

Notranja varnost države v povezavi s prostorsko pristojnostjo oziroma prostorsko pristojnostjo policije in prostorsko pristojnostjo oboroženih sil je z geografskega vidika preprosta, na izvedbeni ravni pa je nemogoče upoštevati samo prostorsko pristojnost, še posebej z vidika slovenske Policije, saj je ta izvirno pristojna za delovanje na celotnem ozemlju države, tudi v objektu ali okolišu objekta, ki je posebnega pomena za obrambo, ali na območju vojaškega tabora, seveda ob določenih pogojih.

Ob preučevanju prostorskega delovanja imamo v Sloveniji ob naštetem še specifično sodno prakso, ker trenutno v zakonodaji nimamo določeno, kaj je širše varovanje državne meje. S tem vprašanjem se je ukvarjalo že Ustavno sodišče v odločbi št. U-I-28/16-27 z dne 12. maja 2016. Kajti »širšega varovanja državne meje« vsekakor ni mogoče razumeti kot ustaljeno mersko enoto.⁷ Ali kot je odločilo Ustavno sodišče, je mogoče ob določenih pogojih razumeti pomen širše državne meje kot območje kjer koli v Sloveniji.

2 SODELOVANJE OBOROŽENIH SIL IN POLICIJE V NOTRANJI VARNOSTI DRŽAVE

Države, vključno s Slovenijo, so generično odgovorne za svoj javni red. Zagotavljanje javnega reda v državah Evrope je večinoma zaupano državnim ali lokalnim policijam. Vendar se v sodobnem času stvari na varnostnem področju zelo hitro spreminjajo, kar je posledica hitrega prenosa informacij in izredno učinkovite logistične podpore pretoku denarja in ljudi. Navedeno ima za posledico, da se lahko v zelo kratkem času omogoča velika koncentracija dogodkov in dejanj, ki ne bodo vedno v skladu z državnimi načrti nacionalnovarnostnega sistema in vzdrževanjem javnega reda v državi ali določenem območju države. Če k temu prištejemo še tradicionalne vrednote lokalnega prebivalstva in pričakovanja lokalnega prebivalstva do države in še posebej državnih organov, sta državni zbor in vlada pred velikim izzivom. Izziv ne pomeni le operacionalizacija državne prisile na nekem območju države, temveč predvsem operacionalizacija delovanja državnih organov prisile ob upoštevanju sorazmernosti izvrševanja državne prisile.⁸

⁷ Ustavno sodišče je v navedeni odločbi odločilo: »To pomeni, da konkretne varnostne razmere določijo tako področje kot tudi območje delovanja SV po 37. a členu ZObr. Za konkretni primer aktivacije SV po 37. a členu ZObr zaradi begunske oziroma migrantske krize to pomeni, da lahko pripadniki SV izvajajo pooblastila iz prvega odstavka 37. a členu ZObr na meji in ob njej, kjer so osebe, za katere obstaja sum, da so nezakonito prestopile državno mejo, zalotene, in drugje, kjer se izvajajo aktivnosti, ki so povezane z nezakonitimi prehodi beguncev oziroma migrantov (sprejemni in nastanitveni centri, centri za tujce, migracijske poti, prevozi beguncev oziroma migrantov ...).« Ustavno sodišče je določilo izredno široko razumevanje besedne zveze »širše varovanje državne meje.«

⁸ Pojavi se klasično vprašanje državne prisile, kje se konča »pomoč prebivalstvu« in začne »nasilje nad prebivalstvom.«

Slovenska vojska ima sorazmernost uporabe orožja določeno v členu 51 Zakona o obrambi.⁹ Bistvo zakonskega določila sorazmernosti je v določilo »če ne more drugače«. S to besedno zvezo je državni zbor določil Slovenski vojski, da mora, preden uporabi orožje, uporabiti druga, milejša sredstva. Državni zbor v Zakonu o obrambi ni podrobneje opredelil sorazmernosti pri uporabi sile, temveč je to naredila Vlada Republike Slovenije v Pravilih službe Slovenske vojske.¹⁰ Jedro določila sorazmernosti Slovenske vojske je v obsegu, intenzivnosti in trajanju uporabe vojaške sile.

Slovenska Policija ima sorazmernost določeno v členu 16 Zakona o nalogah in pooblastilih policije.¹¹ Jedro zakonskega določila je v določilo »najmanjše škodljive posledice« in stopnjevanja policijskih pooblastil.

Navidezno imata tako Slovenska vojska kot Policija kljub zakonski uporabi različnih besednih zvez enaka določila sorazmernosti, ki jih v strnjeni obliki lahko najbolje opišemo kot »od milejšega k hujšemu«.

Bistveno vprašanje »od milejšega k hujšemu« se pojavi pri deležnikih, ki bodo uporabljali pooblastila, prisilna sredstva, silo in »institucionalizirano državno prisilo ...« nad prebivalstvom, in sicer kaj Slovenska vojska in kaj Policija zaznava kot ogrožanje ali napad.

Zaznavanje ogrožanja ali napada je najpomembnejše vprašanje aktiviranja organov državne prisile. Zaznavanje ogrožanja lokalnega prebivalstva in zaznavanje ogrožanja na državni ravni se lahko v realnem svetu močno razlikujeta. Naloga državnih organov je prav v tem, da se poskuša doseči čim bolj realno zaznavanje varnosti ali ogrožanja in nato z ustreznimi ukrepi, na primer z aktivacijo vojske in

⁹ »(1) Vojaška oseba lahko uporabi orožje pri opravljanju stražarske, patroljne, požarne ali druge podobne službe, če ne more drugače:

1. zavarovati življenja moštva, ki ga varuje;
2. odvrniti napada na objekt ali druga sredstva, ki jih varuje;
3. odvrniti neposrednega napada, s katerim je ogroženo njeno življenje.

(2) Vojaške osebe, ki službo opravljajo pod neposrednim vodstvom nadrejenega, smejo orožje uporabiti le po njegovem povelju.

(3) Vojaške osebe pri opravljanju bojnih nalog uporabljajo orožje po pravilih za bojno delovanje.

(4) V skladu s prejšnjim odstavkom ravna tudi poveljstvo ali enota, ki je napadena v miru.«

¹⁰ Pravila službe v Slovenski vojski določajo sorazmernost v več točkah, vendar najbolj vseobsežno določajo sorazmernost v 327. točki: »Sorazmernost pomeni, da mora biti sila, ki se uporabi za obrambo pred sovražnim dejanjem ali izraženim sovražnim namenom, po obsegu, intenzivnosti in trajanju ustrezna zaznani grožnji ...«

¹¹ »(1) Ko je za uspešno izvedbo policijske naloge mogoče uporabiti različna policijska pooblastila, morajo policisti uporabiti tista, s katerimi lahko opravijo policijsko nalogo z najmanjšimi škodljivimi posledicami.

(2) Hujše policijsko pooblastilo smejo policisti uporabiti le, če je bila uporaba milejših policijskih pooblastil neuspešna ali če ta zaradi okoliščin in zagotavljanja varnosti življenja, osebne varnosti ali varnosti premoženja ne bi bila mogoča.

(3) Policisti morajo prenehati uporabljati policijsko pooblastilo takoj, ko prenehajo razlogi, zaradi katerih so ga uporabili.«

policije, doseči čim večje sinergične učinke na področju delovanja in posledično doseči učinke in povečati občutke varnosti lokalnega prebivalstva.¹²

V uvodu sem navedel operacije, ki jih izvajajo Velika Britanija, Francija, Belgija, Italija in Avstrija. Njihova skupna značilnost je, da so svoje oborožene sile vključile v zagotavljanje notranje varnosti. Skupna značilnost vseh držav je tudi, da so za zagotavljanje notranje varnosti primarno odgovorne njihove policije¹³ in ne oborožene sile.¹⁴

Vse našete države že veliko let, nekatere že več deset let, uporabljajo svoje oborožene sile za vzpostavljanje notranjega reda v državi, čeprav se njihovi prebivalci počutijo nadpovprečno ali precej varne. Tako Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) v svojem poročilu (OECD 2020) navaja, kako varne se počutijo prebivalci v državah. V Veliki Britaniji je ta delež 78,2 %, Franciji 71,5 %, Belgiji 68,5 %, Italiji 59,9 %, Avstriji 81,5 % in v Sloveniji 88,3 % prebivalcev. Od vseh navedenih držav odstopa Italija v negativno smer in Slovenija v pozitivno smer.¹⁵ Povprečje vseh držav članic OECD je, da se v njihovih državah počuti varne 71,5 % prebivalcev. Operativna vpetost oboroženih sil v zagotavljanje notranje varnosti države tako ni v neposredni povezavi z občutkom varnosti njenih prebivalcev, saj kljub visoki in nadpovprečnim občutenjem varnosti njenih prebivalcev države v zagotavljanje državne notranje varnosti vključujejo oborožene sile.¹⁶

Vključevanje oboroženih sil v notranjo varnost je prav gotovo povezano tudi s stopnjo zaupanja prebivalcev v svoje oborožene sile in policijo. Tako po Eurobarometru (2019) zaupa v svoje oborožene sile v Veliki Britaniji 81 % prebivalcev, v Franciji 79 %, v Belgiji 80 %, v Italiji 64 %, v Avstriji 70 % in v Sloveniji 68 % prebivalcev. V državah Evropske unije svojim oboroženim silam v povprečju zaupa 72 % prebivalcev. Ob navajanju zaupanja prebivalcev v oborožene sile držav moramo, ker se notranja varnost primarno zagotavlja s policijami, za jasnejšo predstavo navesti tudi, kolikšen del prebivalstva zaupa svojim policijam. Iz Eurobarometra (2019) je razvidno, da zaupa v svojo policijo v Veliki Britaniji 77 % prebivalcev, v Franciji 67 %, v Belgiji 74 %, v Italiji 64 %, v Avstriji 75 % in v Sloveniji 65 % prebivalcev. Povprečje med vsemi državami Evropske unije je, da zaupa svojim policijam 71 % prebivalcev. Od vseh primerjanih držav izstopa Italija, saj je stopnja zaupanja

¹² V Sloveniji imamo prav v tem trenutku primerljivo dogajanje, ko občani Ljubljane ne občutijo enake stopnje ogrožanja varnosti in predvsem svojega premoženja kot lokalno prebivalstvo ob slovenski južni meji. Javno znana je pobuda obmejnih županov občin, pobudo so poslali državnemu zboru, za povečanje števila slovenskih vojakov ob meji, prav zato, da bi povečali varnost na obmejnem območju in v njihovem lokalnem okolju.

¹³ Lahko se sicer imenujejo različno, kar je odvisno od države do države, vendar gre po opisu del in nalog ter pristojnostih, ki jih imajo, za slovensko primerljive policije.

¹⁴ Od vseh naštetih držav izstopa Avstrija, ki ima v avstrijski ustavi »Bundes-Verfassungsgesetz« v členu 78/d določeno, da so policijske sile organizirane po vojaškem vzoru in da je avstrijska vojska Bundesheer, ob določenih pogojih, odgovorna za splošno vzdrževanje reda in varnosti – člen 79/2/b.

¹⁵ Slovenija je celo druga najbolj varna država od vseh držav članic OECD.

¹⁶ Velika Britanija vključuje svoje oborožene sile v zagotavljanje notranje varnosti od leta 1969 in Avstrija vključuje svoje oborožene sile v zagotavljanje varnosti od leta 1990, čeprav se njuni prebivalci počutijo nadpovprečno varno.

v oborožene sile in policijo pod povprečjem Evropske unije in pod povprečjem primerjanih držav. Na primeru Velike Britanije pa je mogoče zaznati, da je stopnja zaupanja v oborožene sile in policijo nad povprečjem Evropske unije in primerjanih držav, kar jo ločuje od primerjanih držav, ob zavedanju, da od vseh primerjanih držav najdlje uporablja oborožene sile za zagotavljanje notranje varnosti kot pomoč policiji in tako zagotavlja sinergijske učinke v okviru nacionalnovarnostnega sistema.

Države imajo oborožene sile kot silo, ki predstavlja največjo, najmočnejšo in najsilovitejšo silo in odgovor na, v osnovi, ogrožanje države. Grožnja naj bi prihajala izza državnih meja. Policijske sile pa so namenjene za zagotavljanje javnega reda v državi. Izvor grožnje naj bi bil znotraj državnih meja. Oborožene sile predstavljajo zadnjo in največjo silo, ki jo država še lahko suvereno in samostojno uporabi. Po uporabi oboroženih sil državi ne preostane nič več drugega.¹⁷

3 SODELOVANJE SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE PRI VAROVANJU SLOVENSKE DRŽAVNE MEJE

Slovenska vojska sodeluje s slovensko Policijo pri varovanju državne meje neprekinjeno od leta 2015. Pomoč Slovenske vojske Policiji postaja že njena stalna naloga in ni prepričljivih analiz in pokazateljev, da se bo ta oblika pomoči Policiji končala, temveč je mogoče predvidevati, da bo Slovenska vojska na državni meji opravljala delovanje kot pomoč Policiji tudi v prihodnje.

Slovenska vojska ima naloge opredeljene v členu 37 Zakona o obrambi, vendar je treba za članek navesti še nekatere druge dokumente, ki določajo naloge Slovenske vojske. Te so poleg že omenjene Resolucije o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije še Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025, ki v točki 3.1 med več poslanstvi Slovenske vojske določa poslanstvo »podpora drugim državnim organom in organizacijam pri zagotavljanju varnosti«. V isti točki je navedeno poslanstvo podrobneje določeno kot »podpora drugim državnim organom in organizacijam skladno z načrti, opremljenostjo in usposobljenostjo Slovenske vojske«. V četrtem poglavju dokumenta Raven ambicij za delovanje Slovenske vojske ni nikjer določeno, da bo Slovenska vojska sodelovala s Policijo pri notranji varnosti oziroma da bo opravljala naloge varovanja meje. Vse naloge Slovenske vojske so določene kot klasične naloge oborožene sile države. Obrambna strategija Republike Slovenije je dokument, ki prav tako ne določa varovanja državne meje oziroma nikjer natančno ne določa, da je naloga Slovenske vojske sodelovati s Policijo pri zagotavljanju notranje stabilnosti in varnosti države. Tudi Doktrina vojaške strateške rezerve se osredotoča le na »obrambno zmogljivost države do obsega, ki bo zagotavljal njeno učinkovito obrambo in izpolnjevanje njenih mednarodnih obveznosti« (Doktrina vojaške strateške rezerve, 11). Doktrina vojaške strateške rezerve popolnoma prezre notranjo

¹⁷ *Obstajajo še mednarodna pomoč in različna obrambna in vojaška mednarodna zaveznitva, vendar se z njihovo vključitvijo država »de facto« odreče določenemu delu svoje suverenosti.*

stabilnost in varnost države oziroma da bi bila vojaška strateška rezerva namenjena tudi notranji stabilnosti in varnosti države. Podobno je tudi Uredba o obrambnem načrtovanju namenjena samo za »izredno stanje, vojno ali krizo«. Ni namenjena za »normalno« varnostno stanje države, zato tudi ne določa delovanja Slovenske vojske v sodelovanju s Policijo, z določbami, ki bi določale delovanje Slovenske vojske v nalogah notranje stabilnosti in varnosti države. Tudi Srednjeročni obrambni program Republike Slovenije 2018–2023, ki določa »cilje ter najpomembnejše usmeritve delovanja in razvoja obrambnega sistema v obdobju 2018–2023« ne predvideva, da bi Slovenska vojska imela »cilj ali usmeritev« delovanja za zagotavljanje notranje stabilnosti ali varnosti države. Nazadnje je treba omeniti še Vojaško doktrino, ki v poglavju 8.2.4 (Podporno delovanje) določa, da Slovenska vojska izvaja podporno delovanje, med drugim: »zagotovitev varnosti« ali »boj proti terorizmu,« ki se izvaja na območju Republike Slovenije kot podpora varnostnim silam, kar Policija je. Toda Slovenska vojska zagotavlja le sredstva in storitve »kot pomoč civilnim oblastem ali organizacijam ob obvladovanju razmer v miru in vojni« (50). Navedbe »zagotavljanje sredstev in storitev« ne moremo šteti za zakonsko določene naloge delovanja oboroženih sil za zagotavljanje stabilnosti in notranje varnosti države. V poglavju 12.3 Vojaška doktrina določa, da Slovenska vojska lahko »sodeluje pri nalogah Policije pri varovanju državne meje, obvladovanju množičnih in ilegalnih migracij, protiterorističnem delovanju, varovanju oseb, kontroli prometa in pri zagotavljanju reda v skladu z zakonodajo«. Vojaška doktrina kot najvišji strokovni vojaški akt določa sodelovanje Slovenske vojske s Policijo kot podporno nalogo, vendar v skladu z uresničevanjem obrambne strategije (7) in v skladu z zakonodajo.

Državni zbor je sodelovanje Slovenske vojske in Policije z vojaškega vidika določil v členu 37 Zakona o obrambi¹⁸ in členu 24 Zakona o službi v Slovenski vojski.¹⁹ S policijskega vidika je določeno sodelovanje Policije s Slovensko vojsko v členu 2 Zakona o organiziranosti in delu v policiji.²⁰

V skladu s slovensko zakonodajo, Zakonom o nadzoru državne meje, je za nadzor državne meje pristojna Policija. Čemu se je državni zbor odločil tako, ni znano, gotovo pa tega od njega ni zahtevala Evropska unija. Kajti Evropska unija, natančneje Evropski parlament in Evropski svet, sta sprejela Uredbo (EU) 2016/399 Evropskega parlamenta in Evropskega sveta z dne 9. marca 2016 o Zakoniku unije o pravilih, ki urejajo gibanje oseb čez meje (Zakonik o schengenskih mejah), ki v slovenskem prevodu določa, da »mejni policist« opravlja naloge nadzora na meji (Zakonik o schengenskih mejah, člen 2), vendar besedna zveza mejni policist ne bi smela pomeniti policista v kontekstu Zakonika o schengenskih mejah in kot besedo

¹⁸ Odstavek 4: »Slovenska vojska lahko sodeluje s policijo pri širšem varovanju državne meje v notranjosti državnega ozemlja v skladu z načrti in po predhodni odločitvi vlade. Pripadniki Slovenske vojske pri opravljanju teh nalog nimajo policijskih pooblastil.«

¹⁹ »Slovenska vojska v skladu z zakonom in ustreznimi načrti lahko sodeluje s policijo pri varovanju državne meje, pri varovanju določenih objektov ali območij ter izvajanju drugih nalog oziroma nudi pomoč drugim državnim organom v okviru svojih zmogljivosti.«

²⁰ Odstavek 2: »Za uspešno zagotavljanje notranje varnosti policija sodeluje z drugimi subjekti, ki prispevajo k zagotavljanju nacionalne varnosti Republike Slovenije.«

»policist« razumemo v slovenščini, in sicer je to *pripadnik organa za javno, državno varnost*²¹, kar v realnem življenju pomeni policista kot uslužbenca slovenske Policije in morda še uslužbenca Ministrstva za pravosodje, kot pravosodnega policista, na primer paznika v zaporih. Zakonik o schengenskih mejah pri izrazu mejni policist razloži, da je to lahko tudi kakšen drug javni uslužbenec, ki je dodeljen za opravljanje nadzora državne meje,²² vendar je državni zbor z Zakonom o nadzoru državne meje samo Policijo določil kot organ, ki opravlja naloge nadzora državne meje. Za tako odločitev državnega zbora ni mogoče najti strokovne ali znanstvene razlage, lahko le ugibamo in iščemo vzrok mogoče prav v neposrečenem prevodu Zakonika o schengenskih mejah. Samo v slovenskem prevodu se namreč pojavi besedna zveza mejni policist. Še posebej policist je beseda, ki je v drugih jezikih Zakonika o schengenskih mejah ni mogoče najti. Tako je za angleško različico Zakonika o schengenskih mejah uporabljena besedna zveza »border guard«, za francosko »garde-frontiere«, za nemško »Grenzschutzbeamte«, za italijansko »guardia di frontiera« in za špansko »guardia de fronteras«. V nobenem, razen slovenskem jeziku, se ne pojavi beseda policist, kar lahko označimo za strokovno napako prevoda, kajti pravilnejši prevod bi bil »uslužbenec mejnega nadzora«. Uslužbenec mejnega nadzora pa samoumevno nikakor ni samo policist.

4 PROBLEMATIKA OPERACIONALIZACIJE SODELOVANJA SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE PRI ŠIRŠEM VAROVANJU DRŽAVNE MEJE

Slovenska vojska sodeluje s Policijo pri širšem varovanju državne meje na podlagi člena 37 in v preteklosti tudi krajše obdobje na podlagi člena Zakona o obrambi. Ključno odločitev za sodelovanje med Slovensko vojsko in Policijo sprejmeta Državni zbor in Vlada Republike Slovenije, ki odločitev nato podrobneje določi v načrtu sodelovanja med Slovensko vojsko in Policijo. Slovenska vojska pri pomoči Policiji nima policijskih pooblastil, tudi če državni zbor odloči tako, da »aktivira« člen 37/a Zakona o obrambi.

Slovenska vojska za pomoč Policiji tudi ob »aktivaciji« člena 37/a Zakona o obrambi nima policijskih pooblastil. Ob »aktivaciji« tega člena vojska pridobi izjemna pooblastila vojske, ki jih mora izvajati pod pogoji, ki so predpisani za policiste.²³ Nikakor pa člen 37/a Zakona o obrambi ne govori o policijskih pooblastilih, temveč o izjemnih pooblastilih vojske. Policijska pooblastila namreč določa člen 33 Zakona o nalogah in pooblastilih policije in prav s strokovnega vidika je člen 37/a Zakona o obrambi napačen, če je imel državni zbor ob sprejemu tega člena v mislih, da je z njim podelil Slovenski vojski policijska pooblastila.

²¹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika.*

²² »Mejni policist pomeni katerega koli javnega uslužbenca, ki je v skladu z nacionalnim pravom dodeljen na mejni prehod ali ob mejo ali v neposredno bližino te meje, ki v skladu s to uredbo in nacionalnim pravom opravlja naloge nadzora na meji.«

²³ Člen 37/a, odstavek 2 Zakona o obrambi.

Na tako strokovno besedno neskladje je opozorila tudi varuhinja človekovih pravic,²⁴ z navedbo, da vlaga zahtevo za ustavno presojo člena 37/a Zakona o obrambi na Ustavnem sodišču Republike Slovenije, prav zaradi zahteve po »jasnosti in določnosti predpisov, kot enega izmed načel pravne države.« Ta člen je namreč določil Slovenski vojski štiri izjemna pooblastila vojske, ki so (1) opozarjanje, (2) napotovanje, (3) začasno omejevanje gibanja oseb in (4) sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic. Ob tem je v 2. odstavku Zakona o obrambi določil, da Slovenska vojska izvaja zgoraj naštetih štiri izjemna pooblastila vojske »pod pogoji, ki so predpisani za policiste«. V primeru dveh izjemnih pooblastil vojske, kot sta izjemno pooblastilo opozarjanje in izjemno pooblastilo začasno omejevanje gibanja oseb ni s strokovnega vidika problematično določiti pogojev vojski, da opravlja naloge s tema pooblastiloma, pod pogoji, ki veljajo za policiste. Naslednji dve izjemni pooblastili, izjemno pooblastilo napotovanje in izjemno pooblastilo sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic, pa zahtevata več pozornosti, saj ju člen 33 Zakona o nalogah in pooblastilih policije ne pozna in ne določa. Ker ju policijska zakonodaja ne določa, je povsem mogoče razumeti zahtevo za ustavno presojo pred Ustavnim sodiščem Republike Slovenije, ki jo je podala varuhinja človekovih pravic Republike Slovenije. Kajti državni zbor je določil dve izjemni pooblastili vojski, ki naj ju izvede pod enakimi pogoji kot policija, vendar policija nima teh dveh izjemnih pooblastil.

»Ustavno sodišče je v postopku za oceno ustavnosti, začetem z zahtevo Varuha človekovih pravic, z odločbo št. U-I-28/16 z dne 12. 5. 2016, ugotovilo, da prvi, drugi in tretji odstavek 37.a člena Zakona o obrambi (Uradni list RS, št. 103/04 – uradno prečiščeno besedilo in 95/15) niso v neskladju z Ustavo. Presodilo je, da je z ustaljenimi metodami razlage mogoče ugotoviti vsebino pooblastil, ki jih pripadnikom Slovenske vojske podeljujejo izpodbijane določbe z namenom sodelovanja s Policijo pri širšem varovanju državne meje. Zato izpodbijane določbe po presoji Ustavnega sodišča niso v neskladju z načelom jasnosti in določnosti iz 2. člena Ustave.«²⁵ Sporočilo temelji na odločbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije (št. U-I-28/16-27 z dne 12. 5. 2016). Ustavno sodišče je odločilo, da gre pri izjemnem pooblastilu vojske napotovanje« »za pooblastilo, ki je po vsebini primerljivo z ukazom posameznikom iz 39. člena Zakona o nalogah in pooblastilih policije.«²⁶ Ob takšni navedbi je Ustavno sodišče spregledalo, da obstajajo ukazi tudi v Slovenski vojski in da je določeno, da je ukaz akt vodenja in poveljevanja²⁷ in da se z ukazom »urejajo celovite dejavnosti, povezane z delom ali uporabo oziroma popolnjevanjem enot.«²⁸ Pomena ukaza v policijski zakonodaji in vojaški zakonodaji nista identična in je zato mogočih več razlag, kar nas ob že navedeni »jasnosti in določnosti predpisov kot enega izmed načel pravne države«, kot je navedla

²⁴ Varuh človekovih pravic Republike Slovenije, zahteva za oceno ustavnosti št. 6.0-40/2015-9-SE z dne 2. 2. 2016.

²⁵ Sporočilo Ustavnega sodišča Republike Slovenije z dne 10. junija 2016.

²⁶ Točka 16 odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije; št.: U-I-28/16-27 z dne 12. maja 2016.

²⁷ Člen 46 Zakona o obrambi.

²⁸ Člen 29 Zakona o službi v Slovenski vojski.

varuhinja človekovih pravic v zahtevi za oceno zakonitosti, pripelje do prevelikega razkoraka mogočih razlag pomena napotovanja kot izjemnega pooblastila vojske. Iz čisto praktičnega delovanja oziroma najnižjega taktičnega delovanja Slovenske vojske in slovenske Policije je razvidno, da bo ob taki razlagi neizogibno prišlo do, s strokovnega vidika, prevelikega prilagajanja Slovenske vojske delovanju slovenske Policije na taktični ravni. V res skrajnih razmerah lahko takšna razlaga pripelje do popolne razgradnje vojaške taktike, po kateri se vojaško izobražuje in usposablja Slovenska vojska.

Izjemno pooblastilo sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic je Ustavno sodišče določilo kot »pooblastilo, povezano s policijskimi pooblastili uporabe prisilnih sredstev«. ²⁹ Ustavno sodišče je izjemno pooblastilo vojske sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic določilo kot izjemno pooblastilo vojske, ki vsebuje policijsko pooblastilo uporabe večine prisilnih sredstev, ki jih uporablja Policija, in pri tem navaja člen 90 Zakona o nalogah in pooblastilih policije. ³⁰ V skladu z načelom strokovnosti (člen 12 Zakona o službi v Slovenski vojski in členom 17 Zakona o nalogah in pooblastilih policije) je taka razlaga izjemnega pooblastila vojske sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic premalo natančna. Na to je opozorila tudi dr. Sovdatova v odklonilnem ločenem mnenju, ki se mu je pridružila dr. Jadek Pensa (Odklonilno ločeno mnenje, 2016). Ustavno sodišče je namreč za izvrševanje izjemnega pooblastila vojske podelilo Slovenski vojski nabor prisilnih sredstev, ki jih uporablja Policija, celo tistih, ki jih Slovenska vojska sploh nima (Slovenska vojska nima konjenice in vodnega topa). Ustavno sodišče se je namreč pri presoji izjemnega pooblastila vojske sodelovanje pri obvladovanju skupin in množic osredotočilo le na uporabo prisilnih sredstev, prezrlo pa je, da taktiki, ki ju izvajata Slovenska vojska pri nadzoru množic in nemirov ter Policija pri izvajanju JRM-postopkov, nista enaki, zato tudi uporaba prisilnih sredstev, ki jo bosta izvedli Slovenska vojska in Policija pri svojih postopkih, ne bo enaka. Državni zbor je v členu 37/a Zakona o obrambi določil, da morajo biti pogoji izvajanja izjemnih pooblastil vojske enaki pogojem, ki veljajo za policiste, ni pa državni zbor določil taktike Slovenske vojske ali Policije na najnižjih ravneh za osnovno izvedbo delovanja. Kar je logično, saj če bi to določil, bi hkrati določil, da mora Slovenska vojska prevzeti policijsko taktiko delovanja, kar bi v praksi pomenilo, da Slovenska vojska ne bi več delovala kot oborožene sile Republike Slovenije, temveč kot policijske sile Republike Slovenije.

Menim, da državnemu zboru zaradi pomoči slovenski Policiji ne bi bilo treba sprejeti izjemnih pooblastil vojske, ki so določena v členu 37/a Zakona o obrambi. Slovenska vojska namreč teh izjemnih pooblastil ne potrebuje, saj lahko v Sloveniji vsakdo

²⁹ Točka 21 odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije; št.: U-I-28/16-27 z dne 12. maja 2016.

³⁰ *Ibidem*: »Člen 90 ZNPPol določa, da smejo policisti za vzpostavitev javnega reda, ko je ta huje in množično kršen, proti množici poleg sredstev za vklepanje in vezanje, telesne sile, plinskega razpršilca, palice ali službenega psa uporabiti tudi konjenico, posebna motorna vozila, vodni curek ali druga plinska ter druga z zakonom določena sredstva za pasivizacijo. ZNPPol torej za izvajanje te naloge dopušča policistom uporabo tako večine prisilnih sredstev proti posamezniku kot tudi prisilnih sredstev proti množici, vključno z uporabo strelnega orožja (90. in 97. člen ZNPPol).«

vzame prostost tistemu, ki je bil zasačen pri storitvi kaznivega dejanja, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti (člen 160 Zakona o kazenskem postopku). Kazenski zakonik (KZ-1) v členu 308 določa kaznivo dejanje kot »prepovedano prehajanje meje ali ozemlja države,« pri čemer je določeno, da je »nasilno prečkanje državne meje« kaznivo dejanje. Pravilnik o izvajanju Zakona o nadzoru državne meje precizira izvajanje mejne kontrole v Republiki Sloveniji, določa tudi, kje se sme prečkati državno mejo, in način opravljanja mejne kontrole. Za izpolnitev enega izmed pogojev storitve kaznivega dejanja po členu 308 KZ-1, bi bilo potrebno nasilno prečkanje državne meje. Izognitev tujca mejni kontroli pomeni kršitev 12. člena Zakona o tujcih, prestop državne meje zunaj mejnega prehoda ali zunaj delovnega časa pa predstavlja kazensko določbo po 45. členu Zakona o nadzoru državne meje. Oboje je prekršek in ne kaznivo dejanje. Za pogoj kaznivega dejanja po členu 308 Kazenskega zakonika bi bilo potrebno na primer nasilno prečkanje državne meje. Nasilno prečkanje državne meje pomeni tudi premagovanje večjih ovir, kot so na primer začasne tehnične ovire na državni meji. To pomeni premagovanje večjih ovir, ki zahteva od storilca »določen fizični ali intelektualni napor« (Sodba Vrhovno sodišče Republike Slovenije). »Določen fizični ali intelektualni napor« izpolni pogoje nasilnega prečkanja državne meje. Podobno v sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice (Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice – Veliki senat), ki v točki 128 opredeljuje napad na fizične ovire, ki pomenijo varovanje državne meje, v smislu, da se fizično premagujejo ali onemogočajo, kot nasilno dejanje oziroma nasilno prečkanje državne meje. S to trditvijo se strinjajo Italija, Belgija in Francija. Ob navedenem, in če bi slovenski vojak ob nasilnem uničevanju začasnih tehničnih ovir za prečenje državne meje zasačil osebo, so že izpolnjeni pogoji odvzema prostosti po členu 160 Zakona o kazenskem postopku, saj bi takšna oseba nasilno prečkala državno mejo.

Ali gre za uradno pregonljivo kaznivo dejanje ali ne, odpira večno dilemo, ki se kaže v vprašanju, ali se lahko pričakuje od osebe, ki se poklicno ne ukvarja s kaznivimi dejanji ali prekrški, da bo poznala vsa kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti. Zalotitev osebe v bližini državne meje vzbuja policistu ob določenih pogojih (MNZ: 29)³¹ sumljivost te osebe, prav tako je v povezavi z nezakonitim prehodom državne meje mogoče storiti več kaznivih dejanj in ne samo tisto po členu 308 Kazenskega zakonika.

³¹ »Oseba je policistu sumljiva, ko s svojim obnašanjem, ravnanjem ali zadrževanjem na določenem kraju ali ob določenem času (navzočnost na javnih krajih, kjer je gibanje dovoljeno pod določenimi pogoji, v okolišju varovanih objektov ali na drugih krajih, zlasti kjer je večja dnevna, občasna ali trenutna migracija ljudi oziroma na javnem prevoznem sredstvu, če gre za varnostno tvegana območja) vzbuja sum, da bo storila, izvršuje ali je storila kaznivo dejanje ali prekršek. Poleg policistove ocene, da gre za obstoj sumljivih okoliščin, je pomembno, da oseba vzbuja sum, da bo storila, izvršuje ali je storila kaznivo dejanje ali prekršek. Za izvajanje pooblastila ne zadošča le obnašanje, ravnanje ali zadrževanje na določenem kraju ali ob določenem času. Sumljiva oseba je tista oseba, ki na primer: na policistov zakoniti ukaz noče počakati, beži ali se skriva, se zadržuje na kraju ali v objektu, kjer je zadrževanje prepovedano, sprašuje o varovanih osebah ali objektih ali se na drug način zanima zanje, je zalotena v bližini kraja storitve kaznivega dejanja ali prekrška, je podobna iskani osebi.«

Trenutno v nobeni strokovni ali znanstveni literaturi ni zaznati vsebin, ki bi podrobneje obravnavale pomoč posameznikov slovenski Policiji. Člen 33 Zakona o organiziranosti in delu v policiji določa pomoč posameznikov policiji, vendar ne točno, kakšna pomoč naj bi to bila, določba člena je le splošna: »Prostovoljno in ob soglasju policista pomaga pri opravljanju z zakonom določenih nalog policije.« Pomembna sta torej dva pogoja: prostovoljstvo in soglasje policista. Zato bi lahko Policija, če se posameznik strinja, uporabila pomoč posameznikov za prav vse policijske naloge, tudi za tiste, ki vsebujejo policijska pooblastila in uporabo prisilnih sredstev kot eno izmed več pooblastil Policije.

Navedeno postavlja pomoč Slovenske vojske Policiji pri varovanju državne meje v kontekstu izvrševanja pooblastil in s tem povezana prisilna sredstva v drugačno razmerje in predvsem drugačno taktično delovanje Slovenske vojske, saj bi namreč Policija lahko uporabila Slovensko vojsko tudi kot pomoč pri izvrševanju vseh policijskih nalog, ki jih pač izvršuje, na primer pri nadzoru ali kontroli državne meje, tudi pri kontroli potnih listin ali ugotavljanju identitete, kar opažamo, da počnejo vojaki kot pomoč svojim policijam v Veliki Britaniji, Belgiji, Franciji, Italiji in Avstriji.³²

Pomoč posameznikov slovenski Policiji še ni najboljše operacionalizirana in v okviru sinergijskih učinkov nacionalnovernostnega sistema. Policija sme namreč po členu 110 Zakona o prekrških³³ pridržati osebo, ki je bila zalotena pri storitvi prekrška. Podobno pooblastilo imajo tudi občinski redarji, saj lahko tudi oni na podlagi člena 10 Zakona o občinskem redarstvu zadržijo osebo.

Operacionalizacija prostovoljne pomoči posameznikov in slovenskih vojakov pomoči Policiji pri varovanju državne meje tako še ni operacionalizirana toliko, da bi lahko trdili, da ni več mogoče ničesar storiti tudi na področju preprečevanja prekrškov, povezanih s prehajanjem državne meje.

Zaradi navedenega bi Vlada Republike Slovenije morala prenoviti načrt sodelovanja Slovenske vojske in Policije, pri čemer bi bilo treba določiti nov koncept delovanja pomoči Slovenske vojske slovenski Policiji za delovanje na državni meji. Nov načrt sodelovanja med Slovensko vojsko in Policijo mora temeljiti na jasno in nedvoumno

³² Večina bralcev tega članka je gotovo že opazila, kako avstrijski vojak na slovensko-avstrijski državni meji pregleduje potne ali druge listine osebam, ki želijo prečkati državno mejo, in tako pomaga avstrijskemu policistu pri izvajanju mejnega nadzora in mejne kontrole.

³³ »(1) Policisti smejo tudi brez odredbe sodnika, privedi tistega, ki so ga zalotili pri prekršku. To smejo storiti, če ni mogoče ugotoviti storilčeve istovetnosti, ali če ta nima prebivališča, ali če bi se z odhodom zaradi prebivanja v tujini lahko izognil odgovornosti za prekršek, ali če so okoliščine, ki opravičujejo oceno, da bo storilec nadaljeval s prekrškom, ali da ga bo ponovil, ali če obstaja upravičena bojazen, da bo storilec skrnil, uničil ali odvrnil dokaz o prekršku. Storilca prekrška je treba v takem primeru privedi brez odlašanja k pristojnemu sodišču.

(2) Če je v primeru iz prejšnjega odstavka storilec zaloten pri prekršku v času, ko sodišče ne dela, in če so okoliščine, ki kažejo na nevarnost, da bo pobegnil ali da bo nadaljeval s prekrškom ali prekršek ponovil, ali če obstaja upravičena bojazen, da bo skrnil, uničil ali odvrnil dokaz o prekršku, ga sme policist pridržati; pridržanje traja, dokler ni mogoče storilca privedi k pristojnemu sodišču, vendar pa najdalj 12 ur.«

določenih in ločenih strokovnih dognanjih vojaškega in policijskega delovanja. Saj mora delovanje Slovenske vojske biti v skladu z Vojaško doktrino, najvišjim strokovnim aktom Slovenske vojske, z vojaškim izobraževanjem in usposabljanjem ter z vsemi vojaškimi taktikami, tehnikami in postopki, ki so med drugim zajete v katalogih in zbirkah individualnih ter kolektivnih vojaških veščin. Prav tako mora policijsko delo temeljiti samo na policijski stroki.

Državni zbor kot slovenski zakonodajalec in Vlada Republike Slovenije bosta morala v prihodnosti poleg načela strokovnosti upoštevati tudi, da je del preostalih nalog Slovenske vojske postal del bistvenih nalog. Zakonik o schengenskih mejah je to namreč že od leta 2016 naprej upošteval.³⁴

Sklep Sodelovanje oboroženih sil in policij v notranji varnosti države se morda zdi nejasno, prekrivajoče se ali celo v nasprotju z delitvijo vlog v okviru nacionalnovarnostnega sistema države. Zaradi takega navideznega nerada sta ob dogajanju v svetu nujna razmislek in preoblikovanje nacionalnovarnostnih sistemov. Hitrost in posledična moč dogodkov, ki imajo neposreden in takojšen vpliv na dogajanje v državi, čeprav so se zgodili daleč stran, tudi na drugi celine, sta prisilili parlamente in vlade držav k doseganju sinergičnih učinkov vseh deležnikov nacionalnovarnostnih sistemov. Na področju notranje varnosti države je glavni deležnik policija, ki ji lahko pri opravljanju policijskih nalog pomaga marsikdo, vendar ji lahko najučinkoviteje in najuspešneje pomaga z velikim številom ljudi in materialno-tehničnimi sredstvi le oborožena sila države. Kajti le oborožena sila države ima na voljo večje število usposobljenih vojakov z materialno-tehničnimi sredstvi, ki lahko učinkovito in uspešno pomagajo policiji pri zagotavljanju notranje varnosti države. Parlamenti in vlade držav imajo zato izziv, kako uskladiti pooblastila oboroženih sil s pooblastili policije, z zavedanjem, da so oborožene sile brez pooblastil neučinkovite, s prevelikimi pooblastili pa neuspešne. Eden izmed pokazateljev, ali so bili parlamenti in vlade držav učinkoviti in uspešni pri zagotavljanju nacionalne varnosti, sta stopnja zaupanja prebivalcev države v oborožene sile in policijo ter stopnja občutka varnosti prebivalcev države.

Slovenska vojska in Policija potrebujeta nov koncept sodelovanja, saj se je mednarodno dogajanje, ki posledično vpliva na varovanje slovenske državne meje, spremenilo. Nov koncept sodelovanja Slovenske vojske in Policije bo moral temeljiti na strokovnih izhodiščih delovanj vojsk in policij, upoštevati bo moral, da bo Slovenska vojska delovala v skladu z vojaškimi tehnikami, taktikami in postopki, ter Policija v skladu s policijskimi tehnikami, taktikami in postopki.

³⁴ Zakonik o schengenskih mejah je v členu 2 točki 14 določil, da lahko opravlja naloge nadzora na meji kateri koli javni uslužbenec.

Literatura

1. *Bundes-Verfassungsgesetz*. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138> (19. 8. 2020).
2. *Deklaracija Sveta Evrope št. 690 z dne 8. maja 1979*. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101> (10. 7. 2020).
3. *Doktrina vojaške strateške rezerve (Vlada Republike Slovenije, št. 80300-2/2012/5, z dne 25. oktobra 2012)*.
4. *Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I) z dne 8. junija 1977*. Uradni list RS, št. 7/2019.
5. *Eurobarometer – 2019*. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/themeKy/18/groupKy/82> (15. 8. 2020).
6. *Kaj moramo vedeti o policijskih postopkih*. MNZ. Ljubljana. 2004.
7. *Kazenski zakonik*. Uradni list RS, št. 50/12 in naslednji.
8. *Obrambna strategija Republike Slovenije (Vlada Republike Slovenije, št. 80000-1/2012/4, z dne 7. decembra 2012)*.
9. *OECD – How is life 2020*. https://read.oecd-ilibrary.org/economics/the-share-of-people-who-feel-safe-has-increased-since-2010-12-in-more-than-half-of-oecd-countries_87429ba9-en#page1 (15. 8. 2020).
10. *Odklonilno ločeno mnenje sodnice dr. Jadranke Sovdat k odločbi št. u-i-28/16 z dne 12. 5. 2016, ki se mu pridružuje sodnica dr. Dunja Jadek Pensa*. Št. U-I-28/16-28 z dne 2. junija 2016.
11. *Odločba Ustavnega sodišča*. Št.: U-I-28/16-27 z dne 12. maja 2016.
12. *Potočnik, G., 2016. Sodelovanje vojske in policije v sodobni državi: primer Slovenije. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
13. *Pravila službe v Slovenski vojski*. Uradni list RS, št. 84/09.
14. *Pravilnik o izvajanju Zakona o nadzoru državne meje*. Uradni list RS. Št. 116/07 in naslednji.
15. *Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025 (Uradni list RS, št. 99/10)*.
16. *Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-2)*. Uradni list RS, št. 59/2019.
17. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Cankarjeva založba. Ljubljana 2014.
18. *Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice – Veliki senat. Primer N.D in N.T. proti Španiji. Zadeva: 8675/15 in 8697/15*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201353%22%5D%7D> (21. 8. 2020).
19. *Sodba Vrhovno sodišče Republike Slovenije. I Ips 98/2004 z dne 31. maja 2005*.
20. *Sporočilo Ustavnega sodišča Republike Slovenije z dne 10. junija 2016*. <https://www.us-rs.si/odlocba-ustavnega-sodisca-u-i-28-16-z-dne-12-5-2016/> (20. 8. 2020).
21. *Srednjoletni obrambni program Republike Slovenije 2018–2023 (SOPR 2018–2023)*.
22. *Uredba (EU) 2016/399 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o Zakoniku Unije o pravilih, ki urejajo gibanje oseb prek meja (Zakonik o schengenskih mejah)*. Uradni list, št. 77 z dne 23. 3. 2016.
23. *Uredba o obrambnem načrtovanju*. Uradni list RS, št. 51/13.
24. *Ustava Republike Slovenije*. Uradni list RS, št. 33/91-I in naslednji.
25. *Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. Zahteva za oceno ustavnosti št. 6.0-40/2015-9-SE z dne 2. 2. 2016*.
26. *Vojaška doktrina*. Vlada Republike Slovenije. PDRIU. 2006.
27. *Zakon o kazenskem postopku*. Uradni list RS, št. 32/12 in naslednji.

28. *Zakon o nadzoru državne meje. Uradni list RS, št. 35/10 in naslednji.*
29. *Zakon o nalogah in pooblastilih policije. Uradni list RS, št. 15/13 in naslednji.*
30. *Zakon o občinskem redarstvu. Uradni list RS, št. 139/06 in naslednji.*
31. *Zakon o obrambi. Uradni list RS, št. 103/04 in naslednji.*
32. *Zakona o organiziranosti in delu v policiji. Uradni list RS, št. 15/13 in naslednji.*
33. *Zakon o pravilih cestnega prometa. Uradni list RS, št. 82/13 in naslednji.*
34. *Zakon o prekrških. Uradni list RS, št. 29/11 in naslednji.*
35. *Zakon o službi v Slovenski vojski. Uradni list RS, št. 68/07.*
36. *Zakon o tujcih. Uradni list. Št. 1/18 in naslednji.*
37. *Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949. Uradni list RS, št. 7/2019.*

VKLJUČEVANJE ŽENSK V SPECIALNE SILE

INTEGRATION OF WOMEN INTO SPECIAL FORCES

Povzetek V prispevku ugotavljamo, da kljub prepoznavanju prednosti žensk pri izvajanju posebnih nalog specialnih sil še vedno ostaja precej vprašanj glede oblikovanja mešanih sestavov. Največje vprašanje predstavlja ohranjanje strogih fizičnih izbirnih meril za oba spola, ki po eni strani pomembno prispeva k vzdrževanju kohezivnosti enote in njene elitnosti v oboroženih silah ter družbi, po drugi strani pa zmanjšuje njeno dostopnost fizično šibkejšemu spolu. Premiki k vključevanju žensk v specialne sile so se v nekaterih državah že zgodili, v nobeni izmed teh držav pa s temi pristopi ne želijo oslabiti poslanstva in statusa specialnih sil. Prav to smo na podlagi izvedenih intervjujev ugotovili tudi na primeru Enote za specialno delovanje Slovenske vojske.

Ključne besede *Specialne sile, ženske v specialnih silah, izbirni postopek.*

Abstract The article notes that although the advantage of gender integration in the conduct of special assignments has been identified, there remains a considerable dilemma with regard to the formation of mixed-gender structures. The primary concern is to maintain strict physical selection criteria for both genders. These, on the one hand, make an important contribution to maintaining the cohesiveness of a unit and enabling members of the Special Forces to preserve their status of elite forces within the armed forces and the society, and, on the other hand, reduce their accessibility for a physically weaker gender. Some states have already accomplished partial shifts in the integration of women into Special Forces. Yet, through such measures, none of these states intend, by no means, to weaken the mission and status of Special Forces. Based on the conducted interviews, the above-stated findings were established in the case of the Special Operations Forces of the Slovenian Armed Forces.

Key words *Special Forces, women in Special Forces, selection process.*

Uvod Specialne sile¹ so posebna, nekonvencionalna in bojna vojaška organizacija, v kateri delujejo najbolj usposobljeni, izkušeni in vsestranski profesionalni pripadniki. V širšem smislu jih razumemo pogosto kot elitne in večnamenske sile, namenjene za izvajanje prednostnih operativnih ciljev, ki so za vojsko in tudi državo pogosto strateškega pomena. V ožjem smislu jih povezujemo večinoma z nalogami, ki zahtevajo hitre in diskretne odzive na posebne situacije po vsem svetu. Tak pogled, ki predstavlja specialne sile v luči posebnosti in ki ga bomo razumeli v prispevku, v splošnem zagotavlja, da so specialne sile ob pojavu določenih varnostnih situacij vedno prve na terenu ali kriznem žarišču. Zato štejejo pripadnike specialnih sil med najbolj izurjene in usposobljene za izvajanje neposrednih enostranskih operacij in nekonvencionalnega bojevanja, kar je glede na vrsto naloge in okolje, v katerem so, večinoma povezano tudi s poznavanjem tujih jezikov, običajev in kulture. Disperzija in raznovrstnost zmožnosti in veščin, ki jih zahteva od pripadnika specialnih sil sodobno varnostno okolje, vse bolj potiska v ospredje vprašanje ne samo strukturne, temveč tudi funkcionalne, delitve dela specialnih sil pri odzivanju na vse zahtevnejše varnostne izzive. Prepoznavanje prednostnih lastnosti žensk pri tej delitvi dela lahko pomeni bistven premik v razvoju sicer tradicionalno izrazito moške organizacije specialnih sil.

Namen prispevka² je izpostaviti problematiko vključevanja žensk v specialne sile v sodobnem mednarodnem varnostnem okolju na podlagi analize treh pomembnih dejavnikov, in sicer (1) varnostnega okolja, s katerim analiziramo spreminjanje tradicionalne vloge specialnih sil, (2) popolnjevanja specialnih sil, s katerim preučujemo merila izbora za vstop v to organizacijo ter odprtost oziroma enakovrednost prijav za ženske in moške, ter (3) perspektive žensk v specialnih silah, s čimer preučujemo možnosti za prilagoditev delovanja specialnih sil pri izvajanju vse zahtevnejših nalog. Prispevek temelji na kvalitativnem raziskovanju, ki ga osredinjata kvalitativna analiza podatkov in študija primera z usmerjenimi strukturiranimi intervjuji, izvedenimi s predstavniki Enot za specialno delovanje (v nadaljevanju ESD) Slovenske vojske (v nadaljevanju SV).

Cilj prispevka je poiskati odgovore na vprašanja, ki se nanašajo na to, kako sodobno mednarodno varnostno okolje vpliva na vključevanje žensk v specialne sile, koliko je način popolnjevanja specialnih sil (merila in izbor) prilagojen ženskemu spolu, koliko specialne sile zaznavajo prednosti vključevanja žensk glede na trende mednarodnega varnostnega okolja ter kako v specialnih silah dojemajo možnost po prilagoditvi določenih standardov in zahtev usposabljanja, ki bi omogočali ženskam lažje vključevanje v enoto. Pri tem obravnavamo tudi vse bolj aktualno vprašanje

¹ V prispevku se bomo pri kategorizaciji njihovih nalog opirali na Natovo oziroma zavezniško združeno doktrino za specialno delovanje. Doktrina izpostavlja tri temeljne naloge specialnih sil, in sicer neposredne akcije (angl. Direct Action), specialno izvidovanje (angl. Special Reconnaissance) in vojaško pomoč (angl. Military Assistance) (AJP-3.5, 2016).

² Prispevek je rezultat znanstvenoraziskovalne dejavnosti Centra vojaških šol. Nastal je na podlagi širše raziskave z naslovom *Perspektiva žensk v specialnih silah na primeru Slovenske vojske pod mentorstvom mag. Pavla Vuka iz Sektorja kateder vojaških ved. Izsledki raziskave so pri avtorjih prispevka in v repozitoriju Knjižnično-informacijskega in založniškega centra Slovenske vojske.*

specialnih sil o smiselnosti prilagoditve meril izbora in izobraževalnih programov za tiste vloge, v katerih je ženska perspektiva še posebej izpostavljena. V sklepu prispevka strnemo teoretične in empirične ugotovitve v obliki diskurza, v katerem predstavimo mogoče smeri razvoja ESD z vidika perspektive vključevanja žensk v njihovem delovanju.

Raziskovanje tematike o primernosti in načinih vključevanja žensk v specialne sile je tako v mednarodnem kot nacionalnem okolju razmeroma novo. V literaturi in praksah držav se pojavlja zlasti v zadnjem desetletju. Izkušenj in analiz o učinkovitosti vključevanja in delovanja žensk v specialnih silah še ni dovolj, da bi lahko iz njih oblikovali splošni vzorec, saj so analize opravljene večinoma na podlagi predvidevanj in teoretičnih simulacij. Prav tako se prakse držav na tem področju izrazito razlikujejo. Kljub ugotovljenim pomanjkljivostim v literaturi ocenjujemo, da bo zaradi dinamičnih varnostnih okoliščin izkoriščanje sposobnosti žensk v specialnih silah tematika, ki bo v prihodnosti dobila vedno več pozornosti v vojaško-sociološkem raziskovanju. Obravnavana tematika še ni bila raziskana v slovenskem prostoru, kar je predstavljalo raziskovalcem svojevrsten in hkrati zanimiv izziv pri nastajanju njene izvirnosti.

1 VLOGA ŽENSK V SPECIALNIH SILAH V SODOBNEM MEDNARODNEM VARNOSTNEM OKOLJU

Literatura namenja precej pozornosti vprašanju negotovosti in zahtevnosti sodobnega mednarodnega varnostnega okolja. Lind (2004, str. 12–16) na primer v svojih raziskavah o razumevanju četrte generacije vojskovanja opisuje sodobne vojne kot manjše in lokalno usmerjene, temelječe na kulturni komponenti, raznovrstne ter bolj politične kot v preteklosti. Tudi Smith (2006, str. 267–270) ugotavlja, da se je zgodil premik v paradigmi vojskovanja od meddržavnih vojn do vojn z neposrednim stikom s civilnim prebivalstvom. Pri tem izpostavlja (prav tam), da danes potekajo boji v središču urbanega življenjskega okolja, v kontekstu ponavljajočih se konfliktov, ki se večinoma zgodijo med nedržavnimi akterji. Creveld (2009, str. 197) je v svojem delu že leta 2009 ugotovil, da bo v prihodnosti varnostno okolje sestavljeno predvsem iz konfliktov nizke intenzivnosti, kar bo zahtevalo drugačne vrste oboroženih sil, kot jih poznamo danes.

Zapleten spekter varnostnih groženj sodobnega sveta nas sili k širšemu razumevanju varnosti. Tako razumevanje varnosti postane še težavnejše, če upoštevamo, da večina groženj prihaja iz tako imenovane »sive cone«.³ Cone kot stanja med vojno in mirom, v katerem lahko državni in nedržavni udeleženci uporabljajo različne oblike groženj, prisil, vohunjenja, sabotaže, političnih in gospodarskih pritiskov, propagando,

³ Določene države in tudi nedržavni akterji, kot je na primer tako imenovana Islamska država, so usmerjeni k razvijanju svojih sposobnosti za delovanje v sivi coni, saj se s konvencionalnimi silami ob tehnološkem zaostanku za največjimi in razvitimi državami, kot so države članice Nata, ne morejo enakovredno meriti. Omenjeno dejstvo v temeljih spreminja razumevanje sodobne varnosti (Moon, 2018, str. 2).

kibernetska orodja, grožnjo uporabe sile in samo uporabo sile za doseganje vojaških in političnih ciljev.

Veliko sodobnih izzivov mednarodnega varnostnega okolja poteka prav v sivi coni pod pragom vojne, kar pogosto onemogoča uporabo klasičnih konvencionalnih vojaških enot. V teh okoliščinah predstavljajo močne, sposobne in povezljive specialne sile pomemben dejavnik doseganja kratkoročnih in srednje- ter dolgoročnih vojaških in političnih ciljev. Moon ugotavlja, da je uporaba specialnih sil glede na njihovo usposobljenost, izurjenost in zmožnost dinamičnega prilagajanja številnim nalogam najprimernejši odgovor za obrambo in odvrčanje groženj iz tako imenovane sive cone.⁴ Zaradi te prilagodljivosti so specialne sile zanimive tudi za politično vodstvo, saj se lahko to z njihovo uporabo izogne javnemu neodobravanju nad nameščanjem številčnih in dragih konvencionalnih sil. Specialne sile sicer pustijo manjši odtis, kljub temu pa so sposobne zagotoviti politične cilje z bistveno zmanjšanimi stroški v primerjavi s številčnimi konvencionalnimi silami (Moon, 2018, str. 1–2).

Kordiš in Jazbec (2018, str. 43) v razmišljanjih o perspektivi specialnih sil v sodobnem mednarodnem varnostnem okolju posežeta še globlje z navedbami, da specialne sile omogočajo državam odziv z vojaškim instrumentom, vendar ne nujno tudi z vojaško silo, torej omogočajo uresničevanje vojaških in političnih ciljev brez bojevanja. Z uveljavljanjem inovativnih rešitev in učinki delovanj specialnih sil, ki pogosto presegajo taktično vrednost konvencionalnih vojaških sil, lahko te vidno pomagajo prispevati k spoprijemanju z viri tveganj in groženj nacionalni in mednarodni varnosti. Sposobnost delovanja specialnih sil v tako raznovrstnem, negotovem in spremenljivem okolju, v katerem tveganja pogosto niti ne moremo dovolj natančno predvideti, zahteva ustrezne prilagoditve tudi v njihovem delovanju, in sicer v obliki iskanja različnih strukturnih in zmogljivostnih kombinacij ter sinergij pri izvajanju vse zahtevnejših specialnih nalog. V tem smislu lahko preučevanje ženske vloge in vključevanje žensk v specialne sile predstavljata nov pogled na razvoj sodobnih specialnih sil.

1.1 Ženske v specialnih silah

Zahteve sodobnega mednarodnega varnostnega okolja kažejo na to, da bodo ženske v oboroženih silah postajale vse bolj prepoznane kot nepogrešljiv sestavni del sodobnega bojevanja. Pri zagotavljanju enakih možnosti žensk in moških v oboroženih silah tako ni več vprašanja enakopravnosti, temveč ostaja predvsem pomislek o zmožnostih in doseganju ustrezne usposobljenosti za opravljanje posebnih nalog. Ženske v vojski so bile in tudi bodo občutljiva tematika. Avtorji Reis, Gonçalves, Menezes in Kaczynska (2020, str. 282–283) kljub temu prepoznavajo pozitiven trend

⁴ *Podoba sodobnih specialnih sil večine Natovih držav članic sta v zadnjih dvajsetih letih močno oblikovali vojni v Afganistanu (2001) in Iraku (2003). Vrednost njihove uporabe za doseganje posebnih, praviloma strateških, ciljev v obeh vojnah je bila izjemna, kot je bil izjemen tudi napredek v njihovem razvoju. Številne članice zavezništva so specialne sile številčno okrepile, opremile s sodobno opremo in oborožitvijo ter organizirale v samostojna poveljstva za specialno delovanje, enakovredna poveljstvom drugih komponent oboroženih sil (na primer Kordiš in Jazbec, 2018, str. 42; Moon, 2018, str. 3).*

na tem področju, saj je v začetku 21. stoletja večina zahodnih demokratičnih držav povečala število žensk v svojih vrstah tudi na račun odprave omejitev za ženske pri opravljanju določenih vojaških dolžnosti. K temu je bistveno pripomogla odločitev ZDA leta 2015, s katero so odprli vse vojaške dolžnosti za ženske. Gre za odločitev, ki so jo nekateri označili kot kontroverzno in politično motivirano.

1.1.1 Vključevanje žensk v specialne sile

Prilagajanje oboroženih sil⁵ nenehnim spremembam varnostnega okolja postavlja v ospredje tudi vprašanje spremenjene, bolj inkluzivne, vloge žensk pri izvajanju njihovega poslanstva. Te spremembe za organizacijo, kot so oborožene sile, niso vedno preproste in lahko trajajo desetletja, da se dokaže oprijemljiv napredek. Oborožene sile se pri uveljavljanju sprememb opirajo na visoko usposobljenost in izurjenost svojih pripadnikov. Tako dokazujejo svojo zrelost pri dojemanju sodobnega mednarodnega varnostnega okolja in tudi pomena vključevanja žensk v svojo strukturo. Pri tem ne smemo zanemariti voditeljstva z visokimi etičnimi in moralnimi standardi, ki je v procesih ključ do uspešnega vodenja in oblikovanja enot. Jantzi-Schlichter (2019, str. 3) na podlagi zgodovinskih spoznanj ugotavlja, da so za uspešno vključevanje spolov nujni enaki standardi, čim manjše spremembe, vzpostavljanje timske kohezije, kakovostno vodenje in enaka obravnava žensk in moških v vseh vidikih, tudi pri napredovanju znotraj karijerne poti. Na koncu ni pomembno, ali elitne specialne sile predstavljajo ženske ali moški, temveč to, da so izbrani najboljša možnost za izvedbo naloge.

Vključevanje žensk v bojne enote, h katerim spadajo tudi specialne sile, v zadnjih letih po ugotovitvah Kamarcka (2016, str. 2) vse bolj napreduje, čeprav zelo različno. Prakse držav glede vključevanja žensk v bojne enote se razlikujejo in večinoma izhajajo iz posamičnih nacionalnih izkušenj. Nekatere države tako ženskam dovoljujejo vključevanje v bojne enote, druge ne.⁶ Nekatere države so to možnost podelile ženskam iz kratkoročnih političnih vzrokov kot del politične kampanje med volitvami (na primer ZDA). Druge so to možnost uveljavile oziroma razširile zaradi majhne populacije kot del miselnosti, da lahko tako ženske kot moški enako prispevajo h krepitvi varnosti (te države so na primer Velika Britanija, Kanada, Portugalska, tudi Slovenija). Tretji so to naredili zaradi dolgoročnih političnih vzrokov kot odziv na pritiske nacionalne ali mednarodne politike (na primer Afganistan). Le malo držav pa se je odločilo za vključevanje žensk v vojaške bojne enote zaradi povečanja svoje učinkovitosti (Kristiansen, 2017, str. 1).

⁵ *Oborožene sile so v splošnem ena tistih organizacij, ki se znajo in morajo hitro prilagoditi vsakemu okolju, in hkrati organizacija, v kateri je pomembna uspešno opravljena vsaka naloga s sposobno, psihofizično pripravljeno in timsko izurjeno enoto (Jantzi-Schlichter, 2019, str. 6).*

⁶ *V ZDA je bila šele leta 2015 sprejeta odločitev, da se lahko ženske vključujejo v vse bojne enote oboroženih sil (Kamarck, 2016, str. 2). V Kanadske oborožene sile se lahko ženske popolnoma vključujejo od leta 2001 (Lane, 2016, str. 466). Norveška je to možnost za ženske podprla že leta 1985, vendar je bila njihova udeležba ves čas nizka (Ponniah, 2017, str. 2).*

Ameriška raziskovalna ustanova Rand (Szayna in drugi, 2015, str. 6, 223–230) je leta 2015 objavila rezultate študije, v kateri je preučevala možnosti vključevanja žensk v ameriške specialne sile. Raziskovalci so izhajali iz teze, da so enaki standardi za ženske in moške pri vključevanju v specialne sile nujni za uspešnost enote pri izvajanju zahtevnih nalog. V študiji je sodelovalo 7618 anketirancev, kar je nekaj več kot 50 odstotkov vseh pripadnikov ciljne skupine. Rezultati raziskave so pokazali, da ženske ne bi bile enako sprejete v specialnih silah, če bi vstopale v enoto na podlagi njim prilagojenih izbirnih meril.⁷ Zanimivo je tudi, da ženske, ki si želijo delovati v specialnih silah, ne želijo drugačne obravnave in drugih meril. Raziskava tako ugotavlja, da poleg standardov, ki bi morali ostati enaki, ženske ne bi smele biti prednostno obravnavane. Vsak poskus integracije žensk z drugačno in prilagojeno obravnavo bi lahko vplival na zmanjšanje kohezije specialnih sil. Pričakovanja morajo biti pri tem racionalna, saj je vključevanje žensk v specialne sile proces, ki že v temeljih počasi poteka.

Randova raziskava je pokazala tudi, da si večina podčastnikov iz specialnih sil ne želi sodelovati v mešanih timih. K obrazložitvi spadajo zaskrbljenost nad ustrezno kohezijo, favoriziranjem, družinskimi težavami, pripravljenostjo enote in skrb za higieno. Njihova mnenja imajo relativno vrednost, saj niso mogla biti podkrepljena z izkušnjami, ker še nihče izmed njih ni deloval v takih timih. Poznamo pa tudi drugo, optimistično plat interpretacije sodelujočih v Randovi raziskavi, tj. možnost, da bi bili moški navdušeni nad motivacijo in usposobljenostjo svojih sobork, ki bi jim uspelo opraviti izbirni postopek v specialnih silah. Z večjo vključenostjo žensk v delovno okolje, v katerem prevladujejo moški, bi se morda to stereotipno vedenje moških sčasoma zmanjšalo ali spremenilo (Szayna in drugi, 2015, str. 223–230).

Pri vključevanju žensk se je v omenjeni raziskavi kot največja skrb pokazala kohezija (podobno tudi Glicken Turnley, et al., 2014, str. 92). Vzrok je predvsem ta, da vojaške enote pogosto izražajo moško osebnost, ki se uporablja za motiviranje vojakov in ustvarjanje agresije, nujne za uspešnost v vojni. Ženske bi lahko pri tem zaradi čustvenih nagnjenj preveč odvrnile usmerjenost ekipe specialnih sil od ciljev nalog. Vsak argument v povezavi z vključevanjem žensk v specialne sile, naj si bo pesimističen ali optimističen, lahko predstavlja pomembno podlago za njihov prihodnji razvoj, tudi zato, ker ženske nikoli niso bile del takih specialnih timov, temveč so bile le v podpornih vlogah.

Veliko več raziskovalnih študij je bilo izvedenih na drugih, nebojnih vojaških enotah in njihove ugotovitve so bile prav nasprotno, torej, da so učinki integracije spolov na kohezijo enote zanemarljivi. Tudi Randova raziskava, kljub pomislekom sodelujočih v njej, poudarja, da razlike med spoloma naj ne bi vplivale na kohezijo enote, saj je ta precej odvisna od dobrega vodenja enote in doprinosu sodelujočih k opravljeni nalogi (Szayna in drugi, 2015, str. 223–230). Podobno ugotavlja tudi Kristiansen

⁷ *Podobno izkušnjo je v praksi doživela Kanada leta 1989, ko je bila zaradi različnih (prilagojenih) meril močno ogrožena integracija žensk v pehotne enote kanadske vojske.*

(2017, str. 7), ko navaja, da so različne vloge (predstavljene bodo v nadaljevanju prispevka), v katerih lahko ženske izpostavijo svojo vrednost, zato bi morale biti kultura in vrednote, ki jih razvijajo v specialnih silah, bolj odprte za ženske.

1.1.2 Prednosti vključevanja žensk pri izvajanju pomembnih nalog specialnih sil

Specialne sile večine Natovih držav članic opravljajo tri temeljne naloge, in sicer specialno izvidovanje, direktne akcije in vojaško pomoč. V nadaljevanju bomo za vsako izmed teh nalog poskušali opredeliti pozitivne lastnosti integracije žensk v specialne sile.

Specialno izvidovanje

Specialno izvidovanje predstavlja aktivnost zbiranja obveščevalnih podatkov. S to aktivnostjo se zapolnjuje primanjkljaj pri zbiranju podatkov na operativni in strateški ravni, kadar jih v oteženih okoliščinah izvidniško-obveščevalni organi konvencionalnih sil ne morejo pravočasno ali dovolj natančno zagotoviti (Kristiansen, 2017, str. 5). Z vključevanjem žensk v izvajanje aktivnosti specialnega izvidovanja je v nekaterih primerih mogoče pridobiti kakovostnejše obveščevalne podatke, zlasti v tistih kulturah, v katerih je interakcija med ženskami in moškimi strogo omejena. Pripadnice lahko pridobijo pomembne podatke znotraj ženske populacije v lokalni skupnosti.

Kristiansen (2017, str. 4) kot primer praktičnega sodelovanja žensk pri specialnem izvidovanju izpostavlja pomen ženskih skupin za delovanje (angl. *Female Engagement Teams*), ki jih je namensko oblikovala ameriška vojska v Afganistanu v letih 2009 in 2010. Skupine so bile sestavljene izključno iz ženskih vojakinj, podčastnic in častnic, namenjene pa so bile vzpostavitvi vzajemnega zaupanja v lokalno žensko populacijo, s katero so se srečevale med patroljiranjem. Kljub nekaterim kritikam in dvomom o uspešnosti delovanja ostaja prepričanje, da bi lahko ženske skupine uspešneje dostopale do občutljivih informacij, ki moškemu spolu zaradi kulturnih razlik niso bile dosegljive, če bi bile za te naloge predhodno tudi ustrezno usposobljene.

Direktne akcije

Kordiš in Jazbec (2018, str. 22) navajata, da se direktne akcije od operacij konvencionalnih sil razlikujejo predvsem v ravni tveganja, uporabi tehnik delovanja in stopnji natančnosti pri doseganju učinkov. Direktne akcije so usmerjene proti natančno določenim ciljem, ki imajo strateški ali operativni pomen, zato predstavljajo visoko tveganje za svoje sile. Pri teh akcijah sta najizrazitejši fizična pripravljenost posameznikov in posebna oprema. Enota je sestavljena iz izključno najboljših fizično pripravljenih posameznikov, da bi lahko bila pri izvedbi nalog uspešnejša, hitrejša in natančnejša. Glede na to, da so ženske, ki želijo delati v specialnih silah, v povprečju fizično šibkejše od moških, je vključevanje žensk v izvajanje direktnih akcij na prvi pogled precej omejeno ali skoraj nično. Kljub omejenim možnostim vključevanja žensk v direktne akcije Kristiansen (2017, str. 4) njihovo vlogo v teh akcijah povezuje

s posrednim psihološkim učinkom na nasprotnika, in sicer kot subjekt presenečenja. Podobno kot pri specialnem izvidovanju je tudi pri izvajanju direktnih akcij lahko prednost žensk ta, da imajo v nekaterih primerih možnost dostopa do lokacij, na katerih moški zaradi kulturnih posebnosti okolja ne bi bili uspešni.

Vojaška pomoč

Vojaška pomoč obsega širok spekter aktivnosti s ciljem podpore prijateljskim državam pri njihovi obnovi z usposabljanjem, svetovanjem, mentoriranjem in izvajanjem skupnih nalog. Vojaška pomoč z raznovrstnimi dejavnostmi specialnih sil, za razliko od direktnih akcij, poteka v vseh petih fazah procesa konflikta, in sicer s prikritim konfliktom, prepoznavanjem konflikta, začetkom konflikta, resničnim konfliktom, koncem konflikta (na primer Potočan, 2005, str. 570–576). Naloge vojaške pomoči vključujejo tudi sodelovanje z lokalnimi, regionalnimi in nacionalnimi vodstvenimi strukturami ali organizacijami kakor tudi aktivnostmi podpore in vplivanja na lokalno prebivalstvo (Kordiš in Jazbec, 2018, str. 15).

Tudi na tem področju Kristiansen (2017, str. 7) prepoznava prednosti vključevanja žensk v skupine, ki izvajajo vojaško pomoč, v tem, da se lahko neposredno vključijo v proces izvajanja pomoči lokalnemu prebivalstvu, ki je dostopno samo ženskam (na primer v Afganistanu in Iraku). Poleg neposredne vloge lahko ženske pri izvajanju nalog vojaške pomoči posredno sporočajo lokalni moški populaciji, ki imajo v teh državah tradicionalno večjo vlogo v družbi, in sicer, da je mogoče delati skupaj z ženskami ter da je mogoča integracija žensk tudi v varnostne strukture, v katerih lahko prispevajo pomemben delež k razvoju in bolj kakovostnemu opravljanju vojaških in varnostnih nalog.⁸

1.2 Izkušnje držav pri vključevanju žensk v specialne sile

Dinamika popolnjenja oziroma oblikovanja ženskih enot je odvisna od formalnopравnih okvirov posamezne države kakor tudi od kulturnega in sociološkega dojemanja potreb po ženskah v specialnih silah. Glede na razvoj in izzive dinamičnega varnostnega okolja, v katerem danes živimo, je večina držav formalizirala možnost vključevanja žensk v bojne enote in tudi specialne sile. Izkušnje kažejo, da se stvari zapletejo, kadar gre za udejanjanje vključevanja v praksi. V nadaljevanju izpostavljam pomembnejša razmišljanja in praktične dosežke držav pri vključevanju žensk v specialne sile glede na dosegljive virov, in sicer Norveške, ZDA, Velike Britanije, Portugalske, Kanade in Izraela.

⁸ *Praktičen primer, v katerem se je prisotnost žensk v enotah za specialno delovanje pri izvajanju vojaške pomoči izkazala kot koristna, je primer norveških specialnih sil v Afganistanu. Norveške specialne sile so bile zadolžene za razvoj specialnih enot afganistanske policije. S pomočjo žensk v svojih vrstah so Norvežani uspeli prepričati Afganistanke o ustanovitvi povsem ženskega voda znotraj specialne enote policije. Kljub številnim začetnim pomislekom, zlasti moškega dela afganistanske družbe, se je izkazalo, da je bil vod zelo dobrodošla dodana vrednost predvsem pri aretacijah. Ženske so preiskovale žensko populacijo, pridobivale določene informacije in delovale na območjih, na katera moški niso imeli dostopa (Kristiansen, 2017, str. 7).*

Norveška predstavlja na področju vključevanja žensk v specialne sile unikum,⁹ saj imajo v državi prvo specialno enoto na svetu, ki jo sestavljajo samo ženske. Poznamo jo pod imenom *Jegertruppen* in je del poveljstva norveških specialnih sil s specialnim izvidništvom v urbanem okolju kot primarno nalogo. Enota je bila ustanovljena leta 2014 na podlagi pozitivnih izkušenj iz vojne v Afganistanu. Z vključevanjem žensk v specialne sile so udeležili operativno potrebo po interakciji z žensko populacijo na območju delovanja (Korpela, 2016, str. 1).¹⁰ V **ZDA** predstavljajo specialne sile še zmeraj veliko oviro za integracijo žensk, in sicer zaradi zahtevnih fizičnih standardov (Swick in Moore, 2018). Kljub temu ženske že nekaj let podpirajo specialne sile kot del t. i. kulturnopodpornih skupin (angl. *Cultural Support Teams*), ki imajo posebno in nekajtedensko dodatno usposabljanje, nujno za uspešno sodelovanje pri posebnih podpornih nalogah specialnih sil (Owen, 2015, str. 5). Pozitivne izkušnje delovanja kulturnopodpornih skupin v okviru specialnih sil do neke mere prodrejo v razmišljanje pripadnikov oboroženih sil ZDA o večjem izkoriščanju pozitivnih vidikov vključevanja žensk v specialne sile (glej tudi preglednico 1). Podobno kot v ZDA so se tudi v **Veliki Britaniji** leta 2018 odločili, da se lahko ženske, ki služijo v britanski vojski, vključujejo v bojne enote. Tako so dobile možnost za opravljanje dolžnosti v znameniti specialni enoti SAS (angl. *Special Air Service*), specialni enoti kraljeve mornarice (angl. *Royal Marines Commandos*) in pomorskih specialnih silah (angl. *Special Boat Service*). V britanskih oboroženih silah poudarjajo, da se standardi zato ne bodo spreminjali. Kljub temu pa te spremembe ocenjujejo kot dobrodošle, predvsem v smislu ustvarjanja priložnosti za ženske v oboroženih silah (UK Army, 2018). **Portugalska** prav tako omogoča ženskam vključevanje v vse vojaške enote, čeprav v praksi še nobeni ni uspelo priti med najelitnejše, tj. specialne sile. Zaskrbljenost portugalskih specialnih sil se kaže predvsem v tem, da bi z vključenostjo žensk v svoje vrste začeli zniževati standarde, kar bi vodilo v nekonkurenčnost s specialnimi silami preostalih držav. Posebnost predstavljajo portugalske padalske enote kot vrsta specialnih sil, v katerih veljajo milejša merila za ženske. Ta sprememba meril, kot odraz preteklih pozitivnih izkušenj, je sicer pripomogla k uspešni integraciji žensk, vendar le v padalske enote (Reis, Gonçalves, Menezes in Kaczynska, 2020, str. 286–287). Tako kot v ameriških in britanskih sta tudi v **kanadskih** specialnih silah pri izbirnem postopku

⁹ Ustanovitev ženske specialne enote je samo eden izmed mejnikov v norveški vojski. Leta 2015 je na primer, kot prva država članica Nata, uvedla obvezno služenje vojaškega roka za ženske. Ob tem pa izvajajo še različne druge ukrepe za odpravo neenakosti med spoloma. Eden izmed njih se nanaša na uvedbo enotnih prostorov za ženske in moške. Študije so namreč pokazale, da sobivanje v skupnih prostorih prinaša večjo kohezijo ter zmanjšuje morebitna neželena spolna nadlegovanja. Norveške oborožene sile si želijo do leta 2020 povečati delež žensk v svoji sestavi na 20 odstotkov (Korpela, 2016, str. 2).

¹⁰ Izbirni postopek za vstop v norveške ženske specialne sile *Jegertruppen* je vse prej kot preprost. Poleg zahtevnega izbirnega postopka je treba uspešno opraviti še leto dni trajajoče usposabljanje, ki prav tako obsega zahtevne psihofizične obremenitve, sestavljene iz dolgih pohodov z obremenitvijo na zahtevnem (gorskem ali arktičnem) terenu, usposabljanja iz protiterorističnega delovanja in urbanega vojskovanja, skokov s padali in sposobnosti preživetja v naravi. Visok osip žensk je glede na zahtevne standarde izbirnega postopka za Norvežane povsem normalen, saj želijo pridobiti le najbolj fizično vzdržljive in sposobne ženske ter tako ohraniti visoko raven znanja, usposobljenosti in izurjenosti enote. Zaradi različnih fizičnih zmogljivosti žensk in moških ter zmanjšanja morebitnih poškodb so nekoliko prilagodili standarde, vendar le pri nošenju najtežjih bremen (pripadnice nosijo na primer 30-kilogramske nahrbtnike, medtem ko morajo biti moški pripadniki specialnih sil sposobni nositi 45-kilogramske nahrbtnike) (Korpela, 2016, str. 2; Braw, 2016, str. 4).

poudarjeni predvsem fizična moč in kondicija. Tudi pri njih zaradi teh vzrokov služi zelo malo žensk, zlasti v poveljstvu specialnih sil ter v specialni enoti za kemijske, biološke in radioaktivne incidente.¹¹ Pri tem ocenjujejo, da bi bile za uspešnejše vključevanje žensk v specialne sile nujne večje sociološke in kulturne spremembe znotraj specialnih sil, v katerih bi se poleg natančno opredeljenih fizičnih meril upoštevale tudi profesionalne lastnosti posameznikov za opravljanje posebnih, na primer obveščevalnih, dejavnosti (Brewster, 2018, str. 2). Zaradi zanimivega pristopa in prepoznavanja vrednosti vključevanja žensk v specialne sile, zlasti v zadnjem obdobju, v primerjavo vključujemo še **Izrael**. Čeprav je zaradi visokih fizičnih standardov vstop v specialne sile tako kot v preostalih omenjenih državah zelo omejen, pa v zadnjem času precej vlagajo v večje vključevanje žensk v te enote na podlagi vodila »Če si zmožen opraviti nalogo, ni bistveno, ali gre za žensko ali moškega.«¹² V izraelskih oboroženih silah so ženske na območjih visokega tveganja prepoznane kot manjša grožnja nasprotniku, za kar jim priznavajo določeno prednost. Poleg tega so po mnenju Parda (bivšega direktorja izraelske obveščevalne službe MOSAD) sposobne doseči zahteven cilj na precej bolj sofisticiran način kot moški. Pardo izpostavlja ženske kot odlične akterke na tehnološkem področju, v kibernetnem vojskovanju, analitiki, obveščevalnih dejavnostih kot tudi pri opravljanju operativnih nalog (Shoan in Lam, 2018, str. 3).

Vzroki počasne integracije žensk v specialne sile so večinoma v zelo visokih fizičnih standardih, ki jih večina žensk težko dosega. Specialne enote teh standardov ne želijo zniževati oziroma prilagajati, saj se bojijo znižanja kakovosti in kohezivnosti enote ter posledično elitnega statusa. Tudi tradicionalno razmišljanje, da so specialne sile večinoma v domeni moških, zavira hitrejše vključevanje žensk v specialne enote. Kljub tem kritičnim pogledom pa na podlagi izkušenj drugih držav prepoznavamo pozitivne premike v prepoznavanju vloge žensk pri opravljanju posebnih nalog specialnih sil, predstavljene v preglednici 1. ZDA, Norveška in Portugalska so tako na podlagi izkušenj prepoznale potrebo po vključevanju žensk v specialne sile zaradi kulturnih in socioloških dejavnikov. Pozitiven trend razvoja specialnih sil lahko pričakujemo tudi na podlagi vzora Norveške pri ustanovitvi ženske specialne enote. Izkušnje iz delovanja specialnih sil v Afganistanu in Iraku prav tako prispevajo k vzpodbujanju razmišljanja oboroženih sil o tem, kako bi lahko bolje in uspešneje podprli vključevanje žensk v bojne enote oboroženih sil. Zaznali smo še zanimiv premik v razmišljanju oboroženih sil, pri čemer je vse bolj poudarjen pomen vrednotenja po sposobnostih, in ne več po spolu (na primer Izrael). Ti premiki lahko

¹¹ *Nekatere pripadnice so se poskusile vrniti tudi v najelitnejšo kanadsko enoto za boj proti terorizmu, t. i. Joint Task Force-2 (JTF-2), vendar jim to ni uspelo, saj enota slovi po težkem izbirnem postopku. Lane (2017, str. 477–478) izpostavlja ugled in sloves kanadskih specialnih sil, ki jih označuje kot »posebne može«, ki so deležni posebnega urjenja in izvajajo posebne naloge. Zaradi izjemno naporega izbora ga opravijo le »posebni izbranci«, katerih fizične zmogljivosti bistveno presegajo sposobnosti vojaških kolegov iz drugih enot. Pripadnike specialnih sil zaradi teh sposobnosti poimenujejo kot »neustavljivi duh bojevnika«, ki je bolj prefinjen od orožja ali napredne taktike. Njihove naloge zahtevajo jeklene može, diplomatske bojevnike, katerih fizične lastnosti se ujema s temeljnimi moralnimi dejavniki: razumom, drznostjo, vztrajnostjo in pogumom.*

¹² *Veliko je tudi kritikov vključevanja žensk v bojne in specialne enote izraelskih oboroženih sil, ki zagovarjajo tezo, da so te dolžnosti za ženske fizično prenaporne. Svoje trditve argumentirajo z raziskavami, da ženske v teh enotah utrpijo dvakrat več poškodb kot njihovi moški kolegi (Tower Magazin, 2016, str. 3).*

v prihodnosti po eni strani omogočijo ženskam večjo perspektivo za aktivnejše in množičnejše vključevanje v specialne sile, po drugi strani pa lahko predstavljajo tudi dobro izhodišče za nadaljnji razvoj sodobnih specialnih sil. Norveške oborožene sile so dosegle pomemben ideal pri vključevanju žensk v specialne sile. Prihodnji trend razvoja specialnih sil v zavezniških in tudi drugih demokratičnih državah po vzoru enote *Jegertroppen* bo pokazatelj njihove prave perspektive. Vedno namreč ostaja nevarnost, da bodo enote, kot so *Jegertroppen*, veljale le za drugorazredne (Korpela, 2016, str. 2; Braw, 2016, str. 7).

Preglednica 1:
Pozitivni vidiki
vključevanja
žensk v
specialne sile

	Pozitivni vidiki vključevanja žensk v specialne sile
Varnostno okolje	<ul style="list-style-type: none"> • hitreje zaznavanje varnostnih situacij • učinkovitost spolno mešanih skupin • mreženje informacij in krepitev stikov v lokalnem okolju • psihološki učinek na nasprotnika
Popolnjevanje specialnih sil	<ul style="list-style-type: none"> • enakovredne možnosti vključevanja v bojne enote • motiviranost za spoprijemanje z izbirnimi merili • prestiž elitnih sil
Perspektiva žensk v specialnih silah	<ul style="list-style-type: none"> • oblikovanje ženskih specialnih enot • vzpostavitev ženskih skupin za posebne naloge • vrednotenje sposobnosti, in ne spola

2 POPOLNJEVANJE ENOTE ZA SPECIALNO DELOVANJE SLOVENSKE VOJSKE IN PERSPEKTIVA ŽENSK

Za ugotavljanje problematike popolnjevanja z ženskimi pripadnicami in v splošnem njihove perspektive v luči spreminjajoče se tradicionalne vloge specialnih sil v sodobnem mednarodnem varnostnem okolju smo v ESD Slovenske vojske izvedli usmerjene strukturirane intervjuje. V intervjuju je ciljno sodelovalo pet pripadnikov te enote z dolgoletnimi poveljniškimi izkušnjami (povprečno osem let). Tako smo lahko relevantno ocenili vidik vključevanja žensk s perspektiv poveljujočega in pripadnika enote. Hkrati je bil ta izbor intervjuvancev zaradi dolgoletnih izkušenj iz delovanja ESD pomemben pojasnjevalni okvir širše perspektive razvoja sodobnih specialnih sil v zavezniških in partnerskih državah.

Vprašanja intervjuja smo razdelili v tri med seboj povezljive dele. V prvem splošnem delu smo dobili vpogled v njihove izkušnje o obravnavani tematiki. V drugem delu smo s posebnimi vprašanji poskušali dobiti čim natančnejše odgovore o načinu popolnjevanja ESD, o vstopnih in izobraževalnih merilih, prednostih in slabostih

morebitnih prilagojenih meril za ženske, o zanimanju žensk za delo v ESD ter vplivih ženskih pripadnic (tudi na poveljniških dolžnostih) na kohezivnost enote. Na koncu smo jih še povprašali o morebitnih dodatnih razmišljanjih o obravnavani tematiki.

2.1 Poznavanje problematike vključevanja žensk v specialne sile z vidika intervjuvancev

S tematiko perspektive žensk v specialnih silah se intervjuvanci neposredno pri svojem delu še niso srečevali, omenjajo pa, da je pogosto aktualna ob bilateralnih ali drugih obiskih sorodnih enot zavezniških in partnerskih držav, v mednarodnih operacijah in na misijah, ali pa v procesu izbora kadra za delo v ESD, ki poteka periodično z namenom popolnjevanja enote. V državah, v katerih se lahko ženske enakovredno vključujejo v vse enote oboroženih sil, povezujejo intervjuvanci svoje vključevanje v specialne sile z enakim standardom izbirnih postopkov za ženske in moške. Prav tako prepoznavajo, da imajo lahko ženske v sodobnem načinu vojskovanja oziroma v oboroženih konfliktnih pomembno vlogo tudi v specialnih silah, in sicer ne toliko v bojnih skupinah kot operaterji, temveč kot njihova podpora pri interakciji s prebivalstvom.

Večina intervjuvancev je seznanjena z različnimi praksami specialnih sil drugih držav in menijo, da je vsem skupno, da ženskih pripadnic ne vključujejo v skupine, ki izvajajo direktne akcije, torej bojni del enote.¹³ Večinoma jih vključujejo v njene podporne elemente, ki pridobivajo v dinamičnem varnostnem okolju vse večjo vlogo v specialnem delovanju. Pri tem poudarjajo, da je tako kot pri drugih vojaških enotah tudi pri razvoju specialnih sil treba slediti spremembam v družbi in delovnem okolju ter se temu ustrezno prilagajati. Prakso specialnih sil drugih držav intervjuvanci povezujejo predvsem s svojimi potrebami na terenu. Zaradi kulturnih prilagajanj v okolju sta se namensko usposabljanje pripadnic in njihova vključenost v okvir delovanja specialnih sil pokazala kot učinkovita rešitev pri izvajanju njihovih nalog.

Posebej izpostavljamo poglobljena razmišljanja dveh intervjuvancev, ki se dotikata širšega vojaškega socio-kulturološkega vprašanja (ne)zaželenosti žensk v specialnih silah zaradi morebitnega iskanja vzrokov njihove šibke udeležbe. Čeprav izhajata iz stališča, da lahko fizično sposobnejše ženske dosežejo standarde, nujne za pridružitve ESD, pa je po njunem mnenju veliko večji izziv povečati njihov interes za delo v ESD, ki je zelo majhen. Drugo težavo glede nezadostnega vključevanja žensk v ESD povezujeta s kulturnim dejavnikom, ki se pri pripadnikih ESD kaže v močnem zaznavanju stereotipne ženske vloge v družbi (matere in gospodinje). Ta odnos pripadnikov specialnih sil opažamo v raziskavi tudi v drugih državah. Takšna miselnost večinoma značajsko vpliva na njihove odzive v okolju, predvsem v smislu, da ženske ne spadajo k specialnim enotam.

¹³ Pri tem ni izjema niti Norveška s svojo žensko specialno enoto Jegertroppen; njeno delovanje je usmerjeno predvsem v specialno izvidovanje (Korpela, 2016, str. 2; Braw, 2016, str. 4–7).

Intervjuvanci sicer prepoznajo trend spreminjanja spolne strukture specialnih sil, hkrati pa poudarjajo, da bi moral trend vključevanja žensk v specialne sile potekati na skupnih (teoretičnih in praktičnih) izhodiščih oziroma poenoteno v vsem zavezništvu. Tako bi razvoj specialnih sil v Natovih državah članicah dobil zeleno perspektivo. Praksa mešanih sestavov specialnih sil v sodobnem varnostnem okolju sicer nakazuje vrednost in večjo učinkovitost pri njihovem delovanju, manjka pa skupni pogled na način vključevanja žensk v specialne sile, ki se, zaradi različnih praks specialnih sil na terenu in tradicionalnega razumevanja njihovega delovanja, od države do države še vedno precej razlikuje.

2.2 Stališča intervjuvancev do izbirnih meril

Na podlagi analize intervjujev, ki smo jo zaradi potrebe po podrobnejši razlagi izbora kandidatov za delo v ESD preverili še z vidika obstoja in uresničevanja normativnih aktov, smo ugotovili, da vstopna merila za ESD ne izpostavljajo razlik med spoloma. To pomeni, da so merila enaka tako za ženske kot moške. Kljub vsemu je tudi nekaj splošnih omejitev. Te se kažejo v treh kategorijah, in sicer statusni, starostni in zdravstveni. Skladno s temi omejitvami lahko postane kandidat za ESD vsak pripadnik Slovenske vojske, ki še ni dopolnil 30 let, je zdrav ter psihofizično dovolj sposoben, da uspešno opravi izbirni postopek.¹⁴ V času pred in med izborom ter po njem se s kandidatom opravijo razgovori, na katerih je treba uskladiti interes pripadnika in predvsem potrebe enote. Če kandidat uspešno opravi izbor, ga je treba napotiti na osnovno usposabljanje za pripadnike specialnih sil SV. To usposabljanje traja približno šest mesecev. Podčastniki po osnovnem vojaškem usposabljanju opravljajo še specializacijo, medtem ko častniške vojaške evidenčne dolžnosti v Slovenski vojski ni.

Na vprašanji, kakšno je stališče intervjuvancev do postavitve žensk na poveljniške dolžnosti v ESD ter o področjih dela oziroma delovnih mestih, za katera menijo, da bi lahko bila popolnjena z ženskami, so intervjuvanci odgovorili precej enotno. Pri tem izpostavljajo, da bi bilo treba najprej opredeliti in poenotiti, katere so naloge in dolžnosti ESD, ki bi jih lahko opravljale pripadnice SV. V drugem koraku bi bilo treba na podlagi razpisa ali z neposrednim informiranjem motivirati in nagovoriti pripadnice SV za delo v ESD. Iz analize intervjujev lahko razberemo, da bi večji odziv kandidatke na razpis in izbirni postopek lahko vplival tudi na ustrezne razvojne premike in prilagoditve ESD glede na prepoznane ženske sposobnosti za opravljanje posebnih nalog ESD, ki bi jih lahko ženske lažje in učinkoviteje opravile. Največ možnosti za vključevanje žensk je pri obveščevalni zagotovitvi (analitika, HUMINT), na področjih izvidovanja ter komunikacij in informatike, pri zdravstveni zagotovitvi, nalogah vojaške pomoči, štabnih funkcijah in podpori delovanja. Po

¹⁴ Izbor kandidatov poteka 12 delovnih dni, 24 ur na dan, s krajšimi obdobji za počitek. Obsega preverjanje telesnih sposobnosti, taktiko premikanja vojaka po bojišču, izvedbo klasičnih in orientacijskih pohodov, oborožitev s streljanjem in premagovanje pehotnih ter vodnih ovir. Zadovoljivost prenašanja teh naporov mora biti preverjena, saj potekajo naloge ESD v nevarnih, zahtevnih in fizično napornih okoliščinah, ki ne dopuščajo napak. Za lažjo orientacijo in pomoč kandidatom pri njihovih pripravah na izbirni postopek je ESD v pomoč Knjižica fizičnih priprav.

mnenju intervjuvancev bi morali biti za te novosti in prilagajanja delovanja ESD najpomembnejši in najbolj dojemljivi prav pripadniki ESD.

Glede vprašanja, ali so ženske primerne za opravljanje poveljniških dolžnostih, so si intervjuvanci enotni, da ja, saj je pripadnica pridobila potrebne karijerne izkušnje v specialnem delovanju enote in posledično zaupanje vseh pripadnikov ESD ter ima formalne pogoje za to mesto. V tem primeru pri postavitvi ženske na poveljniško dolžnost pripadniki ESD ne bi imeli zadržkov. Veliko več možnosti za postavitev žensk na poveljniške dolžnosti ESD pa omogočajo tista delovna mesta, ki niso povezana z neposrednim bojnim delovanjem enote (na primer dolžnosti v četi za zagotovitev delovanja in poveljstvu enote).

2.3 Zanimanje žensk za delo v ESD

Zanimanje žensk za delo v ESD je po mnenju intervjuvancev zelo majhno. V vsej zgodovini delovanja ESD sta se izbirnih postopkov udeležili samo dve pripadnici SV. Ena se je udeležila le informativnega razgovora, druga se je izbora udeležila in ga na svojo željo prvi dan tudi zapustila. Glede na razvoj sodobnih specialnih sil in izvajanje vse posebnjših nalog, ki jih zahteva varnostno okolje, še posebno v mednarodnih operacijah in na misijah, je pri vzbujanju zanimanja pripadnic SV za delo v ESD še veliko možnosti. V raziskavi te neizkoriščene možnosti na podlagi teoretičnih spoznanj, praks drugih držav in tudi opravljenih intervjujev vidimo tako v intenzivnem oglaševanju, atraktivnem prikazovanju delovnih mest, prestižu dela v elitni enoti, ki omogoča lažje uresničevanje karijerne poti, in podobnem. Prvi korak k temu, kot pravijo tudi intervjuvanci, mora biti opravljen v ESD s poznavanjem sodobnih trendov mešanih ali pa povsem ženskih ali moških sestavov specialnih sil, s prepoznavanjem prednosti vključevanja žensk, s prepoznavanjem prihodnjih nalog specialnih sil, v katerih so lahko ženske sposobnosti pomembne pri izvedbi naloge. Drugi korak predstavlja ovrednotenje delovnih mest s posebno določitvijo tistih, za katere bi bila ESD zainteresirana, da bi jih lahko popolnile tudi pripadnice SV. S takšno predstavo o popolnjenosti delovnih mest bi lahko natančneje seznanjali tudi pripadnice SV o priložnostih nadaljevanja kariere v ESD na vojaških, podčastniških in častniških dolžnostih. V povezavi s tem se postavlja vprašanje o možnosti vzpostavitve pilotnega projekta z oblikovanjem povsem ženske enote ESD po vzoru Norveške.

2.4 Perspektiva žensk v ESD

V nadaljevanju smo pri intervjuvancih preverjali, koliko v ESD zaznavajo prednosti vključevanja žensk glede na trende sodobnega mednarodnega varnostnega okolja in kako dojemajo možnost po prilagoditvi določenih standardov in zahtev usposabljanja, ki bi omogočala ženskam lažje vključevanje v njihovo enoto. Po mnenju intervjuvancev bi bil največji prispevek, ki bi ga lahko ženske prinesle v ESD, prepoznan predvsem v drugačnem pogledu oziroma načinu reševanja problemov, s katerimi se morajo zaradi narave dela in kompleksnega varnostnega okolja spoprijemati vsi pripadniki specialnih sil. Ženski pogled na svet je že v

temeljnih nekoliko drugačen. Ženske so bolj čustvene in se lahko v pomembnih situacijah drugače odzivajo. Njihova dodatna vrednost je pri zbiranju informacij in v stikih oziroma odnosih s civilnim prebivalstvom. Glavno merilo pri ocenjevanju doprinosa žensk k izvajanju poslanstva ESD bi lahko predstavljali spretnosti, znanje in veščine, ki so najpomembnejše lastnosti za uspešnost specialnih sil, in želja po predanem delu. Dodatno vrednost mešanih sestavov ESD pa intervjuvanci (vsaj v teoretičnem smislu) prepoznajo v večji kohezivnosti enote, možnostih širšega spektra delovanja v taktičnem smislu, večji prilagodljivosti, zdravi tekmovalnosti in ustvarjanju novih zamisli pri delovanju bojne skupine ESD.

2.4.1 Dileme in izzivi pri vključevanju žensk

Dilemam in izzivom pri vključevanju žensk v ESD so izpostavljene skoraj vse, k sodobnemu razvoju usmerjene, specialne sile, tudi slovenska ESD. Na podlagi intervjujev ugotavljamo, da v ESD sicer prevladuje zanimanje za vključevanje žensk, saj se pripadniki zavedajo, da bi lahko s svojimi lastnostmi pripomogle k boljšemu delu in razvoju enote. Pri tem pa jih nikakor ne vidijo pri vključevanju, kot smo že omenili, v bojni del, ki izvaja direktne akcije. Splošno prepričanje intervjuvancev je, da bi kolektiv ESD brez zadržkov sprejel medse pripadnico ženskega spola, ki bi opravila vse predpisane postopke izbora in usposabljanja. Dileme, ki so jih pri tem omenili, so povezane predvsem s kulturnim dojemanjem spola in tradicionalno delitvijo vlog med spoloma. V splošnem prevladuje mnenje, da so moški uvidevnejši do ženskega spola. Njihovo stisko ali fizično bolečino dojemajo težje kot pri drugem moškem in zato včasih delujejo pretirano zaščitniško, kar pa pri opravljanju nalog v stresnih in fizično napornih razmerah pomeni manjšo učinkovitost enote kot celote. Pri vključevanju žensk v ESD bi bilo po njihovem mnenju treba opraviti revizijo določenih standardnih operativnih postopkov, prilagoditi infrastrukturo potrebam žensk in podobno. Pri razmišljanjih o možnostih vključevanja žensk v ESD intervjuvanci opozarjajo na postopnost in previdnost, saj lahko slabo premišljene odločitve hitro povzročijo motnje v delovanju specialnih sil ter izgubo zaupanja v elitnost enot tako z nacionalnega kot mednarodnega vidika.

Pri analizi tega odgovora smo opazili deljena mnenja intervjuvancev. Na eni strani je tako še zmeraj opaziti bojazen, da bi se zaradi vključevanja žensk načela kohezivnosti enote, še posebej ob predpostavki prilagojenih standardov. Na drugi strani pa lahko opazimo pozitiven pogled na enakovredni sprejem žensk v kolektiv ESD, ki lahko pripomore k še boljši kohezivnosti enote (vsaj v tistem delu kolektiva, v katerem bi pripadnica delovala vsak dan). Kohezivnost enote specialnih sil temelji na medsebojnem zaupanju kolektiva in doseganju individualnih ter timskih rezultatov dela, pri katerih je poleg načela enakovrednosti še pomembnejša značajska prilagodljivost vsake nove pripadnice ali pripadnika liku specialnih sil.

2.4.2 Problematika prilagajanja izbirnih meril in izobraževalnih standardov

Problematika prilagajanja izbirnih meril in izobraževalnih standardov se pojavlja v vseh oboroženih silah držav, ki so se odločile odpreti vsa delovna mesta za ženske,

vključno z bojnimi enotami. V ESD ne razmišljajo o spreminjanju ali prilagajanju vstopnih meril, saj le enotna merila po mnenju intervjuvancev omogočajo izvedbo objektivnega izbora pripadnikov SV za delo v ESD ne glede na spol. Enotnost meril pripadnikov specialnih sil utemeljujejo tudi zaradi doseganja standardov povezljivosti z drugimi specialnimi silami zaveznitva.

Vzroke, ki zagovarjajo nasprotovanje prilagajanja izbirnih meril, utemeljujejo s tem, da zaenkrat nimajo prilagojenih delovnih mest, ki bi bila posebej namenjena ženskim pripadnicam, zato nimajo ločenih meril in jih tudi ni treba spreminjati. S spreminjanjem meril bi vzpostavili neenakovredno ocenjevanje pripravljenosti kandidatov za vstop v enoto in verjetno tudi načeli kohezijo v enoti. V enoti si v zahtevnem procesu izbora ne predstavljajo možnosti prilagojenih meril, še posebej ne glede na število morebitnih kandidatov in glede na trend prijav. Prepričani so, da bi bilo vsakršno prilagajanje meril oziroma njihovo zniževanje, še posebej pri bojnem delu, škodljivo za naravo dela in kulturo (kot so standardi, norme, običaji, pisana in nepisana pravila) specialnih sil.

V ESD so v preteklosti že izvedli poskus popolnjevanja na podlagi dveh različnih izbirnih postopkov. Prvi je bil namenjen popolnjevanju bojnega dela (standarden izbirni postopek), drugi pa popolnjevanju poveljstva oziroma podpore (prilagojeni izbirni postopek). Izkazalo se je, da je ta poskus namesto pričakovane kohezivnosti spodbudil ločevanje med pripadniki znotraj enote glede na izveden izbirni postopek. Glede na negativne izkušnje so v ESD sprejeli odločitev, da se taki poskusi ne nadaljujejo, vstop v ESD pa je mogoč zgolj na podlagi standardnega izbirnega postopka. Redke izjeme (zaradi starosti, posebnega ali redkega znanja) oziroma odstopanja od predvidenih meril so mogoča le pri izvedbi osnovnega vojaškega usposabljanja, ki pa se vselej izvede šele po opravljenem izboru. Tudi na podlagi preteklih izkušenj intervjuvanci enotno in vztrajno zagovarjajo enotna izbirna merila in izobraževalne standarde za vstop v ESD ne glede na spol.

Kljub številnim vzrokom proti prilagajanju izbirnih meril pa v enoti dopuščajo možnost nekaterih izjem. Tako menijo, da je smiseln razmislek o prilagojenih merilih le v tistem delu izbirnega postopka, v katerem bi ženske imele izrazito neenakopraven položaj glede na moške pripadnike SV zaradi fizičnih sposobnosti. Dopuščajo tudi možnost prilagojenih meril, če bi v vojski razvili specialne sile v večjem obsegu in bi vključili v strukturo tudi podporne elemente ter jih ločili od bojnega dela. V tem primeru bi bilo verjetno smiselno vzpostaviti ločena merila in tudi ločnico med bojnim in podpornim delom, kot je to praksa v večjih državah. Čeprav so v ESD prepričani, da bi različna merila povzročila ločevanje med pripadniki v enoti, bi lahko po mnenju manjšega dela intervjuvancev izbirna komisija ESD tehtno in strokovno premislila glede prilagoditve določenih (zlasti fizičnih) meril. Med izbirnim postopkom bi lahko namreč pri določeni kandidatki prepoznali posebne lastnosti (veščine, spretnosti in znanje), ki bi zaradi redkosti imele izjemno vrednost za ESD, vendar ne za vsako ceno.

3 RAZPRAVA

V teoretičnem in empiričnem delu zaključne naloge smo ugotovili, da je dinamika mednarodnega varnostnega okolja najpomembnejši spodbujevalec razvoja specialnih sil, tudi v povezavi z občutljivim vključevanjem žensk. Vse več je konfliktov nizke intenzivnosti, ki potekajo v tako imenovani sivi coni, stanju med vojno in mirom. Zato je za doseg končnega cilja pogosto treba izvajati in doseči želene cilje ne le na tipično vojaškem področju, temveč tudi pri pomoči in podpori lokalnemu prebivalstvu, usposabljanju lokalnih varnostnih sil, pomoči pri razvoju organov državne oblasti, policijskih nalogah in podobno. V teh nalogah se je pozitivno izkazala zlasti uporaba manjših, specializiranih, visoko usposobljenih, povezljivih in nenazadnje precej cenejših specialnih sil. Celovit pristop k reševanju varnostne situacije, zlasti v kulturah, v katerih je meja med ženskami in moškimi ostro zarisana, pa danes ni več mogoč brez sodelovanja žensk. Z omejevanjem vključevanja žensk v strukturo specialnih sil se glede na ugotovitve nepotrebno ustvarjajo ovire, ki v sodobnem mednarodnem varnostnem okolju pogosto vplivajo na učinkovitost izvajanja nalog. Čeprav je še veliko odprtih vprašanj o tem, kako, koliko in kdaj vključevati ženske v specialne sile, poznamo tudi veliko pozitivnih praks držav, v katerih predstavlja vključevanje žensk v specialne sile na različne dolžnosti dodatno vrednost. Te prakse so pomembno izhodišče za iskanje možnosti glede vključevanja žensk v specialne sile v smislu zagotavljanja sodobne varnosti.

Na podlagi izkušenj drugih držav, analize normativnih virov popolnjenja ESD in preučevanja fokusiranih intervjujev lahko izpostavimo, da merila izbora večinoma niso posebej prilagojena ženskemu spolu. Čeprav so po vzoru nekaterih držav kot na primer v Kanadi tudi v Sloveniji poskušali prilagajati merila izbora, se je izkazalo, da specialne sile tako izgubljajo svojo identiteto. Podobno kot v analiziranih državah tudi v ESD poudarjajo, da bi lahko prilagojena merila negativno vplivala na kohezivnost enote, ki je v specialnih silah še toliko bolj izpostavljena, saj izvajanje nalog večinoma temelji na medsebojni odvisnosti pripadnikov enote. Kot drugi najpomembnejši vzrok, ki govori v prid enotnim izbirnim merilom, lahko izpostavimo skrb za kakovost izvajanja nalog in posledično učinkovitosti specialnih enot. To še posebej velja za bojne del specialne enote, medtem ko je v njihovih nebojnih delih samo v skrajnih primerih in ob večji previdnosti pogojno dopuščena možnost razmišljanja o prilagajanju meril. V mednarodnem okolju odmeva sicer osamel norveški primer vključevanja žensk v specialne sile, pri čemer so oblikovali popolnoma žensko specialno enoto, vendar so kljub temu preostali vstopni standardi še zmeraj visoki prav zaradi ohranjanja učinkovitosti in prevlade elitnih sil. Normativni akti sicer v veliko državah dopuščajo možnost enakovrednega vključevanja žensk v bojne in specialne enote, vendar se je v praksi izbirnih postopkov, glede na dostopne podatke, udeležila le peščica žensk. Vzrokov za to je več, vsekakor pa je na prvem mestu težko doseganje izredno visokih fizičnih standardov, ki so enaki za oba spola. Zanimariti ne smemo tudi dejstva, da se ženske zavedajo težavnosti teh meril, kar že v temeljih ustvari miselnost o nedosegljivosti morebitnih ambicij, zato se pravzaprav ne odločajo za udeležbo v izbirnih postopkih. Poleg tega v večini držav še zmeraj

prevladujejo stereotipi, da so specialne sile večinoma domena moških. Sodobne zahteve varnostnega okolja in posledični razvoj specialnih sil lahko prispevata k drugačnemu vzorcu zanimanja žensk, še posebno, če se bo nadaljeval trend njihove prepoznavnosti in nepogrešljivosti v sodobnih oblikah bojevanja. To pa lahko prispeva k oblikovanju takih delovnih mest v specialnih silah, ki bodo zanimiva za ženske.

V ESD Slovenske vojske podobno kot v svetu prepoznavajo spreminjajočo se vlogo specialnih enot v sodobnem mednarodnem varnostnem okolju in posledično priložnosti za vključevanje žensk v svoj kolektiv. Največjo vrednost pri vključevanju žensk v enoto bi prispevali njihov svojstven način razmišljanja in smisel za reševanje nalog ter posebne znanje in spretnosti, ki bi jih opazili pri ženski kandidatki. Kljub zavedanju o morebitnih prednostih vključevanja žensk v specialne sile je realistična možnost njihovega uresničevanja v bližnji prihodnosti, glede na organiziranost ter vsebino poslanstva in nalog ESD, zelo majhna. V ESD glede na izkušnje in trende primerljivih specialnih sil zavezniških držav nikakor niso naklonjeni prilagoditvi standardov in zahtev usposabljanja, ki bi omogočili ženskam lažje vključevanje v enoto. To držo še bolj enotno zagovarjajo pri vstopnih merilih za bojne delovne enote, v katerem se lahko nepremišljene odločitve hitro kažejo v upadu kohezije enote in učinkovitosti izvajanja nalog. Poleg tega je pri teh sodobnih razvojnih izzivih specialnih sil treba upoštevati nacionalne okoliščine njihovega delovanja. Tudi izkušnje drugih držav so primerne za širjenje spoznanj, vendar tako kot na drugih področjih tudi v specialnih silah brez temeljitega premisleka ni mogoče strniti vzporednic ali kopirati modelov različnih držav, ki imajo konceptualno drugače razvite specialne sile na strateški, operativni in taktični ravni.

Sklep Naklonjenost popolnjenju specialnih sil z ženskami je vidna tako s teoretičnega kot praktičnega vidika. Prepoznane so njihove posebnosti in prednosti, ki bi lahko koristile učinkovitejšemu delovanju specialnih sil v kompleksnem varnostnem okolju, kljub temu pa integracija v praksi zelo počasi poteka. Gre za aktualno, vendar v literaturi in razmišljanjih precej novo, sociološko vprašanje v sodobnih vojskah, ki še ni doseglo dovolj širokega, še manj pa poenotenega, pogleda na paradigmo vključevanja žensk v specialne sile. Vsaka država to vprašanje rešuje po svoje, pri večini pa ta možnost še vedno ostaja samo na deklarativni ravni, kot je na primer v Sloveniji. Specialne sile so zaradi značilne moškocentrične kulture veliko bolj kot drugi rodovi ali zvrsti vojsk usmerjene v tradicionalne vrednote statusa specialca oziroma elite. Pri pripadnikih specialnih sil se to kaže tudi v močnejši nagnjenosti h kognitivizaciji konservativne vloge žensk v družbi. Spreminjanje teh vrednot, ki predstavljajo neke vrste kult specialnih sil, nikakor ni preprosto, saj je treba biti pozoren tudi na to, da se ne omajata ugled in status, nenazadnje tudi sposobnost specialnih sil za izvajanje specialnih nalog strateškega pomena za državo ali zavezništvo.

Na podlagi teoretičnih in empiričnih spoznanj, ki smo jih pridobili ob preučevanju perspektive žensk v specialnih silah, izpostavljam tri predloge, o katerih bi bilo

smiselno razpravljati ob pogledu na prihodnji razvoj Slovenske vojske, znotraj nje pa ESD. Prvi predlog se nanaša na **vključevanje žensk v specialne enote za izvajanje namenskih nalog**. Gre za oblikovanje t. i. kulturnopodpornih skupin po vzoru delovanja ameriških specialnih sil v Afganistanu. Pri uporabi te možnosti je pomembno vedeti, da se mora potreba po vključevanju žensk (glede na posebnost naloge kot na primer kulturni dostop) prepoznati že v najzgodnejši fazi načrtovanja operacije, saj je treba pravočasno pripraviti in izvesti programe usposabljanja, prilagojene za vsako namensko nalogo posebej. Vnaprej je treba predvideti način izbora ustreznega ženskega kadra, saj kljub temu da pri teh nalogah ne gre za celoten spekter izvajanja nalog specialnih sil, ne moremo izključiti nadpovprečne fizične in psihične obremenitve. Tak pristop k integraciji žensk v specialne sile, ki temelji na namenskih nalogah, je za manjše države najbolj prikladen, racionalen in z institucionalnega ter strukturnega vidika ustroja in obsega njihovih oboroženih sil preprosto uresničljiv.

Drugi predlog se nanaša na **vključevanje žensk kot enakopravnih članic v specialne sile**. Pri tem predlogu ostajata dve bistveni vprašanji: vprašanje prilagajanja izbirnih postopkov za ženske in vprašanje delitve specialnih sil na bojne in podporne naloge. Prvo vprašanje je povezano z ohranjanjem statusa elitnih sil in njihove kohezivnosti, drugo vprašanje pa je povezano z njihovimi razvojnimi možnostmi, pri čemer so zlasti manjše države, tako s kadrovskega kot tudi strukturnega vidika, precej omejene. Tretji predlog predstavlja **oblikovanje ženske specialne enote** po vzoru Norveške. Ta predlog bistveno olajša vprašanje izbirnega postopka, saj se lahko prilagodi ženskimi sposobnostim. Večjo težavo predstavlja razvojna perspektiva specialnih sil, ki smo jo že izpostavili v okviru drugega predloga. Kljub izpostavljenim dilemam prejšnjih dveh predlogov je treba pretehtati tudi prednosti. Ustanovitev ženske specialne enote lahko pripomore ne le k razvoju specialnih sil, temveč tudi k učinkovitosti izvajanja zlasti namenskih nalog (povezava s prvim predlogom), pri čemer bi bila poudarjena spolna heterogenost ali homogenost reševanja nalog. Zato je treba vse tri predloge preučiti tako ločeno kot v vseh mogočih kombinacijah. Slovenska vojska zaradi svojega relativno majhnega obsega sicer ne more stremeti k oblikovanju samostojne ženske specialne enote po vzoru Norveške, lahko pa stvarno razmisli o možnostih oblikovanja in uporabi kulturnopodpornih ženskih skupin, usposobljenih za namenske naloge specialnih sil.

Pomemben dejavnik in pospeševalec razvoja specialnih sil pri prepoznavanju prednosti žensk v njihovih sestavi ostaja varnostno okolje. Glede na to, da odzivanje na sodobne varnostne izzive potrebuje veliko sinergij, je mogoče pričakovati, da se bo ta premik pri vključevanju žensk v prihodnosti vendar vidneje prepoznal v razvoju specialnih sil. Pri tem pa ne smemo zanemariti pristopa k promociji te profesije, ki bi vzbudil večja zanimanje in interes žensk. To pa bo mogoče samo, če bodo dobile občutek pripadnosti in bodo lahko popolnoma izkoristile svoje sposobnosti ter postale enakovreden lik pripadnika specialnih sil.

Literatura

1. *AJP-3.5.(A).*, 2016. Zavezniška združena doktrina za specialno delovanje. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.
2. Braw, E., 2016. Norway's „Hunter Troop“. *The World's First All-Female Special Forces. Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/norway/2016-02-08/norways-hunter-troop>, 27. 4. 2020.
3. Brewster, M., 2018. Canada's special forces want to attract women for a job that's more than kicking down doors. *CBC News*. <https://www.cbc.ca/news/politics/special-forces-women-1.4479883>, 20. 10. 2019.
4. Crevelde, M., 2009. *The Transformation of War*. New York: Simon and Schuster.
5. Glick Turnley, J., Knarr, W., Rubright, R., Stewart, D. J., in Quinn, J., 2014. *Special operations forces mixed-gender elite teams (SOFMET). Examining socio-cultural dynamics of SOFMET*. Joint Special Operations University, USSOCOM, str. 1–116.
6. Jantzi-Schlichter, J., 2019. *Integration of Women in SOF – The U.S. perspective*. *Stratagem*. <https://www.stratagem.no/integration-of-women-in-us-sof/>, 10. 11. 2019.
7. Kamarck, K., 2016. *Women in Combat: Issues for Congress*. Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R42075.pdf>, 27. 12. 2019.
8. Kordiš, R., in Jazbec, M., 2018. *Specialne sile Slovenske vojske pri opravljanju nalog vojaške pomoči*. *Vojaškošolski zbornik*, 13/2018, str. 41–69.
9. Korpela, A., 2016. *Jegertroppen: Norway's All-Female Special Forces Unit*, NATO Association of Canada. <http://natoassociation.ca/jegertroppen-norways-all-female-special-forces-unit/>, 27. 12. 2019.
10. Kristiansen, M., 2017. *Women: A NATO Special Operations Forces Force Multiplier*. *Small Wars Journal*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/women-nato-special-operations-forces-force-multiplier>, 10. 11. 2019.
11. Lane, A., 2017. *Special men: The gendered militarization of the Canadian Armed Forces*. *Sage Journals*, 72(4), str. 463–483.
12. Lind, W. S., 2004. *Understanding Fourth Generation War*. *Military Review*. Sep.–okt. 2004, str. 12–16.
13. Moon, M., 2018. *NATO Parliamentary Assembly. Defence and Security Committee. NATO Special Operations Forces in the Modern Security Environment*. Report, 169 DSCFC 18 E rev.
14. Owen, G., 2015. *War and Peace. "Reach the Women": The US military's experiment of female soldiers working with Afghan women*. *Afghanistan Analysts Network*. <https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/>, 20. 10. 2019.
15. Ponniah, K., 2017. *Meet the Hunter Troop: Norway's tough-as-nails female soldiers*. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-39434655>, 20. 10. 2019.
16. Potočan, V., 2005. *Učinkovitost ali uspešnost organizacije: navidezni ali dejanski konflikt*. *Organizacija – Journal of management, informatics and human resources*, 38(10), str. 570–576.
17. Reis, J., Gonçalves, R., Menezes, S., in Kaczynska, M., 2020. *The Obstacles Women Face in Gaining Access to Special Operations Forces*. V Á. Rocha in R. Pereira (ur.), *Developments and Advances in Defense and Security. Smart Innovation, Systems and Technologies*, str. 281–291. Singapore: Springer.
18. Shoan, A., in Lam, A., 2018. *'If she wants to, a woman can head the Mossad'*. *Ynetnews*. <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-5064777,00.html>, 1. 2. 2020.
19. Smith, R., 2006. *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. London: Penguin Books.
20. Swick, A., in Moore, E., 2018. *The (Mostly) Good News on Women in Combat*. *Center for a new American Security*. <https://www.cnas.org/publications/reports/an-update-on-the-status-of-women-in-combat>, 26. 12. 2019.

21. Szayna, T. S., in drugi, 2015. *Consideration for Integrating Women into Closed Occupations in U.S. Special Operation Forces*. Santa Monica: Rand.
22. Tower Magazin, 2016. *Israeli Military Looks to Open More Combat Roles to Women*. *The Tower Magazine*. <http://www.thetower.org/4368-israeli-military-looks-to-open-more-combat-roles-to-women/>, 1. 2. 2020.
23. UK Army, 2018. *All British Armed Forces roles now open to women*. MOD UK Army. <https://www.army.mod.uk/news-and-events/news/2018/10/women-in-ground-close-combat-roles/>, 26. 12. 2019.

MINSKA NEVARNOST NA KOSOVU MED LETOMA 1999 IN 2001

MINE THREAT IN KOSOVO BETWEEN 1999 AND 2001

Povzetek Mine sta na Kosovu polagali tako jugoslovanska stran kot tudi kosovsko-albanske oborožene formacije. Program humanitarnega razminiranja se je začel izvajati takoj po koncu vojaških aktivnosti in je bil končan decembra 2001. Podatki o postavljenih minah so se zbirali že od začetka sovražnosti. Začetne ocene minske nevarnosti so bile pretirane. Na jugoslovanski strani so mine polagali vojska, enote ministrstva za notranje zadeve in paravojaki. Jugoslovanska vojska je polagala mine skladno s taktiko JLA. Nasprotna kosovsko-albanska stran je polagala predvsem manjše skupine min. Glede na vojaško-tehnični sporazum je jugoslovanska vojska enotam Kforja predala 624 zapisnikov minskih polj. Na Kosovu so mine polagali še po koncu spopadov.

Ključne besede *Protitankovske mine, protipehotne mine, humanitarno razminiranje, Kosovo.*

Abstract In Kosovo, landmines were laid by both parties involved. The humanitarian demining program started immediately after the end of the military activities and was successfully completed in December 2001. Data on the landmines were collected from the beginning of the hostilities. According to various information, the initial mine risk assessments were exaggerated. On the Yugoslav side, landmines were used by the military, units of the Ministry of the Interior and paramilitary units. The Yugoslav Army was laying mines in line with the tactics of the Yugoslav People's Army. The opposing Kosovo-Albanian side, however, was mainly laying small groups of landmines. According to the military technical agreement, the Yugoslav Army handed over 624 minefield records to KFOR units. In Kosovo, landmines were also being laid after the end of the conflict.

Key words *Anti-tank landmines, anti-personnel landmines, humanitarian demining, Kosovo.*

Uvod Mineva 21 let od konflikta na Kosovu in za Kosovo. Namen tega prispevka¹ ni opisovati vojaških aktivnosti, saj so te bolj ali manj znane in vsaka stran že dolgo slavi svoje heroje. Ena izmed nevarnih dediščin konflikta so bili in še vedno so mine, kasetno strelivo in druga neeksplozirana ubojna sredstva. Na Kosovu najdemo te tri vrste nevarnih ostankov še danes in verjetno bo njihovo uničevanje trajalo še precej časa, saj je humanitarno razminiranje počasen, drag in težaven proces (Croll, 1998, str. 137). Povprečna dnevna učinkovitost deminerja pri izvajanju ročnega razminiranja je 15–20 m² (GICHD, 2005, str.15). Pri uporabi strojnih principov razminiranja ali psov za detekcijo min je hitrost sicer večja, cena nižja, omejitve uporabe teh sredstev pa so drugačne in tudi večje (Bizjak, 2003 in 2004, in Bizjak, 2006).

Na Kosovu je začel potekati takoj po koncu spopadov pod vodstvom Organizacije združenih narodov precej široko zastavljen program humanitarnega razminiranja, ki ga je vodil v Prištini oblikovan Minski koordinacijski center (Mine Action Co-ordination centre – MACC). Koordinacijski center je svoja vrata zaprl in tako formalno končal program humanitarnega razminiranja decembra 2001. V okviru OZN in skupnosti humanitarnega razminiranja ta program velja za vzorčno izveden in najuspešnejši program humanitarnega razminiranja, kar je sicer diskutabilna ocena, vendar večinoma resnična. Slovenija je imela v programu pomembno vlogo, tako v finančnem kot kadrovskega smislu.

Po začetnih ocenah (sredi leta 1999) Natovih vojaških strokovnjakov naj bi bilo na Kosovu položenih pol milijona min, prav tako so ocenjevali, da je skoraj celotna meja z Republiko Severno Makedonijo (Severna Makedonija) in Republiko Albanijo (Albanija) popolnoma minirana. Ko se je organiziran proces humanitarnega razminiranja konec leta 2001 končal, sta se pokazala pretiranost teh prvih ocen in dejstvo, da je bilo na Kosovu položenih precej manj min kot na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini (BiH). Kadar govorimo o neeksploziranih ubojnih sredstvih, je treba izpostaviti, da je Nato na 333 različnih lokacijah Kosova odvrigel tudi 1392 kasetnih bomb.² Odstotek neeksploziranih kasetnic je bil večinoma visok in je znašal 7–15 odstotkov, v nekaterih primerih pa celo 30 odstotkov in več.³ Te neeksplozirane kasetnice so predstavljale še večjo težavo kot položene mine (Bizjak, 2009). Prav tako je predstavljalo nevarnost strelivo z osiromašenim uranom, saj je bilo večinoma uporabljeno v napadih na obrambne položaje Vojske Jugoslavije. Ti so bili zaščiteni

¹ Članek je namenjen kolegicam in kolegom, ki jih je izkušnja delovne nesreče med razminiranjem za zmeraj duševno in fizično označila ter spremenila. Večina izmed njih se danes zelo težko prebija čez življenje, čeprav so družbi dali največ, kar so mogli. Pri tem ne smemo pozabiti na obolele sodelavce, ki so zelo verjetno tako množično zboleli zaradi fizičnega stika z »osiromašenim uranom«. Zaradi »pomembnosti vojaške skrivnosti« in birokratizma OZN s(m)o bili na nevarnost namreč prepozno opozorjeni.

² Vsa naselja na Kosovu imajo vsaj tri nazive: srbskega, albanskega in turškega. V prispevku bomo navajali srbska krajevna poimenovanja, ki so se od leta 1918 v slovenskem jeziku največ uporabljala. Ko je mikrolokacija manj prepoznavna, je v oklepaju naveden tudi albanski krajevni naziv. Nato je pozneje število odvrženih kasetnih bomb zmanjšal na 1254, kar skupaj glede na specifikacijo odvrženih kasetnih bomb znaša 234.123 odvrženih kasetnic.

³ Nato priznava približno pet odstotkov neeksploziranih kasetnic. Na tej podlagi so v Kforju ocenili, da naj bi bilo na Kosovu okoli 14.000 neeksploziranih kasetnic, vendar so že januarja 2000 to oceno zvišali na 14.500.

z minami oziroma napadeni s kasetnim strelivom,⁴ po končanih spopadih pa je na teh območjih potekalo intenzivno humanitarno razminiranje. Leta 2000 so pooblaščenim strokovnjaki OZN, med katerimi je deloval tudi član Instituta Jožef Stefan dr. Peter Stegnar, ocenili, da je bilo na Kosovu uporabljenega približno 10 ton tega streliva ali okoli 31.000 nabojev (Stegnar, 2001).

Mine sta na Kosovu polagali obe vpleteni strani, Nato pa glede na znane podatke in stanje na terenu min ni uporabljal. Vendar je glede na izjave nekaterih ameriških uradnikov mogoče sklepati, da je bila vojska ZDA pripravljena tudi na uporabo sistema hitrega polaganja min »CBU-89 Gator« (ICRC 2001). Po nekaterih neformalnih pogovorih z ameriškiimi častniki, opravljenimi na Kosovu leta 1999, so v Albaniji imeli pripravljene tudi starejše sisteme za hitro polaganje min MK7 in SUU-66, uporabljali pa so modificirane mine M74 in M75GEMSS (dnevniški zapiski).

1 PRVI PODATKI O STANJU NA TERENU

Prvi podatki o stanju na terenu so si bili nasprotujoči, predvsem pa pridobljeni iz popolnoma različnih virov.

Že decembra 1998 je bilo na Kosovu izvedeno ocenjevanje nevarnosti položenih min. To izvidovanje je opravila posebna skupina urada za vojaškopolične zadeve pisarne za programe humanitarnega razminiranja zunanjega ministrstva ZDA. Namen je bil zagotoviti varnost in podporo Kosovski verifikacijski misiji (OVSE). Skupina je ocenila, da mine ne predstavljajo resne grožnje, je pa izpostavila problematiko neeksploziranih ubojnih sredstev (Office of Humanitarian Demining Programs, 1999, str. 2). To so bile ocene pred začetkom Natovih letalskih napadov in razširitvijo pehotnih spopadov. Nato je že 12. junija 1999 na podlagi obveščevalnih informacij pripravil prvo minsko karto Kosova (Bizjak, 2002, str. 447), ki pa je bila zelo splošna in nenatančna. Na njej so bila namreč kot minska polja označena tudi različna zemeljska utrjevalna dela.

Po koncu spopadov so bile prve ocene o minski nevarnosti pripravljene julija 1999 in v njih je bilo število položenih min ocenjeno na 300.000. Najbolj minirani naj bi bili okolica Kosovske Mitrovice, Prištine, Kosovega polja, Mališeva, Srbice (alb. Skendëraj), Lapušnika (alb. Llapushnik), Peči, Suve Reke in Prizrena (Cimperšek,

⁴ Osebj, vpeto v program humanitarnega razminiranja na Kosovu, je bilo redno v fizičnem stiku s tem strelivom, saj je bilo treba vsak signal detektorja na minskem polju fizično preveriti. Osebj Minskega koordinacijskega centra je bilo poleti in jeseni 1999 vpeto v čiščenje streliva (EOD) iz poškodovane ali uničene vojaške tehnike, predvsem tankov v okolici Kline in Radonjičkega jezera (alb. Liqeni i Radoniqit). Šele aprila leta 2000 je OZN posredovala uradno opozorilo, da je bilo na Kosovu intenzivno uporabljeno strelivo z osiromašenim uranom. Šele po več zahtevah UNMIK je Nato posredoval mikrolokacije uporabe tega streliva. Ob korelacijah med temi območji in minskimi polji je bilo delo na teh takoj prekinjeno, vendar je bila večina tovrstnih minskih polj pregledana in razminirana pred tem opozorilom. Po podatkih, ki jih je Minski koordinacijski center pridobil aprila 2000, je bilo na Kosovu na približno 100 lokacijah izstreljenih 31.000 nabojev z osiromašenim uranom (Threat Factsheet, No. 6).

1999). V medijih se je takrat celo pojavila informacija o pol milijona položenih min. To oceno je najbrž pripravil Kfor.

Prvi terenski podatki o minski grožnji na Kosovu so bili pridobljeni s šestimi izvidniškimi deminerskimi skupinami nevladne organizacije Halo Trust, ki so v obdobju od 13. junija 1999 do 24. avgusta 1999 na območju celotnega Kosova izvedle izvidovanje na ravni ena (Halo Trust, 1999).⁵ Namen izvidovanja je bil obiskati naselja na Kosovu in posledično pridobiti realno informacijo o stanju na terenu. Pripravljenih je bilo 1205 poročil, 252 področij je bilo označenih za kontaminirane, za 684 naselij je bilo opredeljeno, da nimajo težav z minami in neeksploziranimi ubojnimi sredstvi, za kar 269 naselij pa je bilo izpostavljeno, da bi bilo treba izvidovanje ponoviti pozneje, saj so bila naselja še brez prebivalcev. Izvidovanje je potekalo med najintenzivnejšim vračanjem beguncev na svoje domove. Pri tem je bilo obiskanih približno 90 odstotkov kosovskih naselij. Po tej oceni centralni in severni predeli Kosova niso imeli težav z minami, neeksplozirana ubojna sredstva s poudarkom na kasetnem strelivu pa je bilo mogoče najti po vsem kosovskem območju. Končno poročilo je omenjalo tudi veliko nevojaškega miniranja⁶ in defenzivna minska polja na državni meji proti Albaniji in Severni Makedoniji. Posebej je bilo izpostavljeno osemkilometrsko minsko polje vzhodno od Dečanov, ki naj bi potekalo brez razmikov od Ljumbarde (alb. Lumbardh) do Šaptelja (alb. Shaptej). Izvidovanje je potekalo v posebnih okoliščinah in v danih razmerah prezgodaj. Izvidniki so sicer pridobili določene podatke o stanju na terenu, vendar so bili zbrani podatki nekakovostni, preveč splošni in pogosto podvojeni z drugimi informacijami. Zato je kar dve leti prevladovala ocena, po kateri je na Kosovu nevojaško miniranje doseglo velike razsežnosti, poleg tega pa naj bi bili tudi mejni predeli z Albanijo in Severno Makedonijo nenehno minirani. Nekatera območja med Ljumbardo in Šapteljem so sicer bila minirana, vendar ta minska polja niso bila povezana. Informacija je bila zagotovo posledica nepreverjenih podatkov lokalnega prebivalstva. Na tem predelu so namreč že poleti 1998 potekali hudi boji (Hamzaj, 2000, str. 103–107) in prebivalci so celotno območje ocenjevali kot nevarno. Pri teh pretiranih začetnih ocenah je treba izpostaviti tudi ameriške vojaške analize iz marca 1999, po katerih naj bi na Kosovu minsko bojevanje doseglo velike razsežnosti, predvsem kot oblika obrambe pred morebitnim kopenskim napadom Natovih sil oziroma kot oblika onemogočenja operativnega nasprotnikovega delovanja (Office of Humanitarian Demining Programs, 1999).

K tem prvim pretiranim ocenam so pripomogle številne minske nesreče in posledično žrtve. Tako je bilo v prvem mesecu po koncu spopadov po oceni Svetovne zdravstvene

⁵ V tem času se je izvidovanje miniranih območij, skladno z Mednarodnimi standardi humanitarnega razminiranja, izvajalo na treh ravneh. Prva raven je pomenila splošno izvidovanje in preverjanje prisotnosti min in neeksploziranih ubojnih sredstev. Izvidovanje je temeljilo predvsem na pogovorih z lokalnim prebivalstvom in fizični zaznavi min ter neeksploziranih ubojnih sredstev. Pripomočki za detekcijo so se uporabljali samo v izjemnih primerih. O tem glej več v Bizjak, 2007.

⁶ V poročilih je bila izpostavljena predvsem dolina reke Drenice.

organizacije v minskih nesrečah udeleženi od 130 do 170 civilistov (WHO, 1999),⁷ julija 1999 je v teh nesrečah umrlo ali bilo poškodovanih 156 ljudi, dva meseca pozneje pa 47 (Busé, 2000, str. 26).⁸ Od junija do oktobra 1999 je bilo v nesreče z minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi vpletenih 300 ljudi, izmed katerih jih je 54 umrlo, preostali pa so bili večinoma težje ranjeni (MACC, 1999).

Vse te različne in deloma nepreverjene informacije so bile vnesene v bazo podatkov,⁹ ki je konec leta 1999 vsebovala informacije o približno 4000 nevarnih območjih. Vendar je to pomenilo med 30 in 50 odstotki podvojenih in napačnih podatkov (Messick, 2000), ki jih je bilo treba pozneje fizično preveriti na terenu in diskvalificirati. Tako je bilo v prvi polovici leta 2000 število nevarnih območij zmanjšano na 1926 (Benini, 2002; dnevniški zapiski).

Te pretirane ocene so veljale vse leto 1999 in v prvi polovici leta 2000. Šele intenzivno humanitarno razminiranje, ki se je izvajalo od aprila 2000 in v katerega je bilo povprečno vključenih okoli 1200 ljudi ter je istočasno potekalo na približno 200 miniranih območjih in 114 območjih, onesnaženih s kasetnicami (MACC, 2000), pa je te ocene spremenilo in postavilo v realistične okvire. Že septembra 2000 je bilo število minskih žrtev zmanjšano na šest ljudi (Bizjak, 2000), in sicer zaradi intenzivnega razminiranja in zavedanja, da Kosovo le ni tako močno minirano, kot je bilo mišljeno v začetku. Do oktobra 2000 je bilo najdenih in uničenih 9809 protipehotnih min (PPM) in 5313 protitankovskih min (PTM)¹⁰ (Bizjak, 2000/2001, str. 450).¹¹

⁷ Med njimi je bilo 95 odstotkov moških, kar 41 odstotkov udeležencev pa je bilo starih med 15 in 24 leti. Medtem ko je aktivnosti humanitarnega razminiranja vodil Minski koordinacijski center (1999–2001), se je po znanih podatkih na Kosovu zgodilo 495 nesreč s položenimi minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi.

⁸ Podatki o udeležencih v minskih nesrečah so, predvsem v prvih mesecih po koncu spopadov, zelo različni, saj je bilo zaradi intenzivnega vračanja beguncev težko zbrati vse informacije. Po drugi strani je to povezano tudi z zaprtostjo albanske družbe, v kateri so poudarjene velike družine.

⁹ Humanitarni program razminiranja na Kosovu, ki ga je vodil in usklajeval Minski koordinacijski center, je bil prvi program pod vodstvom OZN, ki je poskusno uporabljal novo bazo podatkov, imenovano Information Management System for Mine Action (IMSMA). Danes je IMSMA standardna baza podatkov za vse programe humanitarnega razminiranja, ki potekajo pod vodstvom OZN. Program so razvili v Mednarodnem centru za humanitarno razminiranje v Ženevi (Geneva International Centre for Humanitarian Demining – GICHD).

¹⁰ Še pred desetimi leti se je v humanitarnem razminiranju dosledno uporabljal izraz »protitankovska mina«. Danes se za označevanje teh min najpogosteje uporabljata dve sestavljeni imeni (Dirscherl, 2004, in Bizjak, 2016): »Mine, namenjene delovanju proti vozilom (ang. Anti-Vehicle Mine)« in »Preostale mine, ki niso protipehotne (ang. Mines other than Anti-Personnel Mines ali skrajšano MOTAPM)«.

¹¹ Ob tem je bilo do oktobra 2000 najdenih in uničenih 11.780 neeksplozivnih ubojnih sredstev in 5901 kasetnica. 21.307,964 m² zemljišča je bilo očiščenega in razglašenega za varno. Pregledanih je bilo tudi 16.117 hiš, 776 šol in celotno kosovsko električno omrežje. K tem številkam niso vštete mine, ki so jih našli in uničili pripadniki enot Kforja.

2 MINE, KI SO JIH POLOŽILE JUGOSLOVANSKE OBOROŽENE FORMACIJE

2.1 Nevojaško miniranje in mine presenečenja

Na jugoslovanski strani so mine polagale vse tri oborožene formacije, torej Vojska Jugoslavije, enote notranjega ministrstva in paravojaške enote.

Enote notranjega ministrstva¹² in paravojaške enote niso polagale velikih minskih polj, temveč izključno manjše skupine min, posamezne mine oziroma tudi mine presenečenja.¹³ Te oborožene formacije niso o položenih minah nikdar pripravile zapisnikov minskih polj ali kakršnih koli drugih zaznamkov. Lokacije teh min so bile po koncu spopadov popolnoma neznane. Pri manjših skupinah min je šlo večinoma za zaščito položajev enot, v nekaterih primerih pa tudi za t. i. nevojaško miniranje. To miniranje je bilo usmerjeno izključno proti civilnemu prebivalstvu. Nevojaškega miniranja je bilo precej manj od pričakovanega in precej manj kot na Hrvaškem ter v BiH. Vzrok je treba iskati v tem, da je bil spopad krajši, ob tem da so v spopadih na Kosovu na jugoslovanski strani prevladoval redne vojaške enote. Na podlagi rezultatov razminiranja je bilo največ nevojaškega miniranja v dolini reke Drenice in v vaseh Rznić (alb. Irzniq), Gornji Streoc (alb. Strelle i Epërm) in Ljumbarda. Posamezne protipehotne naletne mine (PPNM) so bile večinoma položene na dostopnih poteh do hiš, v nekaj primerih pa celo na hišnem pragu. V vasi Gornji Streoc so bile posamezne mine razpršene po celotnem območju vasi, od vrtov do sadovnjakov in pešpoti ipd. V tem primeru je bilo do decembra 2001 aktiviranih oziroma odkritih in uničenih 12 protipehotnih naletnih min PMA-2. Poleg goveda, ki je v dveh primerih sprožilo mino, je nanjo stopil tudi 12-letni deček, ki je izgubil stopalo. Devet preostalih min je bilo najdenih v kompleksni aktivnosti razminiranja, v kateri so sodelovali skupine s psi za detekcijo min, deminerski stroji (valjarji in tolkači), intenzivno pa se je izvajalo tudi ročno razminiranje. Vas nikoli ni bila proglašena za »očiščeno«, saj so se minske nesreče dogajale tudi pozneje, vendar zmeraj v drugem delu vasi. Po dostopnih podatkih so bili med spopadi v vasi pripadniki enot notranjega ministrstva in paravojaki.

Za nevojaško miniranje so se največkrat uporabljale protipehotne naletne mine jugoslovanske izdelave PMA-1 in PMA-2, ki jih je bilo najlažje položiti in »pozabiti«. Kot mina presenečenja je bila večkrat uporabljena tudi ročna bomba M-75, vendar skoraj zmeraj na poteg (factsheet No. 1). Ta bomba je bila najdena recimo brez varovalke in »stisnjena« v kozarcu, katerega stene so držale kovinsko držalo varovalke v varnem položaju. Kozarec je bil z žico pritrjen na vejo, ista žica pa je bila čez pešpot povezana z drugim drevesom. Vsak, ki bi uporabljal pešpot, bi kozarec potegnil z veje in aktiviral bombo (dnevniški zapiski). Najdeni so bili tudi

¹² Enote jugoslovanskega notranjega ministrstva iz leta 1999 je težko enačiti s klasičnimi policijskimi formacijami, saj je bilo veliko teh enot, tako po oborožitvi kot tudi po taktiki, bližje pehotnim vojaškim enotam. Vojaška taktika je imela pomembno mesto tudi na policijski akademiji (Lazović, Stišović, 1998).

¹³ Humanitarno razminiranje ne pozna pojma »skupina min«, temveč uporablja izključno termin »minsko polje« (McGrath, 2000).

trije primeri ročne bombe M-75 v originalni zapečateni plastični embalaži. Bomba je bila videti kot neuporabljena, vendar je bila v škatlo vstavljena brez varovalke, kovinsko držalo pa je bilo skrajšano na polovico in ga je v varnem položaju v bombi držal samo plastični pokrov embalaže. Vsak, ki bi želel bombo uporabiti in bi pokrov odvil, bi bombo avtomatsko sprožil.

V enem primeru, na mejnem območju Košar (alb. Koshare), je bila usmerjena razpršna mina (MRUD) z žico povezana s pištolo, ki je ležala v predpolju, približno 20 metrov pred mino. Znan je tudi primer, da je bila »izgubljena« pištola povezana s protipehotno razpršno odskočno mino (PROM) PROM 1. V že navedeni vasi Rznič je bilo okoli šolske zgradbe postavljenih pet protipehotnih poteznih min (PPPM) PMR-3. Vas in šolsko poslopje so med spopadi zasedali pripadniki paravojaških formacij. Mine so bile postavljene šele tik pred odhodom paravojakov z edinim namenom nevojaškega miniranja. Mine so bile namreč položene preblizu objekta, v katerem so bili nastanjeni paravojaki. Njihova morebitna sprožitev bi predstavljala grožnjo tudi za njihovo varnost. V enem primeru je bila protipehotna potezna mina PMR-2A položena znotraj stanovanjskega objekta in jo je aktiviral lastnik hiše, ko je odprl hišna vrata (Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra; Bizjak, 2000/2001, str. 449).

Miniranje Vojske Jugoslavije

Pripadniki Vojske Jugoslavije so začeli polagati mine že v drugi polovici leta 1997, vendar so to bile le protipehotne mine, ki so bile namenjene varovanju vojašnic, bojnih položajev in preostalih vojaških lokacij. V tej fazi so prevladovale protipehotne potezne mine. Zaradi vse več spopadov se je stopnjevalo tudi miniranje, zaščitna minska polja so bila vse večja in začela je prevladovati kombinacija protipehotnih poteznih in protipehotnih naletnih min. Protipehotne naletne mine so bile namenjene zaščititi protipehotnih poteznih min, saj so pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev intenzivno razoroževali mine, ki so jih položili pripadniki Vojske Jugoslavije, in jih ponovno uporabljali na drugih lokacijah. Svojevrsten »rekord« je bil najden na že omenjenem območju Košar, kjer je bila ena protipehotna potezna mina PMR-2A na razdalji 70 cm varovana z osmimi protipehotnimi naletnimi minami PMA-1. V zapisniku minskih polj se je v tovrstnih primerih uporabljala navedba, da so protipehotne potezne mine »okrepljene« s protipehotnimi naletnimi minami (ZMP: 22, 23, 300).¹⁴ Le v redkih primerih so bile protipehotne potezne mine položene samostojno (ZMP: 3, 297, 307), prav tako ni bilo veliko primerov minskih polj, na katerih bi bile samostojno uporabljene protipehotne naletne mine (ZMP: 284, 296, 302). V tej prvi fazi je Vojska Jugoslavije postavljala tudi manjše skupine protipehotnih min na meji z Albanijo, predvsem na območjih, za katera je bilo ocenjeno, da čeznje poteka logistična podpora oboroženih formacij kosovskih Albancev. Z začetkom letalskih napadov in grožnjo kopenskega posredovanja Natovih enot je Vojska Jugoslavije na mejah proti Albaniji in Severni Makedoniji

¹⁴ V vseh primerih so navedene zgolj evidenčne številke treh najbolj značilnih zapisnikov minskih polj. Pogosto je bilo tipičnih primerov več.

začela postavljati večja protipehotna in tudi mešana minska polja. Tudi protipehotne potezne mine v teh velikih obmejnih minskih poljih nikoli niso bile postavljene samostojno, temveč so bile vedno »varovane« z eno ali več protipehotnimi naletnimi minami. Res pa je, da v okviru minskega polja nikoli niso bile vse protipehotne potezne mine varovane s protipehotnimi naletnimi minami. Kot je že bilo navedeno, se je sredi leta 1999 ocenjevalo, da je celotna meja s Severno Makedonijo in Albanijo popolnoma minirana. Predvidevalo se je, da so tudi najvišji vrhovi, torej Koritnik, Paštrik in drugi, zavarovani z minami, vendar je bila to napačna ocena. Humanitarno razminiranje je pokazalo, da so bile določene smeri močno minirane, kar je predvsem veljalo za masiv Šar planine na severnomakedonski strani in za pas med Paštrikom in Juničko planino na meji z Albanijo, vendar ta nevarnost ni dosegla razsežnosti, ki so se jih načrtovalci humanitarnega razminiranja bali na začetku. Na Kosovu je Vojska Jugoslavije najmočnejše minirala območje Košar (albansko-kosovska meja), kjer so med aprilom in junijem 1999 potekali najhujši pehotni boji na Kosovu.¹⁵ Na tem območju so pripadniki jugoslovanske vojske položili osem velikih in nekaj manjših minskih polj ter veliko manjših skupin min ali celo posameznih min. Te so polagali tudi pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev. Na Košarah so bile položene skoraj vse protipehotne mine iz arzenalov bivše Jugoslovanske ljudske armade (JLA), najdene pa so bile tudi sovjetske in albanske protipehotne mine.¹⁶

V notranjosti Kosova, na območjih, na katerih se je teren v taktičnem smislu bolj odprl, je Vojska Jugoslavije polagala tudi protitankovske mine. Večinoma je šlo za mešana minska polja, pri čemer so prevladovale protitankovske mine, v 42 primerih pa je šlo za »čista« protitankovska minska polja, na katerih so bile položene samo protitankovske mine (ZMP: 285, 293, 294). Največje protitankovsko minsko polje, postavljeno v bližini Djakovice, je vsebovalo kar 420 protitankovskih min TMA-5 (Bizjak, 2016, str. 328). Protitankovske mine so bile v mešanih minskih poljih, ob robovih minskega polja ali med minskimi vrstami vedno varovane s protipehotnimi naletnimi minami. V nekaj primerih so bile protipehotne naletne mine položene celo ob vsaki protitankovski mini. Ta mešana minska polja so bila večinoma položena na prehodnih smereh iz Albanije, na meji s Severno Makedonijo pa je bilo velikih mešanih in protitankovskih minskih polj precej manj. Najbrž je to povezano z dejstvom, da večji del meje s Severno Makedonijo temelji na visoki Šar planini, edini pravi, vendar zelo ozek koridor (Kačanik, alb. Kačanik), pa bi Vojska Jugoslavije lahko nadzirala drugače.

Na strateško pomembni smeri, ki vodi od mejnega prehoda Cafa Morina (alb. Qafa e Morinës) proti Djakovici, je Vojska Jugoslavije južno od vasi Popovac (alb. Popoc)

¹⁵ Po navedbah poveljnika 125. motorizirane brigade Vojske Jugoslavije generala Dragana Živanovića je na jugoslovanski strani na Košarah padlo 108 ljudi (med njimi tudi 18 oficirjev in podoficirjev, 50 nabornikov, 13 drugih vojaških obveznikov in 24 prostovoljcev). Informacija je bila predstavljena na predstavitvi knjige *Bitka na Košarama – sečanje učenika 1999*, Beograjski knjižni sejem, 26. oktobra 2018.

¹⁶ Vojska Jugoslavije je mine tudi tukaj polagala po običajnem vojaškem vzorcu, albanska stran pa je mine precej »sejala« po območju. V delovni nesreči na tem območju (bilo jih je več) je eden izmed deminerjev izgubil stopalo, ker je bila mina PMA-2 položena globlje od drugih in je minski detektor posledično ni zaznal. Preiskava nesreče ni odgovorila na vprašanje, ali je bila tovrstna postavitev namenska ali slučajna.

postavila veliko in okrepljeno protitankovsko minsko polje. Minsko polje je bilo ob robovih zavarovano s protipehotnimi naletnimi minami, na minskem polju pa protipehotnih min ni bilo. Na minskem polju so bile uporabljene jugoslovanske protitankovske mine TMM-1, vendar so bile uporabljene kot vžigalnik za zaboje s 25 kg eksploziva. Ti so bili nameščeni pod vsako protitankovsko mino (dnevniški zapiski).

Na nekaterih minskih poljih so bile protitankovske mine položene ena na drugo (ZMP: 281, 291, 301). Tipičen primer je bilo protitankovsko minsko polje v okolici Dubrave (alb. Dubravë), kjer je bilo v petih skupinah položenih 60 protitankovskih min TMA-3. Postavitev je bila dvojna, in sicer po dve mini, ena na drugi. Protitankovske mine niso bile varovane s protipehotnimi minami in zelo verjetno bi bilo minsko polje varovano z ognjem (operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra). Avgusta 2000 je izvidniška deminerska skupina na zapuščenem pešpoti v okolici Mučibabe (alb. Muçibaba) naletela na ostanke krave, ki so bili približno pet metrov visoko na drevesu. Viden je bil povodec, kar pomeni, da je bila krava vodena na povodcu, o vodiču pa ni bilo sledi. Ocenjeno je bilo, da sta krava in vodič zelo verjetno aktivirala dvojno postavitev min (protitankovske in protipehotne mine ali dve protitankovski mini) (dnevniški zapiski).

Delo na terenu je pokazalo, da je Vojska Jugoslavije redko označila svoja minska polja, predvsem pa je to veljalo za minska polja na državnih mejah. V bližini srbskih naselij ali naselij s prebivalstvom, naklonjenim Vojski Jugoslavije (Goranci in Bošnjaki), so bila nekatera minska polja obdana z navadno ali bodečo žico. Tam so bile celo nameščene minske oznake. To označevanje je bilo v nekaterih primerih evidentirano tudi v zapisniku minskih polj (ZMP: 24, 130, 134), vendar gre pri tem za izjeme. V okolici minskega polja je bilo mogoče pogosto opaziti improvizirane oznake, predvsem na drevesih narisanih križev, pobarvanega kamenja, zapuščenih karoserij vozil, na drevesnih vejah obešenih plastičnih steklenic, vsekanih znakov v skorjo dreves ipd. Največkrat je bilo mogoče videti v bukovo deblo vsekane znak s šestimi nagnjenimi črtami (/// ///). To je bila večinoma točka, s katere so bile nato določene preostale koordinate minskega polja. Oznake na drevesih so bile večinoma bele ali rdeče barve in pogosto sestavljene iz dveh znakov, in sicer kvadrata in črke X nad kvadratom ali pa samo iz črk X ali M (dnevniški zapiski).

Če so bile protipehotne potezne mine položene samostojno ali v majhnih skupinah (predvsem PMR-2A), so bile položene brez pravega reda in so večinoma s sprožitvenimi žicami zapirale steze in druge dostope.

Redka minska polja so imela izdelane ali predvidene prehode, kadar pa je šlo za protipehotna minska polja, prehodov ni bilo. Pri mešanih ali protitankovskih minskih poljih so bili prehodi včasih tudi narejeni, le v štirih primerih je bilo v zapisniku minskih polj navedeno, da so ob strani minskega polja mine, s katerimi bi po potrebi zaprli prehod (ZMP: 279, 294, 308, 503). Mine so se polagale ročno. V zapisniku minskih polj ni nikjer navedeno, da bi bile mine kjer koli položene strojno. Glede

na zapisnik je bila skoraj zmeraj uporabljena taktika polaganja min stare JLA, v primeru polaganja protitankovskih min pa je prevladoval način, ko vojak nosi dve mini (ZMP: 276, 298, 623).

Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije in resnično stanje na terenu

Vojska Jugoslavije se je glede na Kumanovski vojaško-tehnični sporazum obvezala, da bo enotam Kforja predala vse svoje zapisnike minskih polj. Julija 1999 je Vojska Jugoslavije poveljstvu Kforja predala 425 teh zapisnikov. Strokovnjaki Kforja so jih skupaj z osebjem Minskega koordinacijskega centra pregledali in glede na prva izvidovanja ter rezultate s terena ocenili, da Vojska Jugoslavije ni predala vseh zapisnikov minskih polj. Zato je Kfor te zapisnike zavrnil kot nepopolne in zahteval dopolnilo. V začetku avgusta 1999 je Vojska Jugoslavije predala 616 zapisnikov, ki so bili prav tako zavrnjeni kot nepopolna informacija (Bizjak, 2008, str. 309). Konec avgusta 1999 je tako jugoslovanska vojska predala 624 zapisnikov in štabno vojaško karto Prištinskega korpusa v razmerju 1 : 50.000 z vrisanimi postavljenimi minskimi polji in načrtovanimi minskimi postavitvami. Po natančnejši analizi vseh zapisnikov minskih polj in vojaške karte je bilo ocenjeno, da podatki tudi tokrat niso popolnoma sovpadali z resničnimi ocenami s terena, vendar so bile razlike majhne in najbrž odvisne od hitrih taktičnih sprememb na bojišču. Vsi zapisniki so bili v Minskem koordinacijskem centru takoj natančno analizirani in izkazalo se je, da je bil eden izmed zapisnikov duplikat, drugi pa je bil po uradni obrazložitvi lažen.¹⁷

Glede na zapisnike je mogoče določiti prvo minsko polje, in sicer 25. julija 1998, ko so vojaški inženirci na območju mejne stražnice Globočica (alb. Gllloboçicë) v dveh vrstah položili 16 min PMR-2A (ZMP: 173). Dan pozneje so zelo verjetno isti vojaki v bližini prvega minskega polja, tik ob severnomakedonski meji, položili 22 min PMR-2A (ZMP: 172). To so bila glede na zapisnik prva minska polja, položena na meji s Severno Makedonijo. 27. julija 1998 je mogoče glede na zapisnik določiti prvo položeno minsko polje na albanski meji, ko so inženirske enote znova, v okolici mejne stražnice Vrbnica (alb. Vërmica), v dveh vrstah položile 16 min PMR-2A (ZMP: 11). Naslednje minsko polje je bilo položeno 28. julija 1998 (ZMP: 32). Tudi v tem primeru je bilo na območju odgovornosti 55. mejnega bataljona Vojske Jugoslavije položenih 16 min PMR-2A.

Vojska Jugoslavije je glede na zapisnike leta 1998 položila 22 minskih poljih (ZMP: 1, 11, 12) in pri tem uporabila samo protipehotne potezne mine. Po navadi je to pomenilo 8, 10, 14 ali 16 min PMR-2A, redkeje več, vendar je bilo število zaradi načina polaganja zmeraj parno. Polagali so jih izključno vojaški inženirci, in ne vojaške obmejne enote, ki pa so en izvod zapisnika dobile v vednost. Kar 31 minskih polj je bilo glede na koordinate položenih na ozemlju Severne Makedonije. Večinoma je šlo za minska polja na Šar planini, kjer državna meja ni bila označena in

¹⁷ *Mnenja so bila različna. Avtor tega prispevka in vodja izvidniške skupine nevladne organizacije Halo Trust sta menila, da so mine na tem minskem polju predhodno razorožili pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev in so bile nato uporabljene drugje.*

prevladujejo prostrani pašniki v uporabi pastirjev z obeh strani. Na Šar planini sta bili postavljeni tudi dve veliki protipehotni minski polji, vsako s položenimi 300 minami PMA-2.¹⁸ Deset minskih polj, ki so jih položile jugoslovanske mejne vojaške enote med spopadi, je bilo položenih na albanskem državnem ozemlju. Šlo je predvsem za protipehotne potezne mine, s katerimi so vojaške enote zapirale prostor. Pri tem je treba omeniti mešano minsko polje, ki je bilo položeno na obeh straneh mejnega prehoda Cafa Prushit (alb. Qafa e Prushit). Tukaj je bilo pred obrambnimi položaji Vojske Jugoslavije glede na zapisnik položenih skupaj 415 min,¹⁹ v resnici pa je bilo pozneje med razminiranjem na isti lokaciji najdenih 1102 mini, 92 kasetnic in osem preostalih neeksploziviranih ubojnih sredstev (Bizjak, 2009, str. 276). Zelo verjetno so bile dodatne mine položene naknadno, vendar njihova uporaba ni bila zapisana.

Opravljeni sta bili dve analizi vseh zapisnikov minskih polj Vojske Jugoslavije. Prva je nastala med prevajanjem zapisnikov iz srbsčine v angleščino (september–oktober 1999) in je temeljila na preprostem seštevanju (Wood, 1999). Druga je bila narejena junija 2000 z računalniško analizo in je najbrž najbolj celovita, zagotovo pa ne popolna (Jean, 2000). Po tej analizi je bilo v okviru 623 zapisnikov postavljenih skupaj 29.719 protipehotnih min in 8965 protitankovskih min. Največje protipehotno minsko polje je vsebovalo kar 1000 protipehotnih naletnih min PMA-2, največje mešano minsko polje pa je obsegalo 714 min (650 min PMA-2, 48 min PMR-2A in 16 min TMA-4) (Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra).

Iz navedenih števil (preglednica 1) preseneča majhno število obeh tipov protipehotnih razpršnih odskočnih min (PROM).²⁰ Položene so bile samo v nekaj manjših mejnih minskih poljih, in to, razen enega, na meji z Albanijo. Zakaj so bile te mine manj uporabljene, je težko oceniti. Odgovor je treba najbrž iskati v njihovi teži in dejstvu, da je bila večina minskih polj položena na odročnih mejnih območjih. Res pa je, da so bile tudi na teh območjih precej številčno uporabljene mine PMR-2A, ki pa so za 1,3 kg lažje od protipehotnih razpršnih odskočnih min. Po drugi strani je treba upoštevati, da so bile enote Vojske Jugoslavije sestavljene iz mobilizirancev in na nekaterih ključnih smereh (Košare) celo iz vojakov na služenju vojaškega roka. Ravnanje s protipehotnimi razpršnimi odskočnimi minami ni preprosto in zahteva dodatna usposabljanja. Nesreče pri ravnanju in predvsem postavljanju so pogoste in te izkušnje je Vojska Jugoslavije že imela iz Hrvaške in BiH. Zelo verjetno so bile položene protipehotne razpršne odskočne mine dostavljene v mejne vojaške stražnice že pred začetkom spopadov.

¹⁸ Na Šar planini je bila državna meja označena samo na nekaj točkah. Pripadniki vojaških mejnih enot Severne Makedonije so leta 1999 od deminerjev pogosto zahtevali, naj prenehajo opravljati svoje delo, saj so na makedonski strani. Potem ko so imeli sami na Šar planini štiri zaporedne minske nesreče s sveže postavljenimi minami, deminerjev niso več motili.

¹⁹ 180 PMA-3, 125 PMR-2 in 110 TMA-5.

²⁰ Na Balkanu je dobila protipehotna razpršna odskočna mina (PROM) žalostni vzdevek – »ubijalec deminerjev«. Mina ima namreč tako občutljiv vžigalnik, da že večinoma najmanjši dotik mine ali pritrjene žice povzroči njeno detonacijo. Evropska komisija in Mednarodni center za humanitarno razminiranje iz Ženeve sta opredelila posebne postopke ravnanja s to mino, po katerih jo je treba uničiti na mestu najdbe, brez morebitnega razoroževanja. Glej <https://www.gichd.org/fileadmin/pdf/LIMA/PROM1.pdf>.

Preglednica 1:
 Analiza zapisnikov minskih polj, narejena v Minskem koordinacijskem centru junija 2000. Prikazuje število postavljenih min na tip mine.

Poimenovanje mine	Število min glede na zapisnik minskih polj	Odstotek glede na skupno število min po kategorijah protitankovskih in protipehotnih min	Število minskih polj, na katerih so bile te mine postavljene	Odstotek minskih polj glede na skupno število
Protitankovske mine				
TMM-1	582	6,4 %	9	1,5 %
TMA-1	250	2,7 %	2	0,4 %
TMA-2	939	10,4 %	3	0,4 %
TMA-3	2705	30,1 %	86	14 %
TMA-4	24	0,26 %	1	0,2 %
TMA-5	4075	45,4 %	65	10 %
Protitankovske mine neopredeljenega tipa²¹	390	4,3 %		
SKUPNO ŠT. PROTITANKOVSKIH MIN	8965			
Protipehotne mine				
PMA-1	3406	11,5 %	51	8 %
PMA-2	10.843	36,5 %	144	23 %
PMA-3	4830	16,3 %	38	6 %
Skupno št. protipehotnih naletnih min	19.079			
PMR-2A	9160	30,8 %	448	71 %
PMR-3	994	3,3 %	22	3,5 %
PROM-1	145	0,4 %	5	1 %
PROM-2	43	0,1 %	1	
MRUD	77	0,2 %	11	2 %
SKUPNO ŠT. PROTIPEHOTNIH POTEZNIH MIN	10.419			
PROTIPEHOTNE MINE NEZNANEGA TIPA	221	0,7 %		
SKUPNO ŠT. PROTIPEHOTNIH MIN	29.719			

Zapisniki minskih polj so bili večinoma kakovostno pripravljene in realistični. V Minskem koordinacijskem centru so bili prevedeni v angleški jezik, podatki o pripravljavcu zapisnikov in vojaški enoti so bili medtem izbrisani. Najbolj kakovostne zapise so pripravili oficirji inženirci, zapisi aktivnih in rezervnih

²¹ Iz zapisnika minskih polj ni bilo mogoče razbrati tipa mine.

oficirjev pa so se močno razlikovali. Največjo težavo so predstavljale nenatančne koordinate in pogosta zamenjava osi X in Y pravokotnega koordinatnega sistema, kar pa je minsko polje umestilo na povsem drugo lokacijo. Pri večini zapisnikov je bila jasno opredeljena razlika med minskim poljem in skupino min, ki je po navadi deset min in manj. Predan je bil le en zapisnik, v katerem je bilo navedeno polaganje samo ene mine (PMR-2A). Mina je bila položena na Šar planini, in sicer čez stezo, ki je vodila iz Severne Makedonije na Kosovo (ZMP: 174). Strokovnjaki Minskega koordinacijskega centra so sredi leta 2000 ocenili, da zapisniki minskih polj v vsaj 80 odstotkih ustrezajo resničnemu stanju na terenu (Bizjak, 2002, str. 449). Zapisniki so v kombinaciji z drugimi informacijami zelo pripomogli h kakovostnemu in hitremu izvajanju humanitarnega razminiranja (Scott, 2002, str. 29).

Po vojaškotehničnem sporazumu bi lahko bila v proces humanitarnega razminiranja, z dovoljenjem Kforja, vpeta tudi Vojska Jugoslavije. Znotraj Minskega koordinacijskega centra se je ob prelomu let 1999 in 2000, zaradi pomanjkanja svojih kapacitet, veliko govorilo o tej možnosti. Predvideno je bilo, da bi bili jugoslovanski vojaki najprej usposobljeni za izvajanje razminiranja, skladno z mednarodnimi standardi za humanitarno razminiranje, nato pa bi izvajali razminiranje predvsem na mejnih območjih med Srbijo in Kosovom, vendar pod strokovnim nadzorom Minskega koordinacijskega centra in zaščito Kforja. Po intenzivnih internih razpravah v okviru koordinacijskega centra je bila ta zamisel zavrnjena.²²

3 MINE, KI SO JIH POLOŽILE KOSOVSKO-ALBANSKE OBOROŽENE FORMACIJE

Mine je polagala tudi nasprotna stran, tj. različne oborožene formacije kosovskih Albancev. Mine so bile večinoma jugoslovanskega izvora in z minskih polj Vojske Jugoslavije.²³ Najdenih je bilo tudi več albanskih min, v bistvu kitajskih replik, ki so bile v nemirih v Albaniji leta 1997 pokradene iz albanskih vojaških skladišč.²⁴ V nekaterih primerih je bilo uporabljeno tudi ohišje mine, z albanskim napisom »šolska«, vendar z bojnim polnjenjem. Julija 1999 je bilo ocenjeno, da so oborožene formacije kosovskih Albancev, s poudarkom na Osvobodilni vojski Kosova (OVK), položile največ min v okolici Kosovske Mitrovice, Donjega Obrinja (alb. Abrijë e Poshtëmë) in na smeri Kosovska Mitrovica–Priština (Cimperšek, 1999). Osvobodilna vojska

²² O tem so se dogovarjali tudi z odgovornimi osebami Kforja, ki pa neoboroženim vojakom Vojske Jugoslavije ne bi mogle zagotoviti varnosti. V Minskem koordinacijskem centru so izpostavili veliko verjetnost, da bodo mine znova postavljene na že očiščenih območjih, s ciljem povzročanja škode jugoslovanskim vojakom. To bi predstavljalo grožnjo tudi osebju Minskega koordinacijskega centra, poleg tega bi ta odločitev v očeh večinskega albanskega prebivalstva diskreditirala celoten proces humanitarnega razminiranja na Kosovu. S posredovanjem Kforja je bila jugoslovanski strani izročena tudi kopija Mednarodnih standardov za humanitarno razminiranje (IMAS).

²³ Po koncu spopadov so se oborožene skupine kosovskih Albancev razorožile in oborožitev je bila pod nadzorom Kforja shranjena na petih lokacijah. Ob preostali oborožitvi so bile v teh skladiščih shranjene tudi mine. V teh skladiščih je bilo veliko min jugoslovanske izdelave še neuporabljenih in shranjenih v originalnih pakiranjih, kar kaže, da so bile mine tudi iz drugih virov ali da so bile kupljene v državah, ki so jih imele na zalogi. Med njimi je bilo največ protipehotnih min.

²⁴ Po nekaterih podatkih je bilo leta 1997 iz albanskih vojaških skladišč odtujenih 300.000 različnih min.

Kosova je uradno zanikala, da bi polagala protipehotne mine, vendar je humanitarno razminiranje pokazalo, da so tudi te mine uporabile oborožene skupine kosovskih Albancev, vendar veliko manj (Human Rights Watch, 2000, str. 876–878).

Treba je poudariti, da enote kosovskih Albancev niso pripravljale zapisnikov minskih polj. V nekaterih primerih se je vedenje o lokacijah postavljenih min popolnoma izgubilo, saj je polagalec min pozneje umrl. 21. septembra 1999 je Osvobodilna vojska Kosova uradno razglasila, da je svoja minska polja razminirala. To razminiranje je bilo izvedeno nestrokovno in predvsem pri njegovem izvajanju niso bili spoštovani mednarodni standardi humanitarnega razminiranja. Pri tem je bilo ocenjeno, da je bilo do tega datuma kar 34 odstotkov vseh minskih žrtev med civilnim prebivalstvom v resnici pripadnikov OVK, ki so izvajali razminiranje na svojih minskih poljih (Bizjak, 2008, str. 309). Zato so vsa ta območja pozneje ponovno pregledale in očistile pooblaščen organizacije, skladno z mednarodnimi standardi za humanitarno razminiranje.

Uporniške formacije kosovskih Albancev so zaradi pomanjkanja sredstev pogosto improvizirale. Najdeni sta bili dve mini, ki sta kot ohišje uporabljali kovinsko škatlo za pehotno strelivo. V prvem primeru je bila celotna kovinska škatla napolnjena z 200-gramskimi trotilnimi naboji (TN-200), kot vžigalnik pa je bila v sredini škatle protipehotna naletna mina PMA-2. V drugi škatli sta bila samo dva tovrstna trotilna naboja, ki pa sta bila pomešana z različnimi kovinskimi deli in strelivom 12,7 mm. Ta improvizirana protipehotna mina je bila prirejena za kontroliran vžig z žico. V bližini Prizrena je bila sredi leta 2000 najdena improvizirana, kovinska in doma zvarjena mina usmerjenega dejstva. Mina je bila visoka en meter, stala je na treh kovinskih nogah, ohišje je bilo iz kovine, v sprednjem delu so bili v plastiko uliti kovinski drobc, v zadnjem sloju pa so bili trotilni naboji. Mina je bila pripravljena za kontroliran vžig in nameščena tako, da je ognjeno pokrivala križišče dveh poti. V bližini Peči sta bili najdeni tudi dve klasični mini usmerjenega dejstva (MRUD). Obe sta bili z nasprotne strani dodatno okrepljeni z eksplozivom in detonatorjem ter pripravljene na kontroliran vžig. Pripadniki Osvobodilne vojske Kosova so pogosto minirali zapuščene položaje jugoslovanske vojske. V teh primerih so mine polagali v centru položajev in zaklonilnikih, če bi morda jugoslovanski vojaki pozneje želeli ponovno zasesti že izdelane položaje.²⁵

²⁵ V enem izmed primerov je bila na položaj Vojske Jugoslavije, tik ob albanski meji, na težko dostopni lokaciji v zaledju Peči odvržena kasetna bomba. Zaradi močvirnega območja je bil v tem primeru odstotek neeksploziranih kasetnic velik (okoli 60 odstotkov). Po pridobitvi mikrolokacije odvržene kasetne bombe je izvidniška EOD-skupina (avtor prispevka in upokojeni britanski podčastnik) izvidovala območje. Od cestne komunikacije do lokacije je ekipa potrebovala 2,5 ure hoda. Skupina se je pred obiskom območja pozanimala pri domačinih in pripadnikih OVK, ki so se bojevali na tem območju, vendar je bilo vse vedenje omejeno na neeksplozirane kasetnice. Območje je bilo izvidovano, nevarnost ocenjena in načrt izvedbe čiščenja bojišča (Battle Area Clearance – BAC) pripravljen. Pri pristopu do položajev je bil uporabljen tudi minski detektor. Zaradi nevarnosti položenih zaščitnih min pred položaji je bilo območje pregledano zgolj z zadnje strani bojnih položajev. Ko se je čez tri tedne začel izvajati BAC, se je pokazalo, da so bile štiri mine PMA-2 postavljene z zadnje strani položajev in v obrambnih rovih. Postavili so jih pripadniki Osvobodilne vojske Kosova, ko je Vojska Jugoslavije zapustila položaje. Tri mine so bile potisnjene globlje v blato in v poševnem položaju, kar pomeni, da je nekdo že stopil nanje, vendar zaradi terena (blata) niso bile aktivirane.

4 NETIPIČNA UPORABA MIN

Vojska Jugoslavije je pri miniranju bolj ali manj uporabljala taktične rešitve nekdanje JLA. Vseeno je bilo med razminiranjem mogoče prepoznati nekaj elementov, ki so odstopali od te doktrine. Tako so bile v močvirnih predelih protipehotne naletne mine postavljene na leseno desko in zakopane v zemljo, pri čemer je deska omogočala večji upor in aktiviranje mine. Ko so bile protipehotne naletne mine postavljene v bližini naselja z naklonjenim prebivalstvom, je bil k minam po navadi dodan manjši kovinski del (vijak, žebelj, bakrena žička). Namen teh kovinskih delov je bila poznejša lažja in hitrejša detekcija min (dnevniški zapiski). Najdenih je bilo tudi precej protipehotnih naletnih min PMA-1 z že aktiviranim (zdrobljenim) vžigalnikom, ki pa ni aktiviral mine (Threat Factsheet No. 6). Te mine so bile najdene predvsem v mokrih in zelo močvirnih predelih, kar pomeni, da sta vlaga in voda nekako vplivali in nevtralizirali vžigalnik (dnevniški zapiski). V okolici Glogovca (alb. Glllogoc) je bila najdena protitankovska mina TMA-4, prirejena za kontroliran vžig. Mina je imela na vsaki strani dve luknji, v katerih sta bila vstavljena električna detonatorja in zalepljena z lepilom. Mina je bila postavljena na kolovoz, vendar brez žic (Threat Factsheet No. 2). Ocenjeno je bilo, da so mino postavile formacije kosovskih Albancev, pozneje pa so nanjo pozabili ali pa je njen postavljaivec umrl.

V enem primeru so bile protitankovske mine uporabljene kot eksplozivna polnjenja za rušenje cestnega mostu na cesti Mitrovica–Leposavić. Ves sistem je bil sestavljen iz 27 albanskih protitankovskih min MKTBT, ki so bile postavljene pod nosilec mostu (operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra). Po tri mine so bile postavljene ena na drugo, na vrhu take skupine min pa je bil postavljen 200-gramski trotilni naboj. V sistemu so bili povezani še dva časovna sprožilca SU-24C (M-70) in dve bateriji moči 4,5 V. Čas detonacije je bil predviden za 22. marec 2000 ob 10. uri. Pred mostom je bila nadzorna točka belgijskih pripadnikov Kforja, ki pa niso opazili polaganja min. Dan pred tem je bil na podoben način uničen železniški most v bližini, zaradi česar je bil odrejen varnostni pregled preostalih mostov.

5 NAKNADNO POSTAVLJANJE MIN IN EKSPLOZIVNIH TELES

Mine so se na Kosovu postavljale tudi po koncu konflikta. Ciljne skupine so bili prvenstveno pripadniki srbske manjšine in ruski pripadniki Kforja. Tovrstnega miniranja je bilo največ v drugi polovici leta 1999 in leta 2000, potem pa se je intenzivnost zmanjšala. Uporabljene so bile večinoma protitankovske mine, ki so bile postavljene na komunikacijah, ki so jih pogosto uporabljali srbsko lokalno prebivalstvo in ruski vojaki. V nekaj primerih je bila uporabljena celo dvojna postavitvev protitankovskih min. Tako je 15. decembra 1999 ameriško vojaško vozilo Hummer v ruskem sektorju na že preverjenem in večkrat uporabljenem kolovozu naletelo na dvojno postavitvev protitankovskih min (zelo verjetno TMA-3). Eksplozija je bila tako močna, da se je minsko zaščiteno vozilo v zraku obrnilo in 8,5 metra od kraja detonacije padlo nazaj na streho. Teža vozila je ubila sovoznika, voznik pa je preživel brez posledic. Minski krater je bil globok 0,9 metra in imel je premer 1,2 metra. Pri preiskavi dogodka sta bili levo in desno od kraterja eksplozije, vendar ob

robu cestišča, najdeni še dve protipehotni naletni mini PMA-2. Ob desnem robu je bila plastična steklenica zataktnjena v leseno špico, zapičeno v zemljo, kar je bila označitev lokacije postavljenih min.

29. decembra 1999 je rusko oklepno vozilo BDM-1 na nadzorni točki, ki so jo ruski pripadniki Kforja zasedali le med dnem, naletelo na svežo dvojno postavitev protitankovskih min (zelo verjetno TMA-3). Ponoči je najprej deževalo in dež je zrahljal zemljo za polaganje min, nato pa je območje pokril rahel sneg in zemeljskih del ni bilo mogoče opaziti. Vozilu je odneslo pogonsko kolo in dve podporni kolesi na desni strani, pri čemer je bil voznik hudo poškodovan, vendar je preživel. Podoben neprijeten dogodek se je zgodil 11. februarja 2000, ko je ruski vojaški tovornjak aktiviral sveže postavljeno protitankovsko mino (Threat Factsheet No. 4).

Novembra 2000 je bila pod vozilo mednarodne policije nastavljena ročna bomba M-75. Varovalka bombe je bila z žico povezana s sprednjim kolesom in ko bi se avto začel premikati, bi žica izvlekla varovalko ter aktivirala bombo. Ob začetku vožnje se je žica pretrgala in varovalka je ostalo v bombi (dnevniški zapiski). Ob številnih podobnih primerih je treba omeniti incident v vasi Lepina (alb. Lepi), ki se je zgodil 15. junija 2000. Srbski voznik kombija je zaradi varnosti uporabljal stranske kolovoze, vendar je pri vožnji v koloteku kolovoza naletel na sveže postavljeno protitankovsko mino. Umrli sta voznik in sovoznik. Pred tem kombijem je vozil kombi poln otrok, ki pa je zaradi blata vozil po travi zunaj koloteka (dnevniški zapiski).

6 REZULTATI HUMANITARNEGA RAZMINIRANJA

V okviru humanitarnega programa razminiranja, ki ga je vodil Minski koordinacijski center, je bilo do decembra 2001 najdenih in uničenih 24.972 protipehotnih min in protitankovskih min, 8485 kasetnic in 13.896 preostalih neeksplozivnih ubojnih sredstev (Saunders, 2003, str. 36).

Decembra 2001 so v Minskem koordinacijskem centru svoje delo končali. Odgovornost za zaščito pred minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi je prešla na EOD sekcijo Kosovskega zaščitnega korpusa. Glede na vsebinski načrt prehoda, ki so ga pripravili decembra 2001 v Minskem koordinacijskem centru, je bila na Kosovu nevarnost položenih min skoraj izničena, glavno nevarnost za prihodnost pa naj bi predstavljale neeksplozivne kasetnice (MACC, 2001). Program humanitarnega razminiranja na Kosovu je uspešen tudi zaradi zmanjševanja števila minskih žrtev. Tako je bilo po znanih podatkih od junija do decembra 1999 v minskih nesrečah udeleženi 341 ljudi, izmed katerih je 74 udeležencev nesreč umrlo, 267 pa je bilo ranjenih (UNMIK, 2000). Leta 2000 se je to število zmanjšalo na 93. Izmed teh je devet udeležencev umrlo, 84 pa je bilo ranjenih (UNMIK, 2001). Leto pozneje je število padlo na 23 (devet umrlih, 14 ranjenih) (UNMIK, 2002).

Po znanih podatkih je bila na Kosovu zadnja žrtev zaradi protitankovskih min leta 2001, zadnja žrtev zaradi protipehotnih min pa leta 2012 (Bizjak, 2016, str. 329).

Na Kosovu se je v obdobju od junija 1999 do 31. decembra 2001 zgodilo tudi 33 delovnih nesreč med izvajanjem različnih aktivnosti humanitarnega razminiranja. V teh nesrečah je bilo hudo poškodovanih 39 izvajalcev razminiranja, kar 30 delovnih nesreč pa so povzročile mine. Najnevarnejše so bile protipehotne naletne mine PMA-3 (22 delovnih nesreč),²⁶ ni pa bilo delovnih nesreč s protipehotnimi poteznimi minami, kar je redkost (Bizjak, 2011, 315). V 14 primerih se je delovna nesreča končala z amputacijo stopala ali noge nad kolenom. V enem primeru je deminer zaradi eksplozije mine PMA-3 popolnoma izgubil vid.

7 VRSTE MIN, NAJDENIH NA KOSOVU

Razen protitankovskih min TMRP-7 in diverzantskih min M-85 (Prilepka) so bile na Kosovu položene in najdene vse druge mine iz skladišč JLA. Med ostanki vojaškega skladišča Lukare so bile najdene tudi mine TMRP-7²⁷ in M-85, vendar so bile tam le skladiščene in zaradi zračnega pritiska ob eksploziji razmetane okoli uničenih skladiščnih zgradb. Protitankovske mine TMRP-6 so bile potrjeno uporabljene le v dveh primerih (skupaj štiri mine), njihova uporaba pa ni bila evidentirana v zapisnikih minskih polj, temveč jo je naknadno potrdilo humanitarno razminiranje.

Od preostalih min so bile v procesu razminiranja najdene še sovjetski mini PMD-6 in POMZ-2 (najdene v okolici Prizrena) in albanska mina MKKB z ohišjem iz bakelita (kopija sovjetske mine PMD-6) (Threat Factsheet No. 5). Ob jugoslovanskih protitankovskih minah so bile najdene še sovjetska mina TM-46, kitajska Type 59 (kopija TM-46) in albanska MKTBT (Threat Factsheet No. 1). Te tri tipe protitankovskih min je bilo mogoče najti predvsem v zahodnih in severnih predelih Kosova.

Sklep Humanitarno razminiranje Kosova je bil hiter in uspešen proces. K temu so veliko pripomogli hiter odziv donatorjev, novi principi in tehnološka oprema, inovativno, vendar zelo rizično, vodenje in upravljanje Minskega koordinacijskega centra ter manjše število položenih min. V začetnih ocenah je bilo izpostavljeno, da bo ta proces trajal vsaj deset let, v glavnih obrisih pa je bil končan v slabih treh letih. Kosovo se sicer tudi 20 let po koncu vojaškega konflikta še zmeraj srečuje s problematiko neeksploziranih ubojnih sredstev, vendar so to posamezni primeri, pogosto najdeni na odročnih predelih. Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije so pripomogli k hitremu humanitarnem razminiranju, k čemur pa so pripomogle še izkušnje, ki jih je z »jugoslovanskimi« minami in tehnikami miniranja skupnost humanitarnega razminiranja že pridobila na Hrvaškem in v BiH.

²⁶ PMA-2 je bila vzrok za sedem delovnih nesreč, PMA-1 pa za eno delovno nesrečo. V preostalih treh delovnih nesrečah se je zgodila v dveh primerih nesreča z ameriško kasetnico BLU-97 (ena smrtna žrtev), v enem primeru pa z vžigalnikom.

²⁷ O tej mini je znanega zelo malo. Po nekaterih podatkih in ocenah njen razvoj naj ne bi bil popolnoma končan in naj bi bili vsi primerki, najdeni v BiH in na Kosovu, »poskusni«. Mina skupaj tehta 8 kg, od tega ima 5,1 kg eksploziva. Ime »TMRP-7« ni uradno poimenovanje, temveč je mino tako poimenovala humanitarna deminerska skupnost v BiH, ki je ocenila, da je mina nadaljevanje tehničnega razvoja TMRP-6.

Literatura

1. Benini, A., 2002. »Decision Support for Mine Action – Kosovo«. Global CWD Repository. 1136. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-globalcwd/>.
2. Bizjak, M., 2000/2001. Mine in tehnike miniranja, uporabljene na Kosovu. *Ujma*, 14/15, str. 447–451.
3. Bizjak, M., 2002. Humanitarno razminiranje na Kosovu. *Ujma*, 16, str. 446–452.
4. Bizjak, M., 2003/2004. Uporaba psov pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 17/18, str. 315–323.
5. Bizjak, M., 2006. Strojni načini razminiranja in njihova uporaba pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 20, str. 310–320.
6. Bizjak, M., 2007. Vrste izvidovanj pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 21, str. 281–293.
7. Bizjak, M., 2009. Uporaba kasetnega streliva na Kosovu in v Albaniji. Humanitarne posledice njegove uporabe in odstranjevanje. *Ujma*, 23, str. 269–282.
8. Bizjak, M., 2008. Vojska in protiminsko delovanje v svetu. *Ujma*, 22, str. 300–315.
9. Bizjak, M., 2011. Delovne nesreče v okviru humanitarnega razminiranja. *Ujma*, 25, str. 304–321.
10. Bizjak, M., 2012. Polaganje min, protiminsko delovanje in posledice na okolju. *Ujma*, 26, str. 272–288.
11. Bizjak, M., 2016. Protitankovske mine in humanitarno protiminsko delovanje v svetu. *Ujma*, 30, str. 323–330.
12. Busé, S. M., 2000. Reducing the Threat of Landmines for Kosovo's Children. *Journal of Conventional Weapons Destruction*. Februar 2000, str. 25–27.
13. Croll, M., 1998. *The History of Landmines*. Barnsley: Lep Cooper.
14. Dirscherl, J., 2004. *Humanitarian impact from Mines other than Anti-Personnel Mines*. Geneva, Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
15. GICHD, 2005. *History, Summary and Conclusions of a Study of Manual Mine Clearance*. Geneva, Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
16. Hamzaj, B., 2000. *A Narrative about War and Freedom, Dialog with the Commander Ramush Haradinaj*. Prishtina, Hamzaj Bardh.
17. ICRC, 2001. *Cluster Bombs and Landmines in Kosovo, Explosive Remnants of War*. Geneva: International Committee of the Red Cross/Mines-Arms Unit.
18. Human Rights Watch, 2000. *Landmine Monitor Report 2000*. New York: Human Rights Watch.
19. Lazović, M., Stišović, M., 1998. *Teorija Ratne veštine*. Beograd: Policijska akademija.
20. McGrath, R., 2000. *Landmines and Unexploded Ordnance- A Resource Book*. London/ Sterling: Pluto Press.
21. Saunders, S., 2003. *Kosovo after the UNMACC and Beyond*. *The Journal of Conventional Weapons Destruction*. Avgust 2003-7, str. 36–39.
22. Scott, J. J., 2002. *The Kosovo MACC: "The Most Successful Mine Action Program Ever."* *Journal of Mine Action*. April 2002-6, str. 26–32.

Dokumenti (večinoma pri avtorju)

1. Bizjak, 2000. *Donors conference – UNMIK Mine Action Programme, 2000 Results and 2001 Activities/Support Requirements*, oktober 2000.
2. Cimperšek, 1999. *Poročilo o obisku v Makedoniji in na Kosovu*, 16. 7. 1999.
3. *Dnevniški zapiski*, 15. 10. 1999–31. 1. 2001.
4. Jean, 2000. *Minetype statistics, dokument MACC*, 22. 6. 2000.
5. Halo Trust, 1999. *Consolidated Minefield Survey Results*.

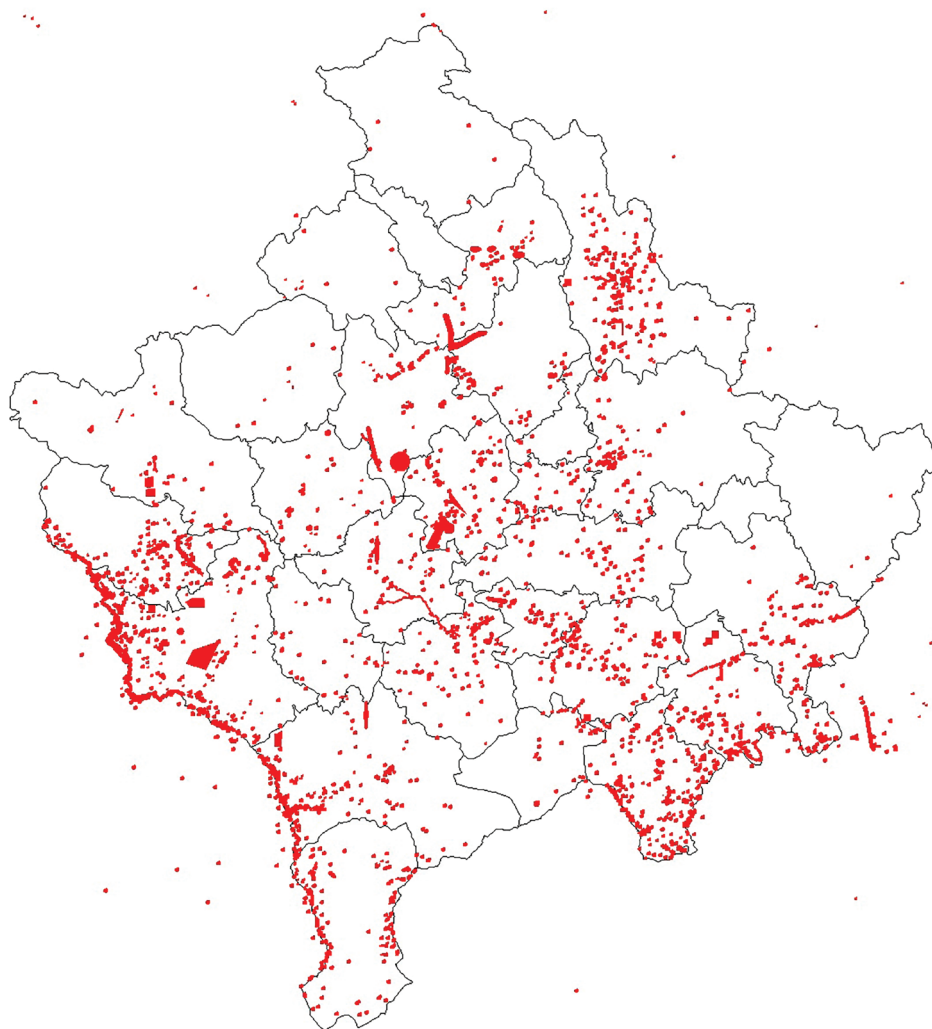
6. *MACC, 1999. Donors Conference, Pristina, Kosovo, 22.–23. 10. 1999.*
7. *MACC, 2000. MACC request for funding support in 2001, 10. 10. 2000.*
8. *MACC, 2001. Plan for the transfer of responsibility for EOD Operations in Kosovo from the UNMIK MACC to the Department of Civil Security and Emergency Preparedness, december 2001.*
9. *Messick, 2000. Kosovo (FRY) Landmine Impact Survey, 31. 3. 2000.*
10. *Office of Humanitarian Demining Programs, 1999. Quick Reaction Demining Force (QRDF) to Support Post-Conflict Refugee Assistance and Reconstruction Efforts in Kosovo, junij 1999.*
11. *Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra (MACC) – elektronska različica, 1. 8. 1999–31. 12. 2001.*
12. *Stegnar, 2001. Osiromašen uran, Predavanje v Izobraževalnem centru za zaščito in reševanje na Igu (fotokopije drsnic), Peter Stegnar, Institut Jožef Stefan, 19. 2. 2001.*
13. *Threat Factsheet No. 1, 27. 10. 1999.*
14. *Threat Factsheet No. 2, 27. 11. 1999.*
15. *Threat Factsheet No. 4, brez navedbe datuma.*
16. *Threat Factsheet No. 5, brez navedbe datuma.*
17. *Threat Factsheet No. 6, 28. 4. 2000.*
18. *UNMIK, 2000. Mine Action Program Annual Report, 2000.*
19. *UNMIK, 2001. Mine Action Programme Annual Report, 2001.*
20. *UNMIK, 2002. OKPCC EOD Management Section Annual Report, 2002.*
21. *Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije (po številu skupaj 624), v besedili navedeni po identifikacijskih številkah iz baze podatkov IMSMA.*
22. *WHO, 1999. Summary of data on mine/UXO injuries and deaths Kosovo, 13. 6.–12. 7. 1999, 14. 7. 1999.*
23. *Wood, 1999. Further Analysis of VJ Records, dokument MACC, 1. 9. 1999.*

Slikovno gradivo

Figures

Slika 1:
Stanje nevarnih
območij na
Kosovu. Vir:
MACC, avgust
1999.

Figure 1:
Danger-zone
situation in
Kosovo. Source:
MACC, August
1999.

Slika 2:
Bojno oklepno vozilo Vojske Jugoslavije, ki je naletelo na PTM, pot proti mejni stražnici Košare. Vir: Matjaž Bizjak, november 1999.

Figure 2:
Yugoslav Army AFV landing on a PTM landmine on the road towards the Košare border guardhouse. Source: Matjaž Bizjak, November 1999.

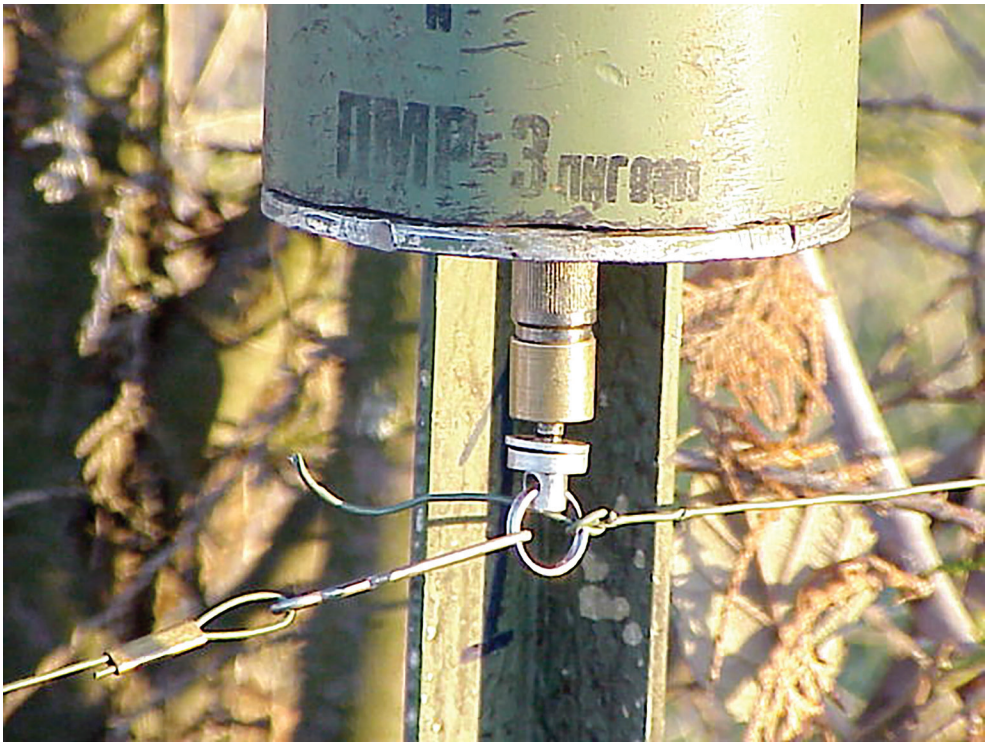
Slika 3:
Miniran cestni most na relaciji Mitrovica–Leposavič. Vir: Matjaž Bizjak, marec 2000.

Figure 3:
Mined road bridge on the route Mitrovica–Leposavič. Source: Matjaž Bizjak, March 2000.

Slika 4:
Protipehotna
potezna
mina PMR-3,
postavljena v
bližini osnovne
šole Rznić. Vir:
Matjaž Bizjak,
oktober 1999.

Figure 4:
PPPM PMR-3
mine laid in the
vicinity of the
Rznić elementary
school. Source:
Matjaž Bizjak,
October 1999.

Slika 5:
Košare,
delovišče,
rumeni količki
predstavljajo
najdene mine.
Vir: Matjaž
Bizjak, oktober
2000.

Figure 5:
Baskets,
working site
and yellow poles
marking the
detected mines.
Source: Matjaž
Bizjak, October
2000.

Slika 6:
PMA 1 z
aktiviranim
vžigalnikom,
ki pa je zaradi
vlage zatajil. Vir:
Matjaž Bizjak,
2000.

Figure 6:
PMA 1 mine
with a triggered
fuse, which
failed to
explode due to
dampness.
Source: Matjaž
Bizjak, 2000.

Slika 7:
Protitankovska
mina TMM-1
kot vžigalnik
za zaboj s 25
kg eksploziva,
bližina vasi
Popovac. Vir:
Matjaž Bizjak,
maj 2000.

Figure 7:
PTM TMM-1
as a fuse for
a 25-kg box
of explosives
in the vicinity
of the village
of Popovac.
Source: Matjaž
Bizjak, May
2000.

Slika 8:
Zapisnik
minskega polja
VJ – okolica
Djakovice.
Vir: MACC,
september
1999.

Figure 8:
Record of the
Yugoslav Army's
minefield –
surroundings
of Djakovica.
Source: MACC,
September
1999.

42

Reg. broj Serijska	528	ZAPISNIK MINSKO - EKSPLOZIVNE PREPREKE (MEP)
Karta	5280000	Int. broj 1 koordinate X 99800 Y 37000
Indanje	1985	A – PODACI O IZRADI DM 36579 98898

Orijentirne tačke
OR1 - OBELEŽENO ŽRCEČENJE DRVO
LEBO 2 KORAKA OD PUTA LEFT 2 STEPS FROM THE ROAD
X=99875 Y=37025

OR2 - LTOŽ STAZA U PUTA → CONNECTION
X=99890 Y=37175 PATH - ROAD

Raspored MBS po redovima - grupama				
0	0	0	0	1
0	0	0	0	2
0	0	0	0	3
0	0	0	0	4
0	0	0	0	5

1. Vrsta MEP - količina ugrađenih MBS: **ПРОТИВ ПЕШАДИЈСКО МИНСКО ПОЛJE ANTI PERSONNEL MINEFIELD**
УГРАЂЕНО 1000 ПМА-2

2. Način izrade MEP: **РУЧНО - СТАРЕЈШИ РАСПОРЕДОМ (КО) ПОСЕ ПО 5 МИНЕ РАДЕНО ПО ЛЕЖИЦАМА** WORKED IN SHARES

3. Broj redova (grupa) u MEP - količina ugrađenih MBS po redovima - grupama: **ПЕТ РЕДОВ У МИНСКОМ ПОЛЈУ**
У СВАКОМ РЕДУ ПО 200 ПМА-2, У СВАКОЈ ЛЕЖИЦИ ПО 100 ПМА ПМА-2
200 MINES IN EACH ROW, 100 MINES FPM-2 IN EACH SHARE

4. Podaci o prolazima u MEP: **ОСТАВЉЕН ПРОЛАЗ У ЗАХВАТУ ПУТА И ПУТ У ШИРИНИ 5М**
A PASSAGE LEFT BETWEEN THE PATH AND THE ROAD WIDTH 5m.

Radeno u 5 primeraka i dostavljeno: 1. broj: КОМАНДИ ПРК 2. prim: КОМАНДИ 125 МТБ 3. prim: 125 УНН Б 4. prim: 2 МТБ 1НТ4 Datum izrade: 24.04.1999г.	JEDINICA: 125 МИНСКО Izradio rukovodilo: П. П. П. Ime i dopune izvešio: _____ i izveštio: _____ дана
---	---

B – PODACI O RAZMINIRANJU

1. Način razminiranja: _____
2. Ko je naredio razminiranje: _____
3. Količina i vrsta MBS (izvadeno-uništeno) _____
4. Koje su pretrane izvedene MBS: _____
5. Jedinica koja je izvršila razminiranje: _____

Razminirajući rukovodilac: _____

Datum: _____

Slika 9:
Ročna bomba
M-75 pod
policijskim
vozilom UNMIK.
Vir: MACC,
november 2000.

Figure 9:
M-75 hand
grenade under
a UNMIK
police vehicle.
Souce: MACC,
November 2000.

Slika 10:
Postavljena
protipehotna
razpršno-
odskočna mina.
Mina je bila
s sprožitveno
žico vezana na
»izgubljeno«
pištolo nekaj
metrov pred
mino. Vir:
Matjaž Bizjak,
junij 2000.

Figure 10:
A laid PROM
antipersonnel
bounding
fragmentaton
mine, which was
tied to a »lost«
gun a few
feet from the
mine, using a
detonating cord.
Source: Matjaž
Bizjak, June
2000.

Avtorji

Authors

Mojca Pešec

Polkovnica dr. Mojca Pešec je leta 2015 doktorirala na Univerzi v Ljubljani in leta 2011 magistrirala na ameriški akademiji National War College. Kot poklicna pripadnica Slovenske vojske je največ delovala pri razvoju vojaškega izobraževanja in usposabljanja ter strateškega načrtovanja in politike. V Zavezniškem poveljstvu za transformacijo je bila direktorica Centra za civilno-vojaško povezovanje, eksperimentalno operativne zmogljivosti, ki podpira celostni pristop mednarodne skupnosti k reševanju kompleksnih kriz. Leta 2018 je postala slovenska obrambna atašejka v Washingtonu.

Colonel Mojca Pešec, PhD, holds a PhD (2015) from the University of Ljubljana, and a master's degree from the US National War College (2011). During her military career in the Slovenian Armed Forces, she has worked mainly in military education and training development, as well as strategic plans and policy. At the Allied Command Transformation, she was Director of Civil-Military Fusion Centre, an experimental and operational capability supporting the comprehensive approach of the international community to the resolving of complex crises. In 2018 she assumed the position of Slovenian Defence Attaché in Washington DC.

Damjan Štrucl

Major dr. Damjan Štrucl je doktoriral s temo Pravni in institucionalni vidiki ureditve kibernetске varnosti in obrambe Republike Slovenije. V Slovenski vojski je zaposlen od leta 2000, opravljal je različne poveljniške in štabne dolžnosti. Od leta 2007 do 2015 je opravljal naloge častnika za informacijsko varnost. Leta 2015 je bil prerazporejen v odsek za kibernetско varnost Slovenske vojske, ki ga je tudi nekaj časa vodil. Trenutno opravlja dela in naloge raziskovalca v Natovem Centru za kibernetско obrambo v Talinu.

Major Damjan Štrucl, PhD, wrote a PhD thesis on legal and institutional aspects of cyber security and defence regulation in the Republic of Slovenia. He joined the Slovenian Armed Forces in 2000, and has since then performed various command and staff duties. Between 2007 and 2015 he was an Information Security Officer. In 2015 he was assigned to the Cyber Security Detachment of the Slovenian Armed Forces, which he also headed for some time. He is currently working as researcher at the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence in Tallinn.

Darko Lubi

Dr. Darko Lubi je doktor znanosti s področja obramboslovja. Do leta 2000 je bil na Fakulteti za družbene vede pedagog in raziskovalec na področjih strateških študij in obrambnega menedžmenta. V dveh mandatih, od leta 2000 do 2004 in od leta 2013 do 2014, je bil vodja kabineta ministra za obrambo, od leta 2008 do 2012 pa svetovalec predsednika Vlade RS za nacionalno varnost in sekretar Sveta za nacionalno varnost RS. Danes se na Ministrstvu za obrambo ukvarja s praktičnimi in teoretičnimi vprašanji, povezanimi z zaščito nacionalne kritične infrastrukture.

Darko Lubi, PhD, holds a PhD in Defence Studies. Until 2000, he was a lecturer and researcher at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana in the fields of strategic studies and defence management. During two terms (2000-2004 and 2013-2014), he was Head of the Office of the Minister of Defence, and, in the period 2008-2012, National Security Advisor to the Prime Minister of the Republic of Slovenia, and Secretary of the National Security Council of the Republic of Slovenia. Currently, he works at the Ministry of Defence where he deals with practical and theoretical issues related to the protection of national critical infrastructure.

Gregor Potočnik

VVU XIII. r. dr. Gregor Potočnik je diplomiral na Visoki policijsko-varnostni šoli, zdaj Fakulteta za varnostne vede. Magistriral je na Fakulteti za državne in evropske študije, doktoriral pa na Fakulteti za družbene vede; disertacija ima naslov Sodelovanje vojske in policije v sodobni državi, primer Slovenije. Zaposlen je bil 14 let v Policiji, zdaj pa je že več kot 11 let zaposlen v Slovenski vojski kot učitelj v Centru vojaških šol. Njegovo temeljno specializirano področje je operacionalizacija vojaške sile.

Senior Military Specialist, Class XIII, Gregor Potočnik, PhD, graduated from the Police and Security College, now the Faculty of Criminal Justice and Security. He earned his master's degree from the Faculty of State and European Studies and PhD from the Faculty of Social Sciences with the thesis entitled Cooperation between the army and the police in the modern state: the example of Slovenia. He worked with the Police for about 14 years and has been employed with the Slovenian Armed Forces for more than 11 years. He works as lecturer at the Military Schools Centre where he specializes in the operationalization of the military force.

Karmen Poklukar

Stotnica Karmen Poklukar je v Slovenski vojski zaposlena od leta 2001. Kot častnica je opravljala različne dolžnosti v 352. učnem bataljonu pehote, Športni enoti, 18. bataljonu za jedrsko, radiološko, kemično in biološko obrambo in v Natovem Centru odličnosti za gorsko bojevanje. Udeležila se je tudi mednarodne misije Kforja na Kosovem. Po opravljenem štabnem šolanju na Chemical Captains Career Course v ZDA in višještabnem tečaju Slovenske vojske zdaj opravlja naloge v osebem štabu poveljnika sil Slovenske vojske.

Captain Karmen Poklukar has been commissioned in the Slovenian Armed Forces since 2001. She has performed various officer duties in the 352nd Infantry Training Battalion, Sports Unit, 18th Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Defence Battalion, and the NATO Mountain Warfare Centre of Excellence. She has also been deployed to KFOR, Kosovo. After completing the Chemical Captains Career Course in the USA and the Senior Staff Course of the Slovenian Armed Forces, she is currently working at the Slovenian Armed Forces Force Command as member of the Force Commander's personal staff.

Pavel Vuk

Mag. Pavel Vuk je univerzitetni diplomirani politolog in magister politoloških znanosti, oba študija je končal na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Na Ministrstvu za obrambo je zaposlen od leta 1992. Od leta 2011 do 2015 je vodil Sektor za strateško planiranje v Direktoratu za obrambno politiko, od leta 2016 pa deluje v Centru vojaških šol na Katedri vojaških ved kot učitelj za strategijo in operatiko. Posebno dejaven je na področjih nacionalne varnosti in obrambe, mednarodne varnosti in obrambnega načrtovanja.

Pavel Vuk, MSc, holds bachelor's and master's degrees in Political Sciences from the Faculty of Social Sciences in Ljubljana. Since 1992 he has been employed at the Ministry of Defence. Between 2011 and 2015 he headed the Strategic Planning Division within the Defence Policy Directorate. Since 2016, he has been lecturing on strategy and operational art at the Chair of Military Sciences of the Military Schools Centre. He is particularly engaged in the areas of national security and defence, international security and defence planning.

Matjaž Bizjak

Podpolkovnik dr. Matjaž Bizjak se je v Teritorialni obrambi RS zaposlil leta 1992 kot poveljnik voda v 1./62. br v Vipavi. Opravljal je različne vojaške dolžnosti doma in v tujini. Končal je Srednjo kmetijsko šolo v Novi Gorici, diplomiral (1992), magistriral (2002) in doktoriral (2016) s področja vojaške zgodovine. Od leta 1999 do 2001 je v okviru Minskega koordinacijskega centra OZN v Prištini načrtoval humanitarno razminiranje in izvajal izvidovanja miniranih področij na Kosovu. Piše različne prispevke s področja humanitarnega razminiranja, kmetijstva in vojne zgodovine.

Lieutenant Colonel Matjaž Bizjak, PhD, joined the Territorial Defence of the Republic of Slovenia in 1992 as platoon leader in the 1st/62nd Brigade in Vipava. He performed various military duties in Slovenia and abroad. He graduated from the Agricultural Secondary School in Nova Gorica, and earned bachelor's degree (1992), master's degree (2002) and PhD (2016) in military history. From 1999 to 2001 he planned humanitarian demining within the UN Coordination Centre in Priština and carried out reconnaissance of mined areas in Kosovo. He has authored various articles on humanitarian demining, agriculture and war history.

Navodila za avtorje

Instructions to authors

NAVODILA ZA AVTORJE

Vsebinska navodila

- Splošno** **Sodobni vojaški izzivi** je interdisciplinarna znanstveno-strokovna publikacija, ki objavlja prispevke o aktualnih temah, raziskavah, znanstvenih in strokovnih razpravah, tehničnih ali družboslovnih analizah z varnostnega, obrambnega in vojaškega področja ter recenzije znanstvenih in strokovnih monografij (prikaz knjige).
- Vojaškošolski zbornik** je vojaškostrokovna in informativna publikacija, namenjena izobraževanju in obveščanju o dosežkih ter izkušnjah na področju vojaškega izobraževanja, usposabljanja in izpopolnjevanja.
- Vsebina** Objavljamo prispevke v slovenskem jeziku s povzetki, prevedenimi v angleški jezik, in po odločitvi uredniškega odbora prispevke v angleškem jeziku s povzetki, prevedenimi v slovenski jezik.
- Objavljamo prispevke, ki še niso bili objavljeni ali poslani v objavo drugi reviji. Pisec je odgovoren za vse morebitne kršitve avtorskih pravic. Če je bil prispevek že natisnjen drugje, poslan v objavo ali predstavljen na strokovni konferenci, naj to avtor sporoči uredniku in pridobi soglasje založnika (če je treba) ter navede razloge za ponovno objavo.
- Tehnična navodila**
- Dolžina prispevka** Praviloma naj bo obseg prispevka 16 strani ali 30.000 znakov s presledki (ena avtorska pola). Najmanjši dovoljeni obseg je 8 strani ali 15.000 znakov s presledki, največji pa 24 strani oziroma 45.000 znakov.
- Recenzija znanstvene in strokovne monografije (prikaz knjige) naj obsega največ 3000 znakov s presledki.
- Recenzije** Prispevki se recenzirajo. Recenzija je anonimna. Glede na oceno recenzentov uredniški odbor ali urednik prispevek sprejme, nato pa, če je treba, zahteva popravke ali ga zavrne. Pripombe recenzentov avtor vnese v prispevek.
- Zaradi anonimnega recenzentskega postopka je treba prvo stran in vsebino oblikovati tako, da identiteta avtorja ni prepoznavna.
- Končno klasifikacijo določi uredniški odbor.
- Lektoriranje** Lektoriranje besedil je zagotovljeno v okviru publikacije. Lektorirana besedila se vrnejo avtorjem v avtorizacijo.

Navajanje avtorjev prispevka	Navajanje avtorjev je skrajno zgoraj, levo poravnano. <i>Primer:</i> Ime 1 Priimek 1, Ime 2 Priimek 2
Naslov prispevka	Navedbi avtorjev sledi naslov prispevka. Črke v naslovu so velike 16 pik, natisnjene krepko, besedilo naslova pa poravnano na sredini.
Povzetek	Prispevku mora biti dodan povzetek, ki obsega največ 800 znakov (10 vrstic). Povzetek naj na kratko opredeli temo prispevka, predvsem naj povzame rezultate in ugotovitve. Splošne ugotovitve in misli ne spadajo v povzetek, temveč v uvod.
Povzetek v angleščini	Avtorji morajo oddati tudi prevod povzetka v angleščino. Tudi za prevod povzetka velja omejitev do 800 znakov (10 vrstic). Izjemoma se prevajanje povzetka in ključnih besed zagotovi v okviru publikacije.
Ključne besede	Ključne besede (3–5, tudi v angleškem jeziku) naj bodo natisnjene krepko in z obojestransko poravnavo besedila.
Oblikovanje besedila	Avtorji besedilo oblikujejo s presledkom med vrsticami 1,5 in velikostjo črk 12 pik, pisava Arial. Besedilo naj bo obojestransko poravnano, brez umikov na začetku odstavka.
Predstavitev avtorjev	Avtorji morajo pripraviti kratko predstavitev svojega strokovnega oziroma znanstvenega dela. Predstavitev naj ne presega 600 znakov s presledki (10 vrstic, 80 besed). Avtorji naj besedilo umestijo na konec prispevka, po navedeni literaturi.
Strukturiranje besedila	Posamezna poglavja v besedilu naj bodo ločena s samostojnimi podnaslovi in ustrezno oštevilčena (členitev največ na 4 ravni). <i>Primer:</i> 1 Uvod 2 Naslov poglavja (1. raven) 2.1 Podnaslov (2. raven) 2.1.1 Podnaslov (3. raven) 2.1.1.1 Podnaslov (4. raven)
Oblikovanje seznama literature	V seznamu literature je treba po abecednem redu navesti le avtorje, na katere se sklicujete v prispevku, celotna oznaka vira pa mora biti skladna s harvardskim načinom navajanja . Če je avtorjev več, navedemo vse, kot so navedeni na izvirnem delu. <i>Primeri:</i> <i>a) knjiga:</i> Priimek, ime (začetnica imena), letnica. Naslov dela. Kraj: Založba. Na primer: Urlich, W., 1983. Critical Heuristics of Social Planning. Chicago: University of Chicago Press.

b) zbornik:

Samson, C., 1970. Problems of information studies in history. S. Stone, ur. Humanities information research. Sheffield: CRUS, 1980, str. 44–68. Pri posameznih člankih v zbornikih na koncu posameznega vira navedemo strani, na katerih je članek, na primer:

c) članek v reviji

Kolega, N., 2006. Slovenian coast sea flood risk. Acta geographica Slovenica. 46-2, str. 143–167.

Navajanje virov z interneta

Vse reference se začenjajo enako kot pri natisnjenih virih, le da običajnemu delu sledi še podatek o tem, kje na internetu je bil dokument dobljen in kdaj. Podatek o tem, kdaj je bil dokument dobljen, je pomemben zaradi pogostega spreminjanja www okolja.

Primer:

Ulrich, W., 1983. Critical Heuristics of Social Planning. Chicago: University of Chicago Press, str. 45–100. <http://www.mors.si/index.php?id=213>, 17. 10. 2008. Pri navajanju zanimivih internetnih naslovov v besedilu (ne gre za navajanje posebnega dokumenta) zadošča navedba naslova (<http://www.vpvs.uni-lj.si>). Posebna referenca na koncu besedila v tem primeru ni potrebna.

Sklicevanje na vire

Pri sklicevanju na vire med besedilom navedite priimek avtorja, letnico izdaje in stran. *Primer:* ... (Smith, 1997, str. 12) ...

Če dobesedno navajate del besedila, ga ustrezno označite z narekovaji, v oklepaju pa poleg avtorja in letnice navedite tudi stran besedila, iz katerega ste navajali.

Primer: ... (Smith, 1997, str. 15) ...

Če je avtor omenjen v besedilu, v oklepaju navedemo le letnico izida in stran (1997, str. 15).

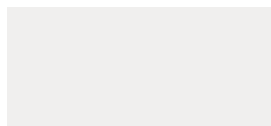
Slike, diagrami in tabele

Slike, diagrami in tabele v prispevku naj bodo v posebej pripravljenih datotekah, ki omogočajo lektorske popravke. V besedilu mora biti jasno označeno mesto, kamor je treba vnesti sliko. Skupna dolžina prispevka ne sme preseči dane omejitve.

Diagrami se štejejo kot slike.

Vse slike in tabele se številčijo. Številčenje poteka enotno in ni povezano s številčenjem poglavij. Naslov slike je naveden pod sliko, naslov tabele pa nad tabelo. Navadno je v besedilu navedeno vsaj eno sklicevanje na sliko ali tabelo. Sklic na sliko ali tabelo je: ... (slika 5) ... (tabela 2) ...

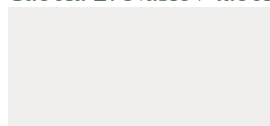
Primer slike:

Slika 5: Naslov slike

Primer tabele:

Tabela 2: Naslov tabele

- Opombe pod črto** Številčenje opomb pod črto je neodvisno od strukture besedila in se v vsakem prispevku začne s številko 1. Posebej opozarjamo avtorje, da so opombe pod črto namenjene pojasnjevanju misli, zapisanih v besedilu, in ne navajanju literature.
- Kratice** Kratice naj bodo dodane v oklepaju, ko se okrajšana beseda prvič uporabi, zato posebnih seznamov kratic ne dodajamo. Za kratico ali izraz v angleškem jeziku napišemo najprej slovensko ustreznico, v oklepaju pa angleški izvirnik in morebitno angleško kratico.
- Format zapisa prispevka** Uredniški odbor sprejema prispevke, napisane z urejevalnikom besedil MS Word.
- Kontaktne podatke avtorja** Prispevkom naj bo dodan avtorjev elektronski naslov.
- Kako poslati prispevek** Avtor pošlje prispevek na elektronski naslov odgovorne urednice.
- Potrjevanje prejetja prispevka** Odgovorna urednica avtorju potrdi prejetje prispevka.
- Korekture** Avtor opravi korekture svojega prispevka v treh dneh.
- Naslov uredniškega odbora** Ministrstvo za obrambo
Generalštab Slovenske vojske
Sodobni vojaški izzivi
Uredniški odbor
Vojkova cesta 55
1000 Ljubljana
Slovenija
Elektronski naslov
Odgovorna urednica:
liliana.brozic@mors.si

Prispevkov, ki ne bodo urejeni skladno s tem navodilom, uredniški odbor ne bo sprejemal.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Content-related guidelines

General **Contemporary Military Challenges** is an interdisciplinary scientific and professional publication publishing articles on topical subjects, research, scientific and professional discourse, technical or social-science analyses in the field of security, defence and military, as well as reviews of scientific and professional monographs.

What do we publish? We publish articles in Slovene with abstracts in English and, based on the Editorial Board's decision, articles in English with abstracts in Slovene. We publish articles, which have not been previously published or submitted to another journal for publication. The author is held accountable for all possible copyright violations. If the article has already been printed elsewhere, sent for publication or presented at a professional conference, the author must accordingly notify the editor, obtain the publisher's consent (if necessary) and indicate the reasons for republishing.

Technical guidelines

Length of the article The length of articles should generally be 16 pages or 30,000 characters with spaces. The minimum length is 8 pages or 15,000 characters with spaces and the maximum length 24 pages or 45,000 characters with spaces. Reviews of science or professional monographs should not exceed 3,000 characters with spaces.

Peer reviews All articles undergo an anonymous peer review. Based on the reviewer's assessment, the editorial board or the managing editor accept the article, demand it be notified or reject it. The author is obliged to take the reviewer's comments into consideration and adjust the article accordingly. Due to an anonymous review procedure, the first page of the article should be designed in a way that the author's identity cannot be identified. The final classification is determined by the editorial board.

Proofreading Proofreading is provided by the organizational unit responsible for publishing activities. Proofread articles are distributed to respective authors for authorisation.

Indicating the authors of the article The name(s) of the author(s) should be indicated in the upper left corner and aligned left.
Example:
Name 1 Surname 1,
Name 2 Surname 2,

- Title of the article** The title of the article is written below the name(s) of the author(s). The font of the title is bold, size 16. The text of the title is centrally aligned.
- Abstract** The paper should include an abstract of a maximum of 800 characters (10 lines). The abstract should provide a concise presentation of the topic, particularly the results and the findings. General findings and reflections do not constitute a part of the abstract, but are rather included in the introduction.
- Key words** Key words (3-5) should be bold with a justified text alignment.
- Text formatting** The article should be formatted with 1.5 line spacing, font Arial, size 12. The text should have justified alignment, without indents.
- About the author(s)** The author(s) should prepare a short text about their professional or scientific work. The text should not exceed 600 characters with spaces (10 lines, 80 words) and should be placed at the end of the paper, after the bibliography.
- Text structuring** Individual chapters should be separated by independent subtitles and numbered accordingly.
Example:
 1 Introduction
 2 Title of the chapter (1st level)
 2.1 Subtitle (2nd level)
 2.1.1 Subtitle (3rd level)
 2.1.1.1 Subtitle (4th level)
- Bibliography** Bibliography should include an alphabetical list of authors referred to in the article. Each reference has to comply with the **Harvard referencing style**.
Examples:
 a) *book*
 Surname, name (initial), year. Title. Place. Publishing House.
 E.g. Ulrich, W., 1983. Critical Heuristics of Social Planning. Chicago: University of Chicago Press.
 b) *journal*
 E.g. Samson, C., 1970. Problems of information studies in history. S. Stone, ed. Humanities information research. Sheffield: CRUS, 1980, pp 44–68. For individual articles in a journal, the pages where the article is located are also to be indicated at the end of each source, e.g.
 c) *article in a journal*
 Kolega, N., 2006. Slovenian coast sea flood risk. Acta geographica Slovenica. 46-2, pp 143–167.

Referencing from the internet

Internet sources are referenced the same as with printed ones, but are followed by the information about where on the Internet and when the document was obtained. The information when a document was obtained is important because of the frequent changes to the www environment.

Example:

Urlich, W., 1983. Critical Heuristics of Social Planning. Chicago: University of Chicago Press. pp. 45-100. <http://www.mors.si/index.php?id=213>, 17 October 2008.

When referencing interesting URLs in the text (not citing a particular document), only URL (e.g. <http://www.vpvs.uni-lj.si>) can be indicated and a separate reference at the end of the text is not necessary.

Citation

When citing sources in the text, indicate the author’s surname, the year of publication and page. *Example:* (Smith, 1997, p 12) ...

When quoting a part of the text, put the text in the quotation marks, and indicate in the parentheses the author and year followed by the page of the quoted text.

Example: ...(Smith, 1997, p 15) ...

Figures, diagrams, tables

Figures, diagrams and tables to be included in the article should be prepared in separate files which allow for proofreading corrections. The location in the text where the image is to be inserted should be clearly indicated. The total length of the article may not exceed the given limit.

Diagrams are considered figures.

All figures and tables should be numbered. The numbering of figures should be uniform and is not connected with the numbering of chapters. The title of a figure is positioned beneath the figure while the title of the table is positioned above the table.

As a rule, at least one reference to a figure or a table is made in the article. Reference to a figure or a table is made as follows: ... (figure 5) (table 2)

.....

Example of a figure:

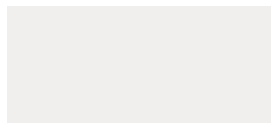
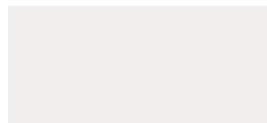

Figure 5: Title of the figure

Example of a table:

Table 2: Title of the table

Footnotes

The numbering of footnotes is independent of the structure of the text and begins with number 1 in each article. Authors should note that footnotes are intended to explain the ideas mentioned in the text and not to refer to the literature.

Acronyms

Acronyms used in the article should be explained in parentheses when first used in the text. A separate list of acronyms is not necessary.

- File format of the article** The editorial board accepts only texts edited using a MS Word text editor.
- Author's contact** Each article should include the author's e-mail.
- Submission of the article** An electronic version of the article should be sent to the email of the managing editor.
- Confirmation upon receipt** Upon receiving the article via email, the managing editor confirms the receipt.
- Corrections** The author makes corrections to the article within three days.
- Editorial Board address** Ministrstvo za obrambo
Generalštab Slovenske vojske
Sodobni vojaški izzivi
Uredniški odbor
Vojkova cesta 55
1000 Ljubljana
Slovenia
- Managing Editor's email:
liliana.brozic@mors.si

The Editorial Board will not accept articles, which are not in compliance with the above instructions.

Vsebina

Liliana Brožič	UVODNIK KONCEPT KREPITVE ODPORNOSTI DRUŽBE
Liliana Brožič	EDITORIAL THE CONCEPT OF BUILDING SOCIETAL RESILIENCE
Mojca Pešec	KITAJSKA, VARNOSTNI IZZIV ZA EVROPSKO UNIJO CHINA, SECURITY CHALLENGE FOR THE EUROPEAN UNION
Damjan Štruel	TERMINOLOŠKA ZMEDA PRI ZAGOTAVLJANJU VARNOSTI V KIBERNETSKEM PROSTORU TERMINOLOGY CONFUSION IN ENSURING CYBERSPACE SECURITY
Darko Lubi	METODOLOŠKI MODEL ZA UGOTAVLJANJE NACIONALNE KRITIČNE INFRASTRUKTURE METHODOLOGICAL MODEL FOR NATIONAL CRITICAL INFRASTRUCTURE IDENTIFICATION
Gregor Potočnik	SODELOVANJE SLOVENSKE VOJSKE IN POLICIJE PRI NALOGAH NOTRANJE STABILNOSTI IN VARNOSTI REPUBLIKE SLOVENIJE COOPERATION OF THE SLOVENIAN ARMED FORCES AND THE POLICE IN THE TASKS OF INTERNAL STABILITY AND SECURITY OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA
Karmen Poklukar Pavel Vuk	VKLJUČEVANJE ŽENSK V SPECIALNE SILE INTEGRATION OF WOMEN INTO SPECIAL FORCES
Matjaž Bizjak	MINSKA NEVARNOST NA KOSOVIJ MED LETOMA 1999 IN 2001 MINE THREAT IN KOSOVO BETWEEN 1999 AND 2001